

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

Шинтиел-политиктиг солун

№ 158-59
(17959-60)

2010 чылдың
декабрь 28,
вторник

Садар өртээ
5 рубль.

e-mail: shyntuva@mail.ru

Чазак Даргазының ажил-албаны

ҮРҮНЕ ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ АЖЫЛЫНГА КИРИШКЕН

Тыва Республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оол
абрь 27-де РФ-тиң Күрүне чөвүлелиниң болгаш
нады хөгжүдөр национал төлөвилелдерни
седир болгаш демография политиказының
азы-биле Президентиниң чанында комиссияның
бүлени, иени болгаш чашты деткиринге
искааткан хуралына киришкен.

ияның Президентизи Дмит-
дведевтин удуртулгазы-
ткен хуралга РФ-тиң Ча-
Даргазының оралакчызы
др Жуков болгаш ажил-
ктун удуртукчузу, Тамбов
губернатору Олег Бетин
петкелдер кылганнар.
чөвүлелиниң ажилчын
н илеткелинге өг-бүле
азын чорударының чаа
язының эргежок чугула-
«уругларлыг өг-бүле-
орулгазын бедидериниң
арын, хамыктың мурнун-
лерни ажилга тургузары-
зы-биле айтырыгларны
лээри-биле» чорудар
демдеглээн.

чын бөлүктүн саналда-
езилеп, федералдыг-даа,

регион-даа деңгелдеринге өг-бү-
лени, иени болгаш чашты детки-
риниң талазы-биле күрүне полити-
казын сайзырадырынче угланган
хемчеглер ажилдап кылдынар деп,
Кремльдин парламента албаны дың-
наткан. Шолбан Кара-оолдун
чугаалап турары-биле алырга,
ажылдап кылдынар хемчеглерге
хамаарыштыр боттарыныстың
саналдарынысты ыяап кириер бис,
чүге дээрге иениң болгаш чаштын
айтыры республикада онза чугула,
чаштарның төрүттүнер чоруу
Россияның деңгелинге бодаарга,
дыка бедик болуп турар дээрзин
демдеглээн.

Тывада 91 муң өг-бүле бар,
оларның 27,6 муңу—3 болгаш оон-
даа хөй уругларны азырап турар.
Оларның 6 хуузу 4 уруглуг, 723 өг-

бүледе 5 болгаш оон-даа хөй
назы четпээн уруглар бар. Хөй
уруглуг өг-бүлелерниң хөй кезин
көдээ черде чурттап турарлар.

Чаштарже сагыш салышкын
талазы-биле хемчеглерни Тыва-
ның Чазак ап турар. «Тываның
уруглары», «2009-2011 чылдарда
Тыва Республикага социал өскүс
байдалды болгаш өг-бүлениң че-
димче чок чоруунун профилак-
тиказы», «Тыва Республикада
күш-ажыл рыногунда дүшкүрлүг
байдалды чавырылдылары» деп
тускай сорулгалыг программалар
ажылдап турар. «Социал авто-
бус» деп албан, «Участок албан-
нарының албаны», «Кижизидил-
гези четпес элээдилерниң спортчу
кижизидилгези», «Херээженнерге
чугула салбырлар» болгаш өске-
даа төлөвилелдер күүсеттинип
турар.

Тывада өг-бүлеге болгаш чаш-
тарга бараан болуп турар 21
албан черлери бар. 2010 чылдың
эгезинден тура олар 11 муң өг-
бүлелерге дузалааннар. Чоннун
социал хандырылгасында онзагай
черни кызыгаарлаттырган арга-
шинектиг чаштарга медицина

болгаш социал дузаны чедирер
талазы-биле албан черлери ээлеп
турар. Бо чылдың эрткен 11 айла-
рында кызыгаарлаттырган арга-
шинектиг 751 чаш кижик кадыкшы-
лын экижидериниң дузасын алган,
оларның 360-ына бир дугаар
көргүскен.

Пособиелер, субсидиялар,
социал деткимчениң хемчеглерин
болгаш компенсациялар төлээ-
ринге 1 млрд.155 млн. 133 муң
рубльди шилчиткен. Оларның 361
млн. 946 муң рубль Россияның
социал камгаладылга фондузунун
Тыва Республикада эргелелинден
болуп турар.

2007 чылдан эгелээш респу-
ликага 10 болгаш оон хөй уруг-
ларны божаан болгаш кижизиткен
иелерге «Маадыр ие» хүндүлүг
атты тыпсып келген. Оларга ме-
дальды тывыспышаан, 220 муң
рубль түңнүг акша шаңналын
республика бюджетинден берип
турар. Бо хүнге чедир 44 ие ындыг
атты алган.

Тыва Республиканың албан-
езузуунун сайтызындан.

АЧЫ-БУЯН КОНЦЕРТИ

Тыва күрүнениң тургузукчу-
лары күрүне ажилдакчызы,
философ, шүлүкчү Буюн-Ба-
дыргы Монгуштуң болгаш Тыва-
ның идепкейлиг суртаалчызы,
чырыдыкчызы, 1921 чылдың
съездининиң башкарыкчылары-
ның бирээзи Иннокентий Геор-
гиевич Сафьяновтуң чырыкчылыг
адынга тураскаал тударының
акша-хөрөңгизин чыыр сорулга-
биле бо хүннерде Тываның хөг-
жүм-шин театрына ачы-буян
концерти болуп эртер.

«Ук тураскаалды орус-тыва
харылзааны божуктарына улуг
үлүг-хуузу кириген күрүне ажил-
дакчыларының чырык адынга ту-
раскаадыр дээн саналды деткип
тур мен» — дээрзин ТР-ниң Чаза-
ның Даргазы Шолбан Кара-оол
демдеглээн. Буюн-Бадыргы Мон-
гуш база Иннокентий Сафьянов
кайызы-даа аар-берге салым-
чолга таварышкан. Буюн-Бадыр-
гыны 1932 чылда адып шийткен, а
Иннокентий Сафьяновту күш-биле
Тывадан үндүр шөлүпкен.

Бо хүннерде хөгжүм-шин теат-
рында республиканың эң эки дээн
«Хүн-Хүртү», национал оркестр,
«Октай» дээн ышкаш чогадыкчы
коллективтери белеткелди чорудуп
турар.

Ачы-буян кежээзинче кирери-
ниң билеттери 3 муң рубль-даа бол-
за, Дээди Хуралдың депутаттары,
Тываның сайгарлыкчылар эвилели
улуг деткимчени көргүзөр деп ту-
рар.

Делегейни эргээн ховар ном

Чогаалчы Маадыр-оол Хо-
валының октябрь төңчүзүнде чы-
рыкче үнген «Делегей шыпшында
тывалар» деп ному хөйүнүң со-
нуургалын болдуруп, өске диптер-
же, өске күрүнелерге тарап эге-
лээн. Бо номда тыва альпинистер
экспедицияларның дугайында
тодаргайы-биле бижип турары-
биле солун.

Экваторалдыг Африкада Тан-
зания күрүнезинче 3 номну чо-
руткан. Оларның бирээзин гид Бал-
тазар, ийигизин координатор Ем-
мануэль, үшкүзүн «Транскибо»
турфирманың директору, дээрзи
Томас алыр. Мурнуу Америкада
Аргентинаже 4 ном четкен. Буэнос-
Айресте гид Виктория Корко, Мен-
доза хоорайда Артем Разумов,
база Анды дагларында альпинис-
тер лагерьлеринде эмчи Каролина,
камгалакчы Александро бир-бир
номну алырлар. 70 хире өңүг,
ховар дээн чуруктарлыг бо номну
Аляскада чурттап чоруур орус аме-
рикан Артур Тестов база белекке
алыр. Бо альпинист январының
полар дүнүнде эжи-биле кады
Мак-Кинлиже үнген делегейде
ховар кижик бооп турар.

«Делегей шыпшында тыва-
ларны» Мурнуу Америкада Эква-
дор күрүнезинде альпинист Эдгар
Пара база Мурнуу Көреядан аян-
чорукчу По Кин база алырлар. Бо
номну алыр даштыкчылар тыва
альпинистерниң ол ораннарда
чоруп турда өңүктери апарганнар.
Тыва команданың өске диптерже:
Сонгу Америкаже, Австралияже,
Антарктидаже, Азияже боттан-
дырар экспедицияларының дуга-
йында номнар база делегейни
эргири чугаажок.

Бистиң корр.

ЕЛКА, ЧЫРЫ-ЛА, ЧЫРЫ!

абрь 25-те Улусчу чогаадылга бажыңына
ың аңгы-аңгы булуңнарының школаларындан
тергиин өөрөдилгелиг өөреникчилерге Тыва
ликаның Чазаның организастааны Чаа чыл
талының Елказы болуп эрткен. Аңаа ТР-ниң
ың Даргазының оралакчызы А.П. Дамба-
болгаш ТР-ниң Дээди Хуралының Даргазы
ваа киришкен.

Елказы — ол дээрге
күзеп манааны улуг
айырлал. Ол дээрге
маскарад хептер

болгаш чаагай, чигирзиг белектер.
Чаа чыл Елказын ТР-ниң Чазаның
үрер хөгжүм оркестри ажиткан.
Байырлалга республиканың ко-

жууннарының школаларының
тергиин өөрөдилгелиг болгаш
республика чергелиг конкурс-
тарның тилекчилери киришкен.
Уруг бүрүзү янзы-бүрү чараш
маскарад костюмнерин болгаш
байырлал шинчилиг аянныг
хептерин кеткен. Елканың бичии
аалчыларына Чазак Даргазының
оралакчызы Анатолий Парти-
занович Дамба-Хуурак Чаа чыл
байырлалын таварыштыр ба-
йыры чедирип, школазының
болгаш республиканың амыды-
ралында янзы-бүрү угланыш-

кыннарлыг хемчеглерге идеп-
кейлиг киржилгези дээш уруглар,
оолдарга четтиргенин илереткен.
База ол ышкаш ТР-ниң Дээди Ху-
ралының депутаттарының өмүнээ-
зинден Каң-оол Тимурович Даваа
өзүп орап анык салгалга ам-даа
хөй санныг чедишкиннерлиг болу-
рунга база Тыва чуртунун төлөптүг
кижилери болуп өзүп келиринге
бүзүрел улуг дээрзин айткан.

Байыр чедирешкиннериниң
соонда байырлыг байдалга тер-
гииннерниң тергииннеринге Чаа
чылдың белектерин тывыскан. Чаа
чыл Елказының аас-кежиктиг кир-
жикчилериниң санынга олимпиа-
далар, конференциялар, кон-
курстар болгаш оон-даа өске
хемчеглерниң тилекчилери тө-
лөптүг болуп, Чаа чылдың чараш
белек-селээн алган.

Байырлыг кезектин соонда
Елканың байырлыг оюн-көргүзүү
уламчылап, ону улам-на каас-
шинчи кириген. Аңаа анык сал-
галдың сонургаары Бэлла болгаш
оон-даа өске «сылдыстарның»
оюн-көргүзүү байырлалды каас-
таан. База ол ышкаш Чаа чыл
байырлалы канчап Соок-Ирей
болгаш оон уруу Харжыгаш чок
эртер боор. Олар дээрже байыр-
лалдың эң-не хүндүлүг, күзенчиг
аалчылары болгай. Соок-Ирей
биле Харжыгаш уругларга олар-
ның бодал чоруур күзелдери бү-
дөр болурун, аас-кежикти, өөрүш-
күнү болгаш амыр-тайбыңны
күзээрлер.

Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУҢ
тырттырган чуруу.

ТЫВА. Өзүлденнн базымнары

ТЕРЕ-ХӨЛЧҮЛЕР КҮШ-АЖЫЛ РЫНОГУНДА

Программа дугайында

Делегейиниң саң-хөө кризисинге удур демисел кылдыр чер-черлерде чарлаттыг хемчеглерниң аразындан Тыва Республиканың Чазааның «Тыва Республикада күш-ажыл рыногунда дүшкүүлүг байдалды чавырылдырары» деп тускай сорулгалыг программаны хүлээп алганының дугайында эртип турар 2010 чылда аажок делгеренгей бижип турган бис, ынчангаш бистин номчукчуларымыс ол дугайында дыка эки билирлер.

Программаның сорулгазы оон адындан-на тодаргай көстүп турар. Ол сорулгаларны чедип алыры-биле дараазында угланышкыннар аайы-биле айтырылганын шиитпирлеп турар:

— ажылында мергежилниң аайы-биле бергедээшкыннерге таваржып турар хамаатыларга мергежилни бедидип азы эде өөренип алырынга профессионал өөредилгени организаастаары;

— хөй-ниити ажылдарын организаастаары, ажыл дилеп турар хамаатыларга, ажыл чок деп эргебайдалдыг хамаатыларга болгаш ажылында бергедээшкыннерге таваржып турарларга түр када ажылдарны организаастаары;

— өөредилге черлериниң доозукчуларынга оларның мергежилниң аайы-биле арга-дуржулгага

Сентябрина
Петровна Донгак.

хамаатылар күрүне деткимчезин алгаш, бодунуң хуу ажыл-херээн ажыдып алганнар. Кымнарыл ол?

Анатолий Магбын ыяш дилдирер талазы-биле, Аян Найдан-оол аът малды өстүрер талазы-биле, Ая-Херел Сюрюмаа хөй-ниити чөмөннелге черин ажыдары-биле, Рада Сагаачы идик-хеп даараар, септээр, радиоаппаратура болгаш идик септээр ачы-дузаларны чедирер талазы-биле, Алексей Хол балык болбаазырадыр, Марита Чангы-оол, бухгалтер мергежилге өөредир, Анай-оол

те доктаалынга шиитпирлеп бадылаан турган.

2010 чылда чаа сайгарлыкчылар база немешкен

Ынчап кээрге бо 2010 чылда Тере-Хөл кожууннуң ЧЧАХТ төвүнүң шугуму-биле немей 2 ажылчын олутту тургузар биче бүдүрүлгелерни ажыдары-биле (176,4 муң рубль) 12 чаа сайгарлыкчы бүртүкедип, оларның кырынга немей ажылчын олут чокка 1 сайгарлыкчы (58,8 муң рубль), эрткен чылын бодунуң бүдүрүлгезин ажыткаш, немей бир ажылчын олутту тургузуп турар 1 сайгарлыкчы (58,8 муң рубль) күрүне деткимчезин алган.

Ол бүгү чүнү көргүзүп турарыл? Программаны хүлээп алган чылында төлөвилел-чагылар кирип турган кижилерниң саны бо чылга деңнээрге, эвээш. Бо программаның ажык-дузанын көрүп, бодунуң ажыл-херээн ажыдып, ажылгай берип болур хире магадылалды көргөн чурттакчы чон бо чылын дыка хөй чагыт-төлөвилелдерни кириген. Ынчалза-даа амыдыралдың негелдези ындыг болгай: төлөптүглерни шилиир. Аңаа тус черниң бот-башкарылганының органнарының удуртукчулары идепкейлиг кижип, боттарының талазындан улуг шилилгени кылып, ажылдап болгаш ажыл-херекти чогадыкчы езу-биле организаастап болгу дег кижилерни шилиринге киришкен.

Ай-оол Иванович Бады-оол деткимчеге алган акшазы-биле ыяш дилдирер черни ажыдып, ында ийи ажылчын олутту тургускан. Оон ажыл-чорудулгазы идепкейлиг чоруп, Кунгуртуг суурда чаа бажыңнар тудары-биле ажыттыгана **Байыр Сергеевич Бадыраа** болгаш **Белек Алексеевич Кууларның** тургусканы бригадаларның ажылдакчылары-биле кады ажылдажылганы чорудуп турар. Кунгуртугда чаа бажыңнар тудуглары, чаашкын соонда мөөгүлөр дег, көстүп кээп турары бо чаа ажыттыгып турар бүдүрүлгелерниң ажылының ачы-дузасы дээр болза, чазыг болбас.

Бажың туттунган. Оон чүү херек апаарыл? Чурттакчылары черле турар. Мебель аймаа азы эт-херексел херек апаар. Кызыл кирип ону садар дээрге ырак, орук-чирик база берге болгай. Ынчап кээрге тус черниң шеверлери **Евгений Валерьевич Танзыр** биле **Салчак Валерьевич Хонайның** ажыдып алганы биче бүдүрүлгези чурттакчыларның күзүн, чагаан эт-херекселдерин ша-даа четпес кыла шаап бээр. Харын-даа садыгда артыңчылар-биле кылган аар өртектиг эт-херекселдерге бодаарга, экология болгаш шынар талазы-биле тулган эки эт-херекселдер. Чүгле чуруп бээр. Артканын ус-шеверлер таарыштыр кылып бээр.

Көктүг-шыктыг Кунгуртугнун довураан буруладыр баспазы-биле тыва чараш идиктерни даараар болгаш септээр талазы-биле биче бүдүрүлгени **Сайзаана Сергеевна Самбыла** бо чылын ажыткан. Ол ачы-дузаны чедирер кижилер суурга бодунуң бажыңнарынга кылып турган болза, кажан мындыг

рекселдерин ша-даа четпес кыла шаап бээр. Харын-даа садыгда артыңчылар-биле кылган аар өртектиг эт-херекселдерге бодаарга, экология болгаш шынар талазы-биле тулган эки эт-херекселдер. Чүгле чуруп бээр. Артканын ус-шеверлер таарыштыр кылып бээр.

Көктүг-шыктыг Кунгуртугнун довураан буруладыр баспазы-биле тыва чараш идиктерни даараар болгаш септээр талазы-биле биче бүдүрүлгени **Сайзаана Сергеевна Самбыла** бо чылын ажыткан. Ол ачы-дузаны чедирер кижилер суурга бодунуң бажыңнарынга кылып турган болза, кажан мындыг

Сайзаана Сергеевна Самбыла.

черлер ажыттына бээрге, күрүнеге-даа ажыктыг: үндүрүг төлекчилери немежир, чурттакчы чонга-даа ажыктыг, эпчоксуна-эпчоксуна, бажыңынче маңнап чедери чок болган, сайгарлыкчының бодунга-даа ажыктыг, аңгы өрээлдиг апарган, хостуг, чылыг, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдыг.

Ыяш дилдинген, бажың туттунган, эт-сөвин чагып алган, тулган идикти даараткан, а чараш хепти кымга чагып болурул? **Сандю-Федор Иванович Шырап** национал хеп даараар талазы-биле ачы-дузаны чедирип турар черни ажыткан, ында боду-биле кады ийи кижиге ажылчын олутту немей тургускан. Чараш тыва национал хепти даарадып алгаш, бажын чараштыр таартырда **Айланмаа Николаевна Очурнун** баш таарар черинге келгеш, шеверледип алып.

Тере-Хөлдүн онза кижилерин,

Айдар Артурович Чигден.

чараш черлерин аалчыларга көргөзери-биле **Саяна Чуксуков** Иондан турисчи комплексти организаастаар. Бо чылын Тыва Республикага Туризм чылын чарлаа болганда, оон ажыл-чорудулгазы шуудазын дээш бо комплексте үл ажылчын олутка деткимчен берген. Оон аңгыда Кунгуртугд тускай сервис төп чонга ачы-дузанын чедирип турар. Ону **Аржаан Викторовна Найдан** тургускан.

«Тандым турда, дандаш-л мен» деп тыва улус ырлажыр болгай бис. Тайганың кежиин болбаа зырадыр, тывар талазы-биле аныыр ажыл-агыйын чорудар бүдүрүлгени **Вячеслав Викторови Тамаа** ажыткан. Тере-Хөлге оо ажык-дузалыг көскү дээрзи республиканың чурттакчылары көдээ ажыл-агый ярмарказыны ажылындан билер. Ында ышта каан Тере-Хөл балыын найыс салалдың чурттакчылары садып а

Байыр Сергеевич Бадыраа.

өөренип алырын организаастаары;

— инвалидтерге ажылга тургустунуп алыр талазы-биле деткимче;

— ажыл чок хамаатыларның боттарының ажыл тып ап турарын деткири, боттарының ажыл-херээн ажыдып алган ажыл чок хамаатыларга деткимче идиг болуру-биле, немелде олуттарны тургузарында деткимчени көргүзери болуп турар.

Бо чылын ол программаның негелделери бичи өскерилген-даа бол, база-ла чедишкынниг боттанып турар дээрзин демдеглээри чугула.

Боттарының ажыл-херээн 2009 чылда ажыдып алганнар

Чедери берге Тере-Хөл кожууннун Чурттакчы чонну ажылга хаара тудар (ЧЧАХТ) төвүнүң шугуму-биле 2009 чылда 10 ажыл чок

Шырап шээр мал өстүрер, **Оюу Шырап** фотоателье, **Орлан Шырап** бода малды өстүрүп азыраар талазы-биле күрүне деткимчези 58,8 муң рубльди алган турган.

2010 чылда бо программаның баштайгы түңнелдерин өөренип көрүп, кандыг чүүлдерге чаартылгаларны кылып болза эки дээрзин өөренип көргөш, биче бүдүрүлгелер тургузуп алырга, немелде ажылчыннар херек, чаа тургустунуп турар улус оларга акша төлөп бээри бергедей бээрин өөренип көргөш, немей тургускан ажылчын олут бүрүзү дээш база-ла немей 58,8 муң рубльди төлөп бээрин Тыва Республиканың Чазааның «2010 чылда Тыва Республиканың күш-ажыл рыногунда дүшкүүлүг байдалды чавырылдырары» деп тускай сорулгалыг программаның ТР-ниң Чазааның 2009 чылдың декабрь 25-

турар апарган болгай.

«Тараам турда, тодуг-ла мен деп база ырлажыр бис. Амгы шагда тывалар тараа чиирин шеглээш, хлебе хандыкшаан, ынчангаш хлеб быжыраар талазы-биле бүдүрүлгеске база аажок херек болганы-биле **Оюмаа Михайловна Шырап** хлеб быжыраар черни ажыдар талазы-биле төлөвилел кирирге, деткимчени көргүскен. Ам ында 3 кижиге ажылдап турар.

Чедери берге, ырак Тере-Хөл кожуунда Чурттакчы чоннун ажылга хаара тудар төвүнүн ажыл чок хамаатыларның боттарының ажыл-херээн ажыдып алырының талазы-биле чоруткан хемчеглериниң түңнелинде деткимче алгаш, ажылдап турарлар-биле таныштырдым. Биске боттарымыс бүдүрүлгелер ажыдып, ачы-дуза чедирбес болзувусса, бо кожуун кыдыг, ырак черде чыдар боорга, ындыг бе, өске черлерден ачы-дуза чедирип кээр улус кайын турар. Ынчалза-даа кунгуртугжулар бо программаның ачы-дузасы-биле төрөэн суурун сайзырадып, ажыл-агыйның чугула адырларын сайзырадыр бүдүрүлгелерин ажыдып турар.

Мергежил арга-дуржулганын өөредир

По программаның база бир адырының аайы-биле өөредилге черлерин доозуп келгеннерге мергежилге арга-дуржулга алыры-биле (стажировка) өөредилгелерни база чорудуп турар.

(Уланчызы 15-ки арында).

Чаа чыл болгаш Христос бурганның төрүттүнгенинге тураскааткан хемчеглериниң ПЛАНЫ

Тыва Республиканың Көдээ чыл-агый болгаш аш-чем яамы-ның удуртукчуларының кожуун-да малчын коданнарже үнүш-кү — **2011 чылдың январь 1-10** хүнери;

Ие (өг-бүлө) капиталының сертификаттарын байырлыг езу-ле тыпсыры — **2010 чылдың декабрь 30-де**, ТР-ниң ХБАБ эргелелиниң (Агентилелдин) девискээр органнарынга;

«2010 чылдың ажилдарын чүзери» деп темага «Аныяк өг-не» клувунун хуралы — **2010 чылдың декабрь 31-де**, ТР-ниң ХБАБ эргелелиниң (Агентилелдин) девискээр органнарынга;

2011 чылда бирги бадыла-лганы бүрүткээр байырлыг кечег — **2011 чылдың январь 14-де**, Кызыл хоорайда ХБАБ кил-диниң байырлал залында;

Чаа чыл биле Христос бур-

ганның төрүттүнгенинин бүдүү-зүнде төрүттүнген чаштарның иелеринге байыр чедирери — **2010 чылдың декабрь, 2011 чылдың январьда**, ТР-ниң ХБАБ эргелелиниң (Агентилелдин) девискээр органнарынга;

Чаа өг-бүлө тутканнарны Чаа чыл болгаш Христос бурган-ның байырлалы-биле байыр чедирери — **2010 чылдың декабрь, 2011 чылдың январьда**, ТР-ниң ХБАБ эргелелиниң (Агентилелдин) девискээр органнарынга;

«Миниатюралар театры» бөлүктүн «Койгунак, шивижигеш база Чаа чыл» деп уругларга байырлалы (организацияларның чагы-биле) — **декабрьның 23-31 хүнери**, Тываның күрүне филармониязынга;

«Чаа чылдың бүдүүзү» тоол («Шыяан» бот-тывынгыр ойнаарактар театры) — **2010 чыл-**

дың декабрь 26-да, «Гуманный» төвүнге;

Күрүнениң «Саян» ансам-блиниң «Чаа чылче хуулгаазын эжик» деп шоу-программазы — **27-30 хүннеринде хүннүн-не 18.00 шакта**, Тываның күрүне филармониязы;

Хар хоорайжыгашка уруг-ларга болгаш элээдилерге Чаа чылдың байырлалы — **декабрь 29-та 12.00 шакта**, Кочетов кудум-чузунда 55 биле 57 дугаар бажы-нарның чанында шөлге база Куль-тураның болгаш дыштанылганың национал парктың аксынга;

Театржыткан көргүзүг, хо-ровод — **декабрь 29-та 12 шакта**, Кочетов 55 болгаш 57 бажы-нарның аразында шөл, Национал парктың аксынга;

Костюмнер дээш мөөрей-лер, ыры, танцы, дагдан чуңгулаш-кын, 6-14 харлыг уруглар аразында спортчу оюннар — **декабрь 29-та 12 шакта**, Кочетов 55 болгаш 57 бажынарның аразында шөл, Национал парктың аксынга;

«Новогодний круиз» сту-

дентилерге байырлал көргүзүү — **декабрь 29-та 17 шакта**, Кызылдың уран чүүл училищезиниң концерт залы;

Мини-футболга 1996-1997 чылдарда төрүттүнген школачы-ларның аразында республика мар-гылдаазы, **январь 3-7**, «Сүбедей», «Ирбис» спорт комплекстери;

Мини-футболга 1998-1999 чылдарда төрүттүнген школачы-ларның аразында республика маргылдаазы, **январь 7-11**, «Сүбедей», «Ирбис» спорт комплекстери;

Бокска 1994-1995 чылдарда төрүттүнген оолдарның аразында Тыва Республиканың бирги чери дээш маргылдаазы, **январь 6-9**, «Сүбедей» спорт комплекзи;

«Тоолай чылы, ол кандыг болурул?» деп темага өөредиглиг кичээлдер, **декабрь 23-31**, өг-бүлө болгаш уругларның социал ханды-рылгазының албан черлери;

«Кичээнгеилги! Өг-бүлө!» мониторинг, декабрьның ийги декадазы, **январь 1-10**, өг-бүлө болгаш уругларның социал ханды-

рылгазының албан черлери;

Хайгааралда өг-бүлелерже байырлалдың профилактиктиг рейдилери, **декабрь 23-31**, өг-бүлө болгаш уругларның социал ханды-рылгазының албан черлери;

Өг-бүлө болгаш уруглар-ның социал хандырылгазының албан черлеринге уругларга хүндүс дыштаныр лагерлерни органи-заастаары, **январь 13**, өг-бүлө болгаш уругларның социал ханды-рылгазының албан черлери;

Инвалид уругларга Чаа чылдың байырлыг байыр чеди-ришкенини, **декабрь 30**, өг-бүлө болгаш уругларның социал ханды-рылгазының албан черлери;

«Соок-Ирейден белек» че-динмес өг-бүлелерниң уругларын-га акция, **декабрь 10-27**, өг-бүлө болгаш уругларның социал ханды-рылгазының албан черлери;

Байырлалдың шайлааш-кыны. Республиканың интернат-бажынарның хоочуннарга ба-йыр чедирешкени, **декабрь 30**, өг-бүлө болгаш уругларның социал хандырылгазының албан черлери.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың Чазаның даргазының Хүндүлел бижии-биле Б.К. Иргысты шаңнаарының дугайында

Хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Чазаның Дарга-ның Хүндүлел бижии-биле Тыва Рес-публиканың Алдан-Маадыр аттыг национал эейиниң хайгааракчызы Борбак Кыр-совна Кыргысты шаңнаар.

Кызыл хоорай
2010 чылдың декабрь 8
№241

Тыва Республиканың «Шылгараңгай ш-ажыл дээш» медалы-биле З.Б. Чадам-ны шаңнаарының дугайында

Тыва эртем талазы-биле салышкыны-лаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы-лаш Тыва Республиканың «Шылгараңгай ш-ажыл дээш» медалы-биле филология-темнериниң кандидады, Тыва Республика-ның Чазаның чанында Тываның гуманитар-г шинчилелдер институтунун улуг эртем-ылдакчызы Зоя Борандаевна Чадамбаны шаңнаар.

Кызыл хоорай
2010 чылдың декабрь 8
№242

Тыва Республиканың «Шылгараңгай ш-ажыл дээш» медалы-биле М.С. Күн-ти шаңнаарының дугайында

Албан-хүлээлгезин үлгерлиг күүсеткени-лаш иштики херектер органнарынга ак-килдиг ажылы дээш Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медалы-биле милицияның улуг лейтенантызы, Тыва Рес-публика талазы-биле Иштики херектер-мызының Орук шимчээшкениниң айыыл-коруунун күрүне инспекциязының орук-руль албанының аңгы ротазының взвод-мандири Мурат Сезенейович Күнзекти шаңнаар.

Кызыл хоорай
2010 чылдың декабрь 8
№243

Тыва Республиканың Чазаның Дар-газының Хүндүлел бижии-биле С.Т. Оюн-шаңнаарының дугайында

Албан-хүлээлгезин үлгерлиг күүсеткени-лаш иштики херектер органнарынга хөй-чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Рес-публиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бижии-биле милицияның пол-ниги, Тыва Республика талазы-биле Иш-ти херектер яамызының криминалдыг-лициязының кеземче херээ истээр килди-ниң начальниги Сергей Тыртыкович Ойну шаңнаар.

Кызыл хоорай
2010 чылдың декабрь 8
№244

Тыва Республиканың Чазаның Дарга-ның Хүндүлел бижии-биле Ш.Н. Сатты шаңнаарының дугайында

Чоннуң социал хандырылгазының талазы-биле чедишкенини болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Рес-публиканың Чазаның Даргазының

Хүндүлел бижии-биле Кызылда назылап кырааннарның болгаш инвалидтерниң интернат-бажынының сестразы Шолбана Николаевна Сатты шаңнаар.

Кызыл хоорай
2010 чылдың декабрь 8
№245

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бижии-биле А.К. Баазаң-оолду шаңнаарының дугайында

Культура болгаш уран чүүл талазы-биле чедишкенини болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республи-каның Чазаның Даргазының Хүндүлел бижии-биле Тыва Республиканың Кызыл кожуунда чаштарның немелде өөредил-гезиниң «Сукпак суурда уругларның уран чүүл-школазы» муниципалдыг өөредилге албан-чериниң хөйүнү ыры клазының талазы-биле башкызы Алена Каң-ооловна Баазаң-оолду шаңнаар.

Кызыл хоорай
2010 чылдың декабрь 8
№246

«Тиелелгениң 65 чылы» юбилейлиг тураскаал демдек-биле шаңнаарының дугайында

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Тываның хөй националдыг чонунун дайынчы болгаш күш-ажылчы маадырлыг-чоруун пропагандалаарында, Россияның аныяк салгалының шериг-патриоттук, интер-националчы болгаш күш-ажылчы кижизидил-гезинге салышкыны, республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдизинге ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда хөй-ниитичи-ажылы дээш «Тиелелгениң 65 чылы» юбилейлиг тураскаал демдек-биле шаңнаары болза:

Регина Рафаиловна Бегзини — Тыва Рес-публиканың улустун башкызы, күш-ажылдың хоочуну,

Галина Георгиевна Страшкованы — Кызыл хоорайның «Совет Эвилелиниң Маадыры Н.Н. Макаренко аттыг №15 лицей» муниципалдыг ниити-өөредилге албан-чериниң башкызы, күш-ажылдың хоочуну,

Екатерина Туктүг-ооловна Танованы — Тыва Республиканың Улустун чогаалчызы, күш-ажылдың хоочуну,

Мария Андреевна Хадаханэни — Кызыл хоорайның хүндүлүг хамаатызы, күш-ажылдың хоочуну,

Константин Николаевич Цойну — кадык камгалалдың «туберкулезка удур диспансери» күрүне албан чериниң фтизиатр эмчизи, күш-ажылдың хоочуну.

Кызыл хоорай
2010 чылдың декабрь 10
№260

«Тиелелгениң 65 чылы» юбилейлиг тураскаал демдек-биле шаңнаарының дугайында

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Тываның хөй националдыг чонунун да-йынчы болгаш күш-ажылчы маадырлыг-чоруун пропагандалаарында, Россияның

аныяк салгалының шериг-патриоттук, интер-националчы болгаш күш-ажылчы кижизидил-гезинге салышкыны, экономиктиг харыл-зааларны сайзырадырынга салышкыны болгаш хөй чылдарда кады ажылдажылга, Тыва Республиканың болгаш Моолдун улустарының аразында найралды быжык-лаарынга салышкыны дээш «Тиелелгениң 65 чылы» юбилейлиг тураскаал демдек-биле Моолдун Убса-Нур аймааның губер-натору Эрдэнэсурен Цасчихэрни шаңнаар.

Кызыл хоорай
2010 чылдың декабрь 15
№262

«Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Ширэндэв Амарсайханга тыпсырының дугайында

Моол болгаш Тыва Республиканың ара-зынга культура харылзааларын сайзыра-дырынга, Тыва Республиканың болгаш Моолдун уран чүүл болгаш культура үнелиг чүүлдерин непередиринге салышкыны дээш «Тыва Республиканың культуразы-ның алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Моолдун Убса-Нур аймааның П. Парчин аттыг аныяктар театрының директору, уран чүүл удуртукчузу Ширэндэв Амарсайханга тыпсыр.

Кызыл хоорай
2010 чылдың декабрь 15
№263

Тыва Республиканың күрүне шаңналдары-биле шаңнаарының дугайында

Күш-культура болгаш спорт талазы-биле бедик көргүзүглерни чедип алганы дээш «Тыва Республиканың Арзылаң мөгези» хүндүлүг атты мөгө, «Анай-Хаак хөгжүм студиязы» КХН-ниң чингине директору Седен-Очур Павлович Кара-Салга, «Тыва Республиканың Начын мөгези» хүндүлүг атты мөгө, Тываның күрүне университетиниң студентизи Руслан Романович Ондарга, Өвүр кожуунун «Дус-Дагның ортумак ниити-билиг школазы» муниципалдыг ниити-өөредилге албан чериниң национал хөрөш талазы-биле тренер башкызы Ким Юрьевич Седен-оолга, мөгө, Тываның күрүне универ-ситетиниң студентизи Сонам Сенгиевич Соянга тыпсыр.

Кызыл хоорай
2010 чылдың декабрь 15
№264

Тыва Республиканың күрүне шаңналдары-биле шаңнаарының дугайында

Күш-культура болгаш спорт талазы-биле ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Рес-публиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Россияның алдарлыг тренери, чаштар-ның немелде өөредилгезиниң «Республика-ның элээдилерниң спорт школазы» күрүнениң өөредилге албан чериниң техниги Евгений Викторович Тутатчиковка тыпсыр.

Тыва Республиканың Чазаның

Даргазының Хүндүлел бижии-биле хостуг хөрөшкө делегей чергезиниң талазы-биле Россияның спорт мастери, Тыва Рес-публиканың Күш-культура болгаш спорт тала-зы-биле агентилелдин килдиз начальнигиниң оралакчызы Буян Владимирович Биче-оолду, Каа-Хем кожуунун Сарыг-Сеп суурда чаштарның немелде өөредилгезиниң «Элээдилерниң спорт школазы» мунци-палдыг өөредилге албан чериниң тренер башкызы Сергей Степанович Кумажыкты, спорттун хоочуну Галина Александровна Хопрываны шаңнаар.

Кызыл хоорай
2010 чылдың декабрь 15
№265

«Тыва Республиканың уран чүүлүнүн алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты А.С. Борисовка тыпсырының дугайында

Культура талазы-биле үре-түннелдиг кады ажылдажылга болгаш Россияның тюрк-дылдыг улустарының культура болгаш угаан-бодал салгалдарын сайзырадырынга салышкыны дээш «Тыва Республиканың уран чүүлүнүн алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Саха (Якутия) Республиканың культура болгаш угаан-бодал сайзыра-лының сайыды Андрей Саввич Борисовка тыпсыр.

Кызыл хоорай
2010 чылдың декабрь 15
№266

Россия Федерациязының Пенсия фон-дузунун Тыва Республика талазы-биле салбырының-күрүне албан чериниң ажылдакчыларын шаңнаарының дуга-йында

Чоннуң пенсия хандырылгазының талазы-биле чедишкенини болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бижии-биле капитал тудуг болгаш септелге бөлүүнүн кол специализи-эксперти Ольга Васильевна Ермакованы, социал төлевирлер килдизиниң начальниги Любовь Анатольевна Котованы, инфор-мастыг технологиялар килдизиниң началь-ниги Любовь Очур-ооловна Ооржакты, камгалаткан кижилерниң пенсия эргелерин үнелээр талазы-биле бөлүктүн удуртукчузу Чойгана Декилежиковна Намыны шаңнаар.

Кызыл хоорай
2010 чылдың декабрь 16
№268

«Тыва Республиканың алдарлыг артизи» хүндүлүг атты Б.Б. Салчакка тыпсырының дугайында

Культура болгаш хөгжүм уран чүүлүнүн талазы-биле ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда чогаадыкчы ажылы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг артизи» хүндү-лүг атты ыраажы, композитор, «Азияның төвү» бөлүктүн солизи Борис Балчырович Салчакка тыпсыр.

Кызыл хоорай
2010 чылдың декабрь 17
№269

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ КОНСТИТУЦИЯ ХООЙЛУЛАРЫ

Тыва Республиканың Конституциязынга өскерилгелер кииреринин дугайында

*Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2010
чылдың ноябрь 30-де хлээп алган*

1 чүүл

Тыва Республиканың Конституциязынга ("Тувинская правда", 2001 чылдың май 15-те; 2003 чылдың июнь 26-да; 2005 чылдың декабрь 30-де; 2006 чылдың декабрь 14-те; 2007 чылдың июнь 21-де, июнь 23-те; 2008 чылдың апрель 29-та, май 6-да, август 21-де; 2009 чылдың июль 30-де; 2010 чылдың апрель 15-те; "Шын", 2006 чылдың декабрь 14-те; 2007 чылдың июнь 26-да; 2008 чылдың май 15-те, сентябрь 2-де; 2009 чылдың июль 23-те; 2010 чылдың апрель 15-те) дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 103-кү чүүлге:

а) 7-ги пункту дараазында эдилге-биле бижири:

"7) Тыва Республиканың Чазааның ажил-чорудулгазының түнелдеринин дугайында, оон иштинде Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) тургускан айтырыгларының талазы-биле Тыва Республиканың Баштыңының - Чазааның Даргазының чыл санынын отчеттарын дыңнаары";

б) 14-кү пунктуда "болгаш өске-даа албан төлээр ужуруг төлелгелер" деп сөстөрни ап кааптар;

2) 108-ки чүүлге дараазында уткалыг 2.1 кезекти немээр:

"2.1. Хоойлу төлөвилелдерин Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизинче) киирер.";

3) 111-ги чүүлдүн 2-ги кезээнин "д" пунк-

тузун дараазында эдилге-биле бижири:

"д) Тыва Республиканың Чазааның ажил-чорудулгазының түнелдеринин дугайында, оон иштинде Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) тургускан айтырыгларының талазы-биле база ол ыш-каш республикада байдал дугайында чыл санынын айыткалы Тыва Республиканың Дээди Хуралына (парламентизинге) таныштырар";

4) 112-ги чүүлдүн 2-ги кезээнин ийги абзазын дараазында эдилге-биле бижири:

"Тыва Республиканың Баштыңының - Чазааның Даргазының бүрүн эргелерин хуусаа бетинде соксаткан таварылгада, Тыва Республиканың Баштыңының - Чазааның Даргазына кандидатура дугайында таныштырылганы Россия Федерациязының Президентизи киирер болгаш Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) федералдыг хоойлужулга-биле тургускан чурум езугаар база хуусаада чугаалажып көөр."

2 чүүл

Бо Конституция хоойлузу, ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай

2010 чылдың декабрь 20

№ 147 ДХ-1.

"Тыва Республикада эптештирилге судьяларының дугайында" Тыва Республиканың Конституция хоойлузунга өскерилгелер кииреринин дугайында

*Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2010
чылдың ноябрь 30-де хлээп алган*

1 чүүл

1999 чылдың ноябрь 4-те № 363 Тыва Республиканың "Тыва Республикада эптештирилге судьяларының дугайында" Конституция хоойлузунга ("Тувинская правда", 1999 чылдың ноябрь 25-те; 2000 чылдың сентябрь 12-де, октябрь 12-де; 2004 чылдың декабрь 7-де; 2007 чылдың декабрь 13-те, декабрь 21-де; "Шын", 2004 чылдың декабрь 18-те, 2007 чылдың декабрь 13-те) дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 7-ги чүүлдү дараазында эдилге-биле бижири:

"7 чүүл. Эптештирилге судьязын албан-дужаалга томуйлаарының чуруму

1. Эптештирилге судьяларын албан-дужаалга Баштыңы - Чазааның Даргазы-биле дугурушканы езугаар Тыва Республиканың Дээди судунун даргазының саналдап кииргени-биле Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) томуйлаар.

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) эптештирилге судьязын албан-дужаалга томуйлаарының дугайында айтырыгны Тыва Республиканың Дээди судунун даргазының таныштырылганын алган үеден эгелээш, бир ай хуусаадан орайтапайн чугаалажып көөр.

2. Эптештирилге судьязы бүрүзү кайызы-даа албан-дужаалга Тыва Республиканың

Дээди Хуралының (парламентизинин) регламентизи-биле тургускан чурум езугаар аңгы-аңгы томуйлаттырар. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) депутаттарының ниити санындан хөй кезинин бадылаашкыннарын алган кижиги эптештирилге судьязының албан-дужаалына томуйлаттырган деп санадыр. Эптештирилге судьязының албан-дужаалына кандидатураны Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизинче) ийден хөй эвес катап киирер."

2) 8-ки чүүлдүн 3-кү кезээнде "Даргазы" деп сөстү "Баштыңы - Даргазы" деп сөстөр-биле солур, дараазында уткалыг домакты немээр: "Эптештирилге судьяларына шын-зылгалар бээринин чуруму Тыва Республиканың Баштыңы - Чазааның Даргазы тургузар."

2 чүүл

Бо Конституция хоойлузу, ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай

2010 чылдың декабрь 20

№ 149 ДХ-1.

"Тыва Республиканың күрүне демдектеринин дугайында" Тыва Республиканың Конституция хоойлузунга өскерилгелер кииреринин дугайында

*Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2010
чылдың ноябрь 30-де хлээп алган*

1 чүүл

1996 чылдың декабрь 31-де № 697 Тыва Республиканың "Тыва Республиканың күрүне демдектеринин дугайында" Конституция хоойлузунга ("Тувинская правда", 1997 чылдың январь 14-те; 2001 чылдың август 23-те; 2002 чылдың март 26-да; 2007 чылдың июнь 7-де; 2009 чылдың июль 30-де; "Шын", 2001 чылдың август 21-де; 2007 чылдың июнь 5-те; 2009 чылдың июль 23-те) дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 6-гы чүүлдү "Чазааның Даргазының" деп сөстөрни "Баштыңының - Чазааның Даргазының" деп сөстөр-биле солур;

2) 7-ги чүүлдү "Улуг Хуралдың" деп сөс-

терни "Дээди Хуралдың (парламентинин)" деп сөстөр-биле солур;

3) 11-ги чүүлдү:

а) бирги абзацты дараазында эдилге-биле бижири:

"Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин), Тыва Республиканың Чазааның, Тыва Республиканың Конституция судунун бажыңнарының мурнуу талазынга, Баштыңының - Чазааның Даргазының кабинетинге, Дээди Хуралдың (парламентинин), Тыва Республиканың Чазааның, Тыва Республиканың Конституция судунун хуралдаар залдарында, а ол ышкыш Россия Федерациязының өске-даа субъектилеринде болгаш

Россия Федерациязының кызыгаарында дашкаар турар Тыва Республиканың албан-езузу-биле төлээ черлеринин хуралдарына Тыва Республиканың Күрүне сүлдезин катап тургузары албан болур";

б) үшкү абзацта "Чазааның Даргазының" деп сөстөрни "Баштыңының - Чазааның Даргазының" деп сөстөр-биле солур;

в) дөрткү абзацта "Улуг Хуралдың Төлээлекчилер палатазының болгаш Хоойлужулга палатазының" деп сөстөрни "Дээди Хуралдың (парламентинин)" деп сөстөр-биле

солур.

2 чүүл

Бо Конституция хоойлузу, ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай

2010 чылдың декабрь 20

№ 151 ДХ-1.

"Тыва Республикада Кижинин эргелеринин талазы-биле төлээлекчинин дугайында" Тыва Республиканың Конституция хоойлузунга өскерилгелер кииреринин дугайында

*Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2010
чылдың ноябрь 30-де хлээп алган*

1 чүүл

1999 чылдың июнь 30-де № 250 Тыва Республиканың "Тыва Республикада Кижинин эргелеринин талазы-биле төлээлекчинин дугайында" Конституция хоойлузунга (Тыва Республиканың хоойлужулгалар чыындызы, 2001 чыл, № 1, 55 чүүл; № 2, 113 чүүл; "Тувинская правда", 1999 чылдың ноябрь 23-те; 2000 чылдың июль 20-де; 2008 чылдың май 29-та; "Шын", 2008 чылдың апрель 8-те) дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 6-гы чүүлдү "болгаш Тыва Республиканың" деп сөстөрни ап кааптар;

2) 7-ги чүүлдү:

а) 1-ги пункту дараазында эдилге-биле бижири:

"1. Төлээлекчини албан-дужаалга Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) Тыва Республиканың Баштыңының - Чазааның Даргазының кииргенин езугаар томуйлаар болгаш албан-дужаалдан хостаар."

б) 2-ги пунктуда "Дээди Хурал" деп сөстөрни "Дээди Хурал (парламент)" деп сөстөр-биле солур;

3) 8-ки чүүлдү:

а) 1-ги пунктуда "Тыва Республиканың Дээди Хуралы" деп сөстөрни ап кааптар, "Дээди Хуралдың" деп сөстөрни "Дээди Хуралдың (парламентинин)" деп сөстөр-биле солур;

б) 2-ги пунктуда "Дээди Хурал" деп сөстөрни "Дээди Хурал (парламент)" деп сөстөр-биле солур;

в) 3-кү пунктуда "Дээди Хурал" деп сөстөрни "Дээди Хурал (парламент)" деп сөстөр-биле солур;

4) 9-кү чүүлдүн 2-ги пунктузунда "Дээди Хуралдың" деп сөстөрни "Дээди Хуралдың (парламентинин)" деп сөстөр-биле солур;

5) 10-гу чүүлдүн 2-ги пунктузунда "Дээди Хуралдың" деп сөстөрни "Дээди Хуралдың (парламентинин)" деп сөстөр-биле солур;

6) 11-ги чүүлдүн 3-кү пунктузунда "Дээди Хурал" деп сөстөрни "Дээди Хурал (парламент)" деп сөстөр-биле солур;

7) 12-ги чүүлдү:

а) 1-ги пунктуда:

ийги абзацта "Хоойлунун" деп сөстү "Конституция хоойлузунун" деп сөстөр-биле солур;

дөрткү абзацта "болгаш Тыва Республиканың" деп сөстөрни ап кааптар;

чедиги абзацты күжүн чидирген деп санаар;

б) 2-ги пунктуда "Дээди Хурал" деп сөстөрни "Дээди Хурал (парламент)" деп сөстөр-биле солур;

в) 4-кү пунктуда "Дээди Хуралдың" деп сөстөрни "Дээди Хуралдың (парламентинин)" деп сөстөр-биле солур;

8) 13-кү чүүлдү "ужуруг" деп сөстүн мурнунга "Тыва Республиканың Баштыңы - Чазааның Даргазы киирер база" деп сөстөр-биле немээр, "Дээди Хурал" деп сөстөрни "Дээди Хурал (парламент)" деп сөстөр-биле солур;

9) 14-кү чүүлдү "Тыва Республиканың" деп сөстөрни ап кааптар;

10) 15-ки чүүлдү:

а) 2-ги пункту дараазында эдилге-биле бижири:

"2. Тыва Республиканың Баштыңының - Чазааның Даргазының, Тыва Республиканың Конституция судунун болгаш Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентинин) шийтпирлеринге хомудалды Төлээлекчи сайгарып көрбес."

б) 3-кү пункту күжүн чидирген, санаар;

11) 22-ги чүүлдү:

а) 1-ги пунктуда:

адаанда 1-ги пунктуда "Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнары", сөстөрнүн соонга "күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органнарының дөвискэр органнары," деп сөстөрни немээр;

адаанда 2-ги пунктуда "Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнарының," деп сөстөрнүн соонга "күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органнарының дөвискэр органнарының," деп сөстөр-биле немээр;

адаанда 3-кү пунктуда "Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнарының" деп сөстөрнүн соонга "күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органнарының дөвискэр органнарының," деп сөстөр-биле немээр;

адаанда 4-кү пункту дараазында эдилге-биле бижири:

"4) бот-тускайлаң азы Тыва Республиканың ону харыылаар күрүне органнары биле, күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органнарының дөвискэр органнары-биле албан-дужаалдыг кижилер-биле болгаш күрүне албан-хаакчылары-биле кады Тыва Республиканың күрүне органнарының, күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органнарының дөвискэр органнарының, тус чер бот-баш карылга органнарының болгаш оларны албан-дужаалдыг кижилеринин ажил-чорудулгазынга хыналданын чорудар";

б) 2-ги пунктуда "Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырганының органнарының, деп сөстөрнүн соонга "күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органнарының дөвискэр органнарының" деп сөстөрни немээр;

12) 30-ги чүүлдү:

а) 1-ги пунктуда "Президентинин" деп сөстү "Баштыңының - Чазааның Даргазының" деп сөстөр-биле, "Дээди Хуралдың" деп сөстөрни "Дээди Хуралдың (парламентинин)" деп сөстөр-биле солур;

б) 2-ги пунктуда "Дээди Хурал (Парламент)" деп сөстөрни "Дээди Хурал (парламент)" деп сөстөр-биле солур;

13) 31-ги чүүлдү:

а) 1-ги пунктуда "Президентиге" деп сөстү "Баштыңына - Чазааның Даргазына" деп сөстөр-биле, "Дээди Хурал" деп сөстөрни "Дээди Хурал (парламент)" деп сөстөр-биле солур;

б) 2-ги пунктуда "Президентиге" деп сөстү "Баштыңына - Чазааның Даргазына" деп сөстөр-биле, "Дээди Хуралга" деп сөстөрни "Дээди Хуралга (парламентиге)" деп сөстөр-биле солур;

14) дараазында уткалыг III' эгени немээр: "III' эге. Төлээлекчинин оралакчызы - Тыва Республикада чаш уругун эргелеринин талазы-биле төлээлекчи

34.1 чүүл

1. Тыва Республикада чаш уругун эргелерин база эрге-ажыктарын хандыраар болгаш камгалаар талазы-биле ажил-чорудулганы Төлээлекчинин оралакчызы - Тыва Республикада чаш уругун эргелеринин талазы-биле төлээлекчи (моон сонгаар бо эгеге - Төлээлекчинин оралакчызы дээр) боттандыраар.

2. Төлээлекчинин оралакчызы албан-

алга Россия Федерациязының хамаары болур, 35 хардан анык эвес, дээди миниг, а ол ышкыш чаш уругнуң эргеле-талазы-биле билигилг болгаш оларны алаарына арга-дуржулгалыг кижини ылаар.

Төлээлекчинин оралакчызын албан-алга Төлээлекчинин саналдап киригени-Тыва Республиканың Баштыңы - Чаа Даргазы томуйлаар. Төлээлекчинин акчызын албан-дужаалга Төлээлекчинин эргелеринин хуусаазында томуй-Төлээлекчинин бүрүн эргелери хуу-ан эрте доозулганда, Төлээлекчинин акчызының бүрүн эргелери чаа Төлээ-нин даңгырак хүлээп алган хүнүнде тур.

Төлээлекчинин оралакчызының бүрүн ерин хуусаа бетинде соксадыр дуга-шиитпирни Тыва Республиканың Баш-Заааның Даргазы бот-тускайлаң азы-лекчинин киригени-биле хүлээп алыр. Төлээлекчи сургакчылаан, аараан, элээн таварылгаларда, а ол ышкыш Тө-кчинин бүрүн эргелери хуусаа бетинде-лган таварылгада, Төлээлекчинин акчызы Төлээлекчинин хүлээлгезин дир.

2 чүүл

Төлээлекчинин оралакчызы албан-л Тыва Республиканың күрүнениң ха-албанының албан-дужаалына ха-кыр. Тыва Республиканың күрүнениң ты албан-хаакчыларына көрдүнген аарлаашкыннар аңаа база хамааржыр. Төлээлекчинин оралакчызы ооң эрге-лы-биле дүүшпес ажил-чорудулгазын, албан-дужаалга томуйлаан хүнден ш, 14 хонуктан орайтатпайн, соксадыр-гелиг.

Төлээлекчинин оралакчызы албан-гелерин күүседир-биле холбаштыр-илдине бергени күрүне, коммерция азы-даа хоойлунуң камгалааны чажытты-дип турар медээни бүрүн эргелеринин гусаазында-даа база ол доозулганда-р эвес федералдыг хоойлужудулга-ске чүүл көрдүмзүн болза, тарадыр-чок.

3 чүүл

Төлээлекчинин оралакчызы бо Кон-ия хоойлузунда доктаадып тургускан-гларынга дүүштүр ажилдаар. Төлээлекчинин оралакчызы өске-органнарының, тус чер бот-башка-органнарының болгаш оларның албан-дыг кижилеринин айтырыгларынга-рышкан шиитпирлер хүлээп алыр-чок.

Тыва Республиканың девискээринде-уғнуң эргелерин болгаш эрге-ажык-хажыдып турар фактыларга хамаа-р хамаатыларның делеглерин Төлээ-ин оралакчызы Россия Федерациязы-маатыларының делеглерин сайгарып-уң чурумунуң дугайында федералдыг-жудулгага дүүштүр сайгарып көөр. О чүүлдүн 3-кү кезээнде айтылган-ерни Төлээлекчинин оралакчызынга, баш бурунгаар азы административти-р чокка кирип болур. Дилегни кан-кижи, ооң иштинде назы четпээн, болур.

Төлээлекчинин оралакчызының ажил-газының кол угланышкыны болза, рулгарның болгаш ада-иелеринин-алы чок арткан уругларның база-алдың берге байдалында турар өске-горияларның уругларының, а ол ыш-ус уругларның болгаш ада-иелери-гааралы чок арткан уругларның-дан кижилеринин эргелерин болгаш-алдарын камгалаары болур.

4 чүүл

дунуң харыылаар ужурлуг айтырыг-и дүүштүр Төлээлекчинин оралак-раазында хүлээлгелиг болур: ш уругнуң эргелеринин болгаш со-дарының талазы-биле күрүне кам-хандырар; ш уругнуң хажыттыг эргелерин-онуургалдарын шаптараазын чокка-ринге болгаш катап тургузарынга-е көргүзөр;

ш уругнуң мөзү-шынар болгаш-ткыл талазы-биле кадынга болгаш

сайзыралына багай салдар чедирер байдал-дарны тодарадып тургузар сорулга-биле ооң-эргелерин болгаш сонургалдарын сагып-турарының мониторингин боттандырар;

4) Тыва Республиканың девискээринде-турар хамаатыларның, хамааты эрге-чок-кижилеринин болгаш даштыкы хамаатыларның-дилеглерин сайгарып көөр;

5) бо Конституция хоойлузунуң 27-ги-чүүлүнде тургусканы-биле чаш уругнуң эрге-лерин болгаш сонургалдарын үрөп турар-фактылар талазы-биле хемчеглерни алыр;

6) Төлээлекчинин даалгазы-биле Тыва-Республикада чаш уругнуң эргелерин бол-гаш эрге-ажыктарын сагып турарының чам-дык айтырыгларының талазы-биле илеткелди-белеткээр;

7) чаш уругнуң эргелерин болгаш эрге-ажыктарын хажыдып турар таварылгалар-дугайында, хөй-нитиге онза айылдыг-кылдыр хажыдып турарының чамдык фак-тыларының дугайында медээни Төлээлек-чинин даалгазын езуугаар азы бодунуң бот-идепкейи-биле хынаар;

8) хамаатыларны хууда хүлээп алыры-болур.

2. Төлээлекчинин оралакчызы шиитпир-лээр айтырыгларынга дүүштүр бо Консти-туция хоойлузунуң 21-ги чүүлү-биле көрүнген-эргелерлиг болур.

34.5 чүүл

1. Тыва Республиканың күрүнениң ха-мааты албан-хаакчыларына хамаарыштыр-Тыва Республиканың хоойлулары-биле тур-гускан магадылалдар ышкыш ыңдыг магады-лалды Төлээлекчинин оралакчызынга тып-сыр. Төлээлекчинин оралакчызының акша-шалыңын Тыва Республиканың сайыдының-бирги оралакчызының деңгелинге доктаадып-тургузар.

2. Төлээлекчинин оралакчызының ажил-чорудулгазының юридиктиг, организастиг, эртем-аналитиктиг, медээ-справка болгаш-өске-даа хандырылганын Төлээлекчинин ап-парады хандырар.

3. Төлээлекчинин оралакчызы боду-тускай аттыг бланкаларлыг болур.”;

15) 35-ки чүүлде:

а) 1-ги пунктта “ажылчын аппарат” деп-сөстөрни “Төлээлекчинин аппараты” деп-сөстөр-биле солугур;

б) 2-ги пунктта “Ажилчын аппарат” деп-сөстөрни “Аппарат” деп сөс-биле солугур;

в) 3-кү пунктта “ажылчын аппарат” деп-сөстөрни “аппарат” деп сөс-биле солугур;

16) 36-ки чүүлде:

а) 1-ги пунктта “ажылчын аппарат” деп-сөстөрни “аппарат” деп сөс-биле солугур;

б) 4-кү кезекте:

ийиги домакты дараазында эдилге-биле-бижири: “Тыва Республиканың Баштыңының-Заааның Даргазының, Тыва Республиканың-Дээди Хуралының (парламентизинин), Тыва-Республиканың Конституция судунуң болгаш-Тыва Республиканың Чазааның нормативтиг-хоойлу-дүрүм актылары-биле хүлээп алган-документилери-биле, Тыва Республиканың-күрүне эрге-чагырга органнарының, хөй-ниити каттыжыышкыннарының албан-езузу-биле тарадып турары документилер-биле, өске-даа медээ болгаш тайылбыр материал-дары-биле Төлээлекчинин хандырар.”;

дараазында уткалыг домакты немээр: “Айыттыг нормативтиг хоойлу-дүрүм ак-тыларын таныштырарын оларны хүлээп алган-албан-дужаалдыг кижиге, Тыва Республи-каның күрүне эрге-чагырга органына даг-зыр.”;

17) 37-ки чүүлде:

а) 1-ги пунктта “ажылчын аппараттын”-деп сөстөрни “Төлээлекчинин аппаратының”-деп сөстөр-биле солугур;

б) 2-ги пунктта “ажылчын аппараттын”-деп сөстөрни “аппараттын” деп сөс-биле со-лугур;

в) 3-кү пунктта “ажылчын аппарат” деп-сөстөрни “аппараттын” деп сөс-биле солугур;

18) 38-ки чүүлде:

а) 1-ги пунктта “Тыва Республиканың-“А” бөлүктүн күрүне албан-дужаалдары”-деп сөстөрни “Тыва Республиканың сайы-дының албан-дужаалы” деп сөстөр-биле-солугур;

б) 2-ги пунктта: “ажылчын аппараттын” деп сөстөрни “ап-параттын” деп сөс-биле, “күрүне албаны-ның” деп сөстөрни “Тыва Республиканың кү-

рүнениң хамааты албанының” деп сөстөр-биле, “күрүне албанынга” деп сөстөрни “кү-рүнениң хамааты албанынга” деп сөстөр-биле солугур;

в) дараазында уткалыг домакты немээр: “Төлээлекчинин аппаратының күрүнениң-хамааты албан-хаакчыларының ажил-чору-дулгазының социал, материалдыг болгаш-өске-даа магадылалдарын Тыва Республи-каның Чазааның Аппаратының күрүнениң-хамааты албан-хаакчыларының социал, материалдыг болгаш өске-даа магадылал-дарының деңгелинге доктаадып тургузар.”;

19) 41-ги чүүлдү күжүн чидирген деп-санаар.

2 чүүл

Тыва Республикада Кижинин эргелеринин-талазы-биле Төлээлекчинин база ооң ап-парадының ажил-чорудулгазын хандыра-рынга эргежок чугула акша-хөреңгини 2011

“Тыва Республиканың Күрүне тугунуң дугайында” Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2010 чылдың ноябрь 30-де хүлээп алган

1 чүүл

2002 чылдың февраль 8-те № 1302 “Тыва-Республиканың Күрүне тугунуң дугайында”-Тыва Республиканың Хоойлузунга («Тувин-ская правда», 2002 чылдың март 26-да)-дараазында өскерилгелерни кириер:

1) адында “Хоойлу” деп сөстү “Консти-туция хоойлузу” деп сөстөр-биле солугур;

2) 3-кү чүүлдү дараазында эдилге-биле-бижири:

“3 чүүл. Дараазында черлеринин турар-бажыңнарынга Тыва Республиканың Күрүне-тугун доктаамал азар:

Тыва Республиканың Баштыңының - Чазааның Даргазының резиденциязы;

Тыва Республиканың Чазаа;

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи);

Тыва Республиканың Конституция суду;

Тыва Республиканың Дээди суду;

Тыва Республиканың Арбитраж суду;

Тыва Республиканың Саналга палатазы;

Тыва Республиканың эптештирилге-судьялары;

Тыва Республикада Кижинин эргелеринин-талазы-биле Төлээлекчинин резиденциязы;

Тыва Республиканың Соңгулда-комиссиязы.

Тыва Республиканың Күрүне тугун (чаңгыс бодун азы чогуур туктар-биле кады)-күүсекчи эрге-чагырганың республика-органнарының, Тыва Республиканың Москва-хоорайда Бүрүн эргелиг төлээ черинин ба-жыңнарынга доктаамал азар.”

3) 5-ки чүүлдү дараазында эдилге-биле-бижири:

“5 чүүл. Тыва Республиканың Күрүне тугун-доктаамал тургузар черлери:

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин), Тыва Республиканың-Чазааның хуралдаар залдарында, Тыва-Республиканың Конституция судунуң, Тыва-Республиканың Дээди судунуң, Тыва Рес-публиканың Арбитраж судунуң, Тыва Рес-публиканың өске-даа судтарының болгаш-эптештирилге судьяларының суд хуралдары-эрттирер залдарында;

Тыва Республиканың Баштыңының - Ча-зааның Даргазының ажилдаар кабинетинге-болгаш Тыва Республиканың Баштыңының-Чазааның Даргазының киржилгези-биле-болур байырлыг хемчеглерни (езулалдарны)-эрттиреринге көрдүнген өске-даа оран-саваларга, Тыва Республиканың Дээди-Хуралының (парламентизинин) Даргазының,

“Тыва Республиканың административтиг-девискээр тургузуунуң дугайында” Тыва Республиканың Конституция хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2010 чылдың ноябрь 30-де хүлээп алган

1 чүүл

2008 чылдың март 19-та № 627 УХ-1 “Тыва-Республиканың административтиг-девискээр-тургузуунуң дугайында” Тыва Республи-каның Конституция хоойлузунга («Шын», 2008 чылдың апрель 8-те) дараазында-өскерилгелерни кириер:

1) 6-гы чүүлдү дараазында эдилге-биле

чылда Тыва Республиканың республика бюд-жединин төлөвилелинге Тыва Республиканың-Чазаа баш бурунгаар көөр.

3 чүүл

Тыва Республикада Кижинин эргелеринин-талазы-биле Төлээлекчинин албан-дужаа-лынга кандидатура дугайында саналды Тыва-Республиканың Дээди Хуралынче (парла-ментизинче) кириерин Тыва Республиканың-Чазааның Даргазынга саналдаар.

4 чүүл

Бо Конституция хоойлузу, ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг-болур.

Тыва Республиканың Чазааның-Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай

2010 чылдың декабрь 20

№ 153 ДХ-1.

Тыва Республиканың Москва хоорайда Бү-рүн эргелиг төлээзинин, Тыва Республика-ның Чазааның девискээр органнарының-удуртукчуларының, Тыва Республиканың-Конституция судунуң Даргазының, Тыва-Республиканың Саналга палатазының-Даргазының, Тыва Республикада Кижинин-эргелеринин талазы-биле төлээлекчинин, Тыва-Республиканың Соңгулда комиссия-зының даргазының, күүсекчи эрге-чагырга-ның республика органнарының удуртук-чуларының, муниципалдыг тургузуларның-баштыңнарының (чагыргалар даргалары-ның), Төлээлекчилеринин тус чер хуралдары-ның даргаларының ажилдаар кабинет-теринге.”;

4) 6-гы чүүлде “Тыва Республиканың-Чазааның Даргазының, Тыва Республиканың-Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазы-ның Даргазының, Тыва Республиканың Улуг-Хуралының Хоойлужудулга палатазының-Даргазының, күрүне болгаш чазак делега-цияларының, Россия Федерациязының Пре-зидентиинин чанында Тыва Республиканың-доктаамал төлээ черинин” деп сөстөрни “Ты-ва Республиканың Баштыңының - Чазааның-Даргазының, Тыва Республиканың Дээди-Хуралының (парламентизинин) Даргазының, күрүне болгаш чазак делегацияларының, Ты-ва Республиканың Москва хоорайда Бүрүн-эргелиг төлээ черинин” деп сөстөр-биле-солугур;

5) 12-ги чүүлге дараазында уткалыг 2-ги-кезекти немээр:

“Тыва Республиканың Күрүне тугун, ооң-иштинде ооң чуруун хамаатыларның, хөй-ниити каттыжыышкыннарының, бүдүрүлге-леринин, албан черлеринин болгаш органи-зацияларның, бир эвес ооң ажылгалы Тыва-Республиканың Күрүне тугун дорамчылавайн-турар болза, чамдык таварылгаларда ажыл-лаарын чөпшээрээр.”;

6) 13-кү чүүлде “Тываның Республиканың-Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейи”-деп сөстөрни “Тыва Республиканың-Национал музейи” деп сөстөр-биле солугур.

2 чүүл

Бо Конституция хоойлузу, ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг-болур.

Тыва Республиканың Чазааның-Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай

2010 чылдың декабрь 20

№ 155 ДХ-1.

бижири:

“6 чүүл. Тыва Республиканың Дээди-Ху-ралының (парламентизинин) бүрүн эргелери-Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи):

1) Тыва Республиканың Баштыңының - Чазааның Даргазының саналдап киригени-биле Тыва Республиканың административтиг-

девискээр үлелгезиниң реестрин бадылаар;

2) Тыва Республиканың кызыгаарларын өскертириниң дугайында дугуржулганы бадылаар;

3) муниципалдыг районнарны, хоорай округтарын, хоорай болгаш көдээ суурларны тургузарынын, чаартырынын азы узуткаарынын дугайында, оларның кызыгаарларын болгаш аттарын тургузарынын, өскертириниң дугайында Тыва Республиканың Конституция хоойлуларын, Тыва Республиканың хоойлуларын хүлээп алыр;

4) Тыва Республиканың административтиг-девискээр тургузуунуң айтырыгларынын талазы-биле федералдыг хоойлулар-биле, Тыва Республиканың хоойлулары-биле көрдүнгөн өске-даа бүрүн эргелерни боттандыраар;

2) 7-ги чүүлде:

а) 1-ги пунктуда "Улуг Хуралдың палаталары" деп сөстөрни "Дээди Хуралдың (парламентиниң)" деп сөстөр-биле солуур;

б) 2-ги пунктуну күжүн чидирген деп санаар;

3) 10-гу чүүлдүн 2-ги кезээнде "Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужу-дуга палатазын" деп сөстөрни "Дээди Хуралдың (парламентиниң)" деп сөстөр-биле солуур;

4) 11-ги чүүлдө:

а) 2-ги кезээнде "Улуг Хуралдың чогуур палатазынын" деп сөстөрни "Дээди Хуралдың (парламентиниң)" деп сөстөр-биле солуур;

б) 3-кү чүүлдүн 2-ги пунктунуң дараазында эдилге-биле бижир;

"2) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентиниң) депутаттарынын

хуралынын протоколу (бир эвес айтырыгны Тыва Республиканың Дээди Хуралынын (парламентиниң) депутаттары саналдаан болза);";

5) 15-ки чүүлдүн 2-ги кезээн дараазында эдилге-биле бижир;

"2. Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) административтиг-девискээр тургузуунуң дугайында айтырыгны бо Конституция хоойлузуңуң 6-гы чүүлүңгө дүүштүр бодунуң хуралыңга сайгарып көөрүңгө чедир, 20 хонуктан орайтатпайн, девискээрлеринде административтиг-девискээрин өскертир көрдүнүп турар муниципалдыг тургузуларның төлээлекчи органнарынче чогуур нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын чорудар. Муниципалдыг тургузуларның төлээлекчи органнарындан кирген санал-оналдарны Тыва Республиканың Дээди Хуралынын

(парламентиниң) ажылынын регламент-биле тургускан чурум езугаар Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) ыла сайгарып көөр ужурлуг.;"

6) 16-гы чүүлдүн 1-ги кезээнде "кирген биле Тыва Республиканың Улуг Хуралы палаталарынын доктаалдары-биле" сөстөрни "Баштыңынын саналдап кириг-биле Тыва Республиканың Дээди Ху- (парламентизи)" деп сөстөр-биле солуур

2 чүүл

Бо Конституция хоойлузу, ону албан-чу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күч болур.

Тыва Республиканың Чазааны Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай

2010 чылдың декабрь 20

№ 157 ДХ-1.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЛАРЫ

"Бичии уругга ай санында алыр пособиени тыпсып бээриниң болгаш төлөп бээриниң чурумунуң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузуңуң 5 чүүлүңгө өскерилге кирир дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2010 чылдың ноябрь 30-де хүлээп алган

1 чүүл

2004 чылдың декабрь 29-та № 1049 УХ-1 "Бичии уругга ай санында алыр пособиени тыпсып бээриниң болгаш төлөп бээриниң чурумунуң дугайында" Тыва Республиканың («Тувинская правда», 2004 чылдың декабрь 31-де; 2007 чылдың июнь 5-те, декабрь 31-де; 2008 чылдың декабрь 31-де; 2010 чылдың январь 14-те; «Шың», 2004 чылдың декабрь 31-де; 2007 чылдың июнь 5-те; 2009 чылдың январь 20-де; 2010 чылдың январь 10-да)

Хоойлузуңуң 5-ки чүүлүңүң бирги абзазынга "101" деп саннарны "108" деп саннар-биле солааны-биле, өскерилгени кирир.

2 чүүл

Бо Хоойлу 2011 чылдың январь 1-ден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааны Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай

2010 чылдың декабрь 20

№ 167 ДХ-1.

"Муниципалдыг албан дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузуңга өскерилгелер кирирениң дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2010 чылдың ноябрь 30-де хүлээп алган

1 чүүл

2000 чылдың январь 12-де № 389 "Муниципалдыг албан дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузуңга («Тувинская правда», 2001 чылдың март 29-та; 2003 чылдың июль 26-да; 2004 чылдың июнь 16-да; 2005 чылдың декабрь 30-де; 2007 чылдың декабрь 17-де; 2008 чылдың август 21-де, декабрь 4-те; 2009 чылдың май 20-де; «Шың», 2001 чылдың март 27-де; 2008 чылдың сентябрь 4-те, декабрь

9-та; 2009 чылдың июнь 2-де) дараазында өскерилгелерни кирир:

1) 12-ги чүүлдүн 9-ку пунктунуңга "Тыва Республикада муниципалдыг албан-хаакчыларынын квалификация доктаадыр экзаменни бо Хоойлуга 3-кү капсырылга езугаар дужаарынын чурумунуң дугайында Чаңгыс аай дүрүмгө дүүштүр" деп сөстөрни немээр;

2) дараазында уткалыг 3-кү капсырылганы немээр:

"2000 чылдың январь 12-де № 389 Тыва Республиканың Хоойлузуңга 3-кү капсырылга

Тыва Республикада муниципалдыг албан-хаакчыларынын квалификация доктаадыр экзаменни дужаарынын чурумунуң дугайында

ЧАҢГЫС ААЙ ДҮРҮМ

"Муниципалдыг албан дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузуңга дүүштүр бо Дүрүм-биле тус чер бот-башкарылга органнарында, муниципалдыг органнарда муниципалдыг албан-дужаалдарын ээлеп ажылдап турар муниципалдыг албан-хаакчыларның квалификация доктаадыр экзаменни дужаарынын чурумун тодарадыр

(муниципалдыг албан-хаакчы ады)

1. Квалификация доктаадыр экзаменни дараазында чорудар:

1) муниципалдыг албан-хаакчыга чини чок муниципалдыг албан-хаакчыга муниципалдыг албан-хаакчыга ээлеп турар албан-дужаалынын талазы-биле бирги класстың чинин тыпсырынын дугайында айтырыгны шийтирлеп турда;

2) муниципалдыг албанга ажылдаары-биле мурнунда тывыскан класстыг чининиң хуусаазы төнгени-биле база муниципалдыг албан-хаакчыга тыпсыр класстыг чинге дең азы оон элээн бедик класстыг чин көрдүнгөн муниципалдыг албан-хаакчыга албан-дужаалын ээлеп турда, муниципалдыг албан-хаакчыга муниципалдыг албан-хаакчыга ээлеп турар албан-дужаалынын аайы-биле ээлчеглиг класстыг чин тыпсыр дугайында айтырыгны шийтирлеп турда;

3) муниципалдыг албан-хаакчыга, ону муниципалдыг албан-хаакчыга элээн бедик албан-дужаалынга томуйлаан соонда, бир эвес ол албан-дужаалга муниципалдыг албан-хаакчыга мурнунда турганындан элээн бедик класстыг чин көрдүнгөн болза, класстыг чин

тыпсыр дугайында айтырыгны шийтирлеп турда.

2. Квалификация доктаадыр экзаменни хөлезилекчинин төлээзиниң (ажыл берикчининиң), оон бодунуң эгелээшкени-биле азы муниципалдыг албан-хаакчынын эге саналы-биле хүлээп алыры шийтирлеп езугаар аттестация комиссиязы эрттирер.

Муниципалдыг албан-хаакчынын шийтирлеп езугаар эрттирер квалификация доктаадыр экзаменни ээлчег чок кылдыр санаар болгаш муниципалдыг албан-хаакчынын класстыг чин тыпсырынын дугайында бижимел билдиришкени кириген хүнүнүң соонда, үш айдан орайтатпайн эрттирер.

Квалификация доктаадыр экзаменни эргежок чугула таварылгаларда эрттирер, ынчалза-даа чылда бирден хөй эвести база үш чылда бирден эвээш эвести эрттирер.

3. Квалификация доктаадыр экзамен эрттирер дугайында хөлезилекчинин төлээзиниң (ажыл берикчининиң) шийтирлеп дараазында чүүлдерни айтыр:

1) квалификация доктаадыр экзаменни эрттирериниң ай, хүнүн болгаш шагын;

2) квалификация доктаадыр экзаменни дужаар ужурлуг албан-хаакчыларның даңзынын;

3) квалификация доктаадыр экзаменни эрттиреринге эргежок чугула документи-лерниң даңзынын.

4. Квалификация доктаадыр экзамен дужаадыр дугайында шийтирлеп муниципалдыг албан-хаакчыга ону эрттиреринге чедир, бир айдан орайтатпайн, дыңнадыр.

5. Квалификация доктаадыр экзаменни эрттиреринге чедир бир айдан эвээш эвес үе арткан турда муниципалдыг албан-хаакчынын дорт удуртукчу муниципалдыг албан-хаакчынын билинин, арга-мергежиленин, дуржулгазынын (профессионал деңгелге) деңгеленин дугайында үнелелди аттестация эрттирер комиссияже чорудар.

Муниципалдыг албан-хаакчынын дугайында үнелелге дараазында медээлер кирер ужурлуг:

муниципалдыг албан-хаакчынын фамилиязы, ады, адазынын ады;

квалификация доктаадыр экзамен эрттирер деп турар үеде муниципалдыг албанга ээлеп турар албан-дужаалын болгаш ол албан-дужаалга томуйлаан үези;

муниципалдыг албан-хаакчыга тыпсыр деп турар класстыг чини;

муниципалдыг албанга стажы;

ниити күш-ажыл стажы;

эртеминиң дугайында, немелде профессионал белеткеленин дугайында, муниципалдыг албан-хаакчынын мергежиленин бедиккенин болгаш эде белеткел эрткенин дугайында медээлер;

муниципалдыг албан-хаакчынын киржип турган айтырыгларынын даңзызы;

муниципалдыг албан-хаакчынын профессионал мергежиленин, хуу шынарларынын болгаш оон ажыл-чорудулгазынын түннелдериниң дугайында барымдаалыг үнелели;

аңаа сөөлгү класстыг чин тывысканын соонда муниципалдыг албан-хаакчыга хамаарыштыр тывыскан шаңнал-макталдарнын болгаш онааган сагылга-чурум хемчеглериниң дугайында медээлер;

класстыг чин тыпсырынын аргаларынын дугайында сүмелер.

Квалификация доктаадыр экзаменни эрттиреринге чедир, ийи неделядан орайтатпайн, муниципалдыг албан-хаакчынын үнелел-биле таныштырар ужурлуг. Ол үнелел-биле чөпшээрешпейн турарынын дугайында бодунуң барымдаалыг билдиришкенин муниципалдыг албан-хаакчы аттестация комиссиязынче кирир эргелиг.

6. Квалификация доктаадыр экзаменни эрттирлеп турда аттестация комиссиязы экзамен хүлээп алыр чурумга үндезилеп, муниципалдыг албан-хаакчынын профессионал шынарларын үнелээриниң хоойлужулганы хажытпазынын аргаларын ажыглап тургаш, муниципалдыг албан-хаакчынын ээлеп турар албан-дужаалынын талазы-биле албан-дужаал хүлээлгелерин күүседип турары-биле холбашкан айтырыглар талазы-биле тускай чугаалажышкыннарны кылып, айтырыгларга харыыладып тургаш, муниципалдыг албан-хаакчынын билин, арга-мергежилени болгаш дуржулгазын (профессионал деңгелин) тодарадыр.

7. Квалификация доктаадыр экзаменниң түннелдерин езугаар муниципалдыг албан-хаакчыга хамаарыштыр аттестация комиссиязы дараазында шийтирлериниң бирээзин үндүрер:

муниципалдыг албан-хаакчынын квалификация доктаадыр экзаменни дужааган деп

санаар болгаш аңаа класстыг чин тыпсыр сүмелээр;

муниципалдыг албан-хаакчынын квалификация доктаадыр экзаменни дужааваан санаар.

Квалификация доктаадыр экзаменни түннелдериниң дугайында шийтирлеп аттестация комиссиязы муниципалдыг албан-хаакчы болгаш оон дорт удуртукчу чок аттестация комиссиязынын кежигүннерин хуралыңга киржип келгеннериниң х кезиниң бадылаашкыннары-биле ажылдаашкынче кирир. Бадылаашкынны саны деңгелге берген турда, муниципалдыг албан-хаакчынын квалификация доктаадыр экзаменни дужааган деп санаар.

8. Муниципалдыг албан-хаакчынын квалификация доктаадыр экзаменниң түннелдерин бо Дүрүмгө капсырылга езугаа долдурар белеткээ экзаменин хуудузу кирир.

Экзамен хуудузу аттестация комиссиязынын даргазы, дарганың оралакчы секретары болгаш хуралга олурушка кежигүннер холунуң үжүүн салыр. Экзамен хуудузу муниципалдыг албан-хаакчы холунуң үжүүн салып, таныжар.

Аттестация комиссиязынын хуралынын протокол долдурар болгаш аңаа оон ажылынын болгаш хүлээп алган шийтирлерни дугайында медээлер кирер. Протоколга аттестация комиссиязынын даргазы, дарганың оралакчызы, секретары болгаш хурал олурушкан кежигүннери аттарын салыр, квалификация доктаадыр экзаменни эрттирер биле аттестация комиссиязынче кирир материалдарны капсырылганы-биле кожаар.

Муниципалдыг албан-хаакчынын экзамен хуудузу болгаш оон билинин, арга-мергежиленин болгаш дуржулгазынын (профессионал деңгеленин) деңгеленин дугайында база аңаа класстыг чини тыпсырынын аргаларынын дугайында саналдар муниципалдыг албан-хаакчынын хуу херээнге шыгжат тынар.

Квалификация доктаадыр экзаменни түннелдерин хөлезилекчинин төлээзиниң (ажыл берикчининиң) ону эрттирген соонда чеди хонуктан орайтатпайн чорудар.

Муниципалдыг албан-хаакчыга класстыг чин тыпсыр дугайында шийтирлеп хөлезилекчинин төлээзиниң (ажыл берикчининиң) хоойлу-дүрүм актызы езугаар долдурар.

Муниципалдыг албан-хаакчыга класстыг чин тыпсыр дугайында бижимелди оон хуу херээнге болгаш күш-ажыл дептеринче кирир бижир.

Квалификация доктаадыр экзамен дужаап шыдаваан муниципалдыг албан-хаакчы ол экзаменни эрттиргенин соонда, алды ай дургузунда катап база квалификация доктаадыр экзаменни эрттирер дугайында эгелекчи саналды кирип болур.

Муниципалдыг албан-хаакчы Россия Федерациязынын хоойлужулгазынга дүүштүр квалификация доктаадыр экзаменни түннелдеринге хамаарыштыр хомудал кирир эргелиг.

Тыва Республикада муниципалдыг албан-хаакчыларынын квалификация доктаадыр экзаменни дужаарынын чурумунуң дугайында Чаңгыс аай дүрүмгө капсырылга

Муниципалдыг албан-хаакчынын

ЭКЗАМЕН ХУУДУЗУ

1. Фамилиязы, ады, адазынын ады

2. Төрүттүнгөн чылы, айы, хүнү

профессионал эртемнин, эртем чадазы, эртем адының дугайында медээлер

режеилин эде белеткээн, билин бедиткен азы стажировка эрткенин

лификация доктаадыр экзаменни эрттир турар үеде ээлеп турган албан-ады, ол албан-дужаалга томуйлаткан чылы

муниципалдыг албанга стажы
ти күш-ажыл стажы
муниципалдыг албанның класстыг чини
(класстыг дужаалының ады болгаш тывыскан үези)

муниципалдыг албанның кордал турар класстыг чини

муниципалдыг албан-хаакчыга айтырыглар болгаш оларга кыска харыылар

тестация комиссиязының берген сагындырыглары болгаш саналдары

муниципалдыг албан-хаакчының санал-оналы

лификация доктаадыр экзаменниң түннелдери-биле берген муниципалдыг албан-хаакчының билииниң, арга-мережеилиниң болгаш дуржулгазының (профессор-деңнелиниң) үнелээшкини

лификация доктаадыр экзамен түннелдери-биле хүлээп алдыган шиитпир

тестация комиссиязының аң талазы-биле составы

ага олурушкан кежигүннериниң саны

дээш бадылаан, "удур" бадылаан

ыйылбыр

тестация комиссиязының дарзы

тестация комиссиязының азының оралакчызы

тестация комиссиязының атары

тестация комиссиязының күннери

лификация доктаадыр экзаменни эрттирген ай, хүнү
мен хуудузу-биле танышкан
(муниципалдыг албан-хаакчының хол үжүү, үези)

чер бот-башкарылга
нының таңма салыр чери)

гы чүүлдү дараазында эде-биле

үүл. Муниципалдыг албаналбан-дарын ээлеп ажилдаарың кон-

муниципалдыг албанның аң-ду-ээлеп ажилдаарда, кордакының алдыг албанның албан-аалын иге профессионал деңнели, олар-иципалдыг албанның албдужаа-ргускан квалификациялыгелде-дүгжүп турарын конкурзінде иниң соонда, муниципал тургу-ниципалдыг албанның албдужаа-ээринге күш-ажыл керээ: чарып

муниципалдыг албанның хосалбан-ин ээлээриниң конкурзуааты-ниципалдыг албанче кирең дең, хандырып турар.

ржири-биле билдиришкирген ларның аразынга, бо Хоойун 25-нүн 1-5 пунктулары-биле ускан лерин сагаан конкурсту тирер. палдыг албан-хаакчыларкурс п турар үеде оларның кандалбан-ды ээлеп турганы хамаарыюкка,

муниципалдыг албанның аң-ду-ээлээриниң конкурзун эрери-умун муниципалдыг тургуун тө-и органының хүлээп алгаш олу-

дүрүм актызын езугаар доктаадып тургузар. Конкурс эрттирериниң чурумунга оон негелделерин, ай, хүнүн болгаш ону эрттирер черниң дугайында медээлерни, а ол ышкаш күш-ажыл керээзиниң төлөвилелин конкурс эрттиреринге чедир, 20 хонуктан орайтат-пайн, парлаарын көрүп турар. Муниципалдыг тургузугга конкурс комиссиязының кежигүн-нериниң ниити санын болгаш ону тургуза-рының чурумун муниципалдыг тургузугнун төлээлекчи органы тургузар.

5. Муниципалдыг албанның албан-ду-жаалын ээлээриниң конкурзунун түннелин езугаар конкурс комиссиязының шилип алган кандидаттарының бирээзи-биле хөле-зилекчиниң төлээзи. (ажыл берикчизи) күш-ажыл керээзин чарар болгаш муниципалдыг албанның албан-дужаалынга томуйлаар.;

4) 31-ги чүүлге дараазында уткалыг 2-ги кезекти немээр:

"2. Тыва Республиканың муниципалдыг албан-хаакчыларынга мурнунда тывыскан класстыг чиннеринге квалификация разряд-тарын Тыва Республикада муниципалдыг ал-банның бо Хоойлунун 12-ги чүүлү-биле көрдүнгөн класстыг чиннерге дүгжүп турар деп санаар.;"

5) "Тыва Республикага муниципалдыг албан-хаакчыларга класстыг чиннер тыпсырының болгаш арттыларының Чуруму" деп 2-ги капсырылганы дараазында уткалыг 20-ги пункту-биле немээр:

"20. Тыва Республикага муниципалдыг албан-хаакчыларның мурнунда тывыскан квалификациялыг разрядтарын муниципал-дыг албанның класстыг чиннеринге бо кап-сырылга езугаар дүгжүп турар деп санаар.;"

б) Тыва Республикада муниципалдыг албан-хаакчыларның класстыг чиннерин тыпсырының болгаш арттыларының Чурумун-га дараазында уткалыг капсырылганы немээр:

Тыва Республикага муниципалдыг албан-хаакчыларның класстыг чиннерни тыпсырының болгаш арттыларының Чурумунга капсырылга

Тыва Республикада муниципалдыг албан-хаакчыларының класстыг чиннеринге Тыва Республикада муниципалдыг албан-хаакчыларының квалификациялыг разрядтарын дүүштүрериниң

ТАБЛИЦА ЗЫ

Тыва Республикада муниципалдыг албан-хаакчыларның квалификациялыг разрядтары	Тыва Республикада муниципалдыг албан-хаакчыларының класстыг чиннери
Тыва Республиканың 1 класстың муниципалдыг чөвүлекчизи	1 класстың чингине муниципалдыг чөвүлекчизи
Тыва Республиканың 2 класстың муниципалдыг чөвүлекчизи	2 класстың чингине муниципалдыг чөвүлекчизи
Тыва Республиканың 3 класстың муниципалдыг чөвүлекчизи	3 класстың чингине муниципалдыг чөвүлекчизи
Тыва Республиканың муниципалдыг албанының 1 класстың чөвүлекчизи	1 класстың муниципалдыг чөвүлекчизи
Тыва Республиканың муниципалдыг албанының 2 класстың чөвүлекчилери	2 класстың муниципалдыг чөвүлекчизи
Муниципалдыг албанның 3 класстың чөвүлекчилери	3 класстың муниципалдыг чөвүлекчизи
Муниципалдыг албанның 1 класстың чөвүлекчилери	Муниципалдыг албанның 1 класстың чөвүлекчизи
Муниципалдыг албанның 2 класстың чөвүлекчизи	Муниципалдыг албанның 2 класстың чөвүлекчизи
Муниципалдыг албанның 3 класстың чөвүлекчизи	Муниципалдыг албанның 3 класстың чөвүлекчизи
Муниципалдыг албанның 1 класстың референтизи	Муниципалдыг албанның 1 класстың референтизи
Муниципалдыг албанның 2 класстың референтизи	Муниципалдыг албанның 2 класстың референтизи
Муниципалдыг албанның 3 класстың референтизи	Муниципалдыг албанның 3 класстың референтизи
—	Муниципалдыг албанның 1 класстың секретары
—	Муниципалдыг албанның 2 класстың секретары
—	Муниципалдыг албанның 3 класстың секретары

2 чүүл

Бо Хоойлу, ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, он хонук эрткен соонда күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай

2010 чылдың декабрь 20

№ 169 ДХ-1.

"Тыва Республиканың күрүне өрезиниң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириериниң дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2010 чылдың ноябрь 30-де хүлээп алган

1 чүүл

2002 чылдың май 28-те № 1401 "Тыва Республиканың күрүне өрезиниң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунга («Тувинская правда», 2002 чылдың июнь 4-те; 2008 чылдың февраль 14-те, апрель 8-те; 2010 чылдың февраль 9-та, май 6-да; «Шын», 2002 чылдың июнь 4-те; 2008 чылдың апрель 8-те; 2010 чылдың январь 19-та, май 13-те) дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 2-ги чүүлде:

а) адын дараазында эдилге-биле бижиир: "2 чүүл. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) бүрүн эргелери" б) бирги абзацты дараазында эдилге-биле бижиир:

"Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи).;"

в) ийиги абзацта "боттандырып турарлар" деп сөстөрни "боттандырып турар" деп сөстөр-биле солугур;

г) үшкү абзацта "боттандырып турарлар" деп сөстөрни "боттандырып турар" деп сөстөр-биле солугур;

д) дөрткү абзацта "ажыглап турарлар" деп сөстөрни "ажыглап турар" деп сөстөр-биле солугур;

2) 10-гу чүүлдүн 2-ги кезээнде "Даргазы" деп сөстү "Баштыңы -Даргазы" деп сөстөр-биле солугур;

3) 12-ги чүүлдүн 2-ги кезээнде "Улуг Хуралдың палаталары" деп сөстөрни "Дээди Хурал (парламент)" деп сөстөр-биле солугур.

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай

2010 чылдың декабрь 20

№ 172 ДХ-1.

"Тыва Республикада чурттаар оран-сава талазы-биле ипотекалыг чээлини сайзырадырының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириериниң дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2010 чылдың ноябрь 30-де хүлээп алган

1 чүүл

2004 чылдың июнь 3-те № 631 УХ-1 "Тыва Республикада чурттаар оран-сава талазы-биле ипотекалыг чээлини сайзырадырының дугайында" («Тувинская правда», 2004 чылдың июнь 16-да, ноябрь 16-да; 2010 чылдың февраль 9-та; «Шын», 2004 чылдың июнь 16-да, ноябрь 23-те; 2010 чылдың январь 19-та) Тыва Республиканың Хоойлузунга дараа-

зында өскерилгелерни кириер:

1) 2-ги чүүлдүн 1-ги пунктузун дараазында эдилге-биле бижиир:

"1) чуртталга бажыңы - хамаатыларның шимчeves эт-хөреңгизи болур болгаш доктаамал чурттаарынга таарымчалыг (хоойлу-жудулга-биле тургускан санитарлыг болгаш техниктиг дүрүмнерге, нормаларга болгаш өске-даа негелделерге дүгжүп турар) тускай

ангы бажың";

2) 7-ги чүүлдүн 2-ги кезээн дараазында эдилге-биле бижири:

"2. Азырал болгаш ажаал-тежээл органы ол чуртталга бажыңның ээзиниң өг-бүлезиниң азыралда азы ажаалда-хайгааралда турар кежигүннери, азы болза өнчү ээзиниң өг-бүлезиниң ада-иезиниң азыралы чок арткан назы четпээн кежигүннери чуртталга турар чуртталга бажыңның хавырарына база (азы) ипотекаже шилчидер кылдыр (ол дугайында азырал болгаш ажаал-тежээл органында билдингир), бир эвес мында айтылган кижилерниң эргелеринге азы хоойлу езугаар камгалаттынып турар эрге-ажыынга дегбейн турар болза, чөпшээрел бээр эргелиг.";

"Тыва Республиканың конституция хоойлуларын, Тыва Республиканың хоойлуларын, Тыва Республиканың өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын парлаарының болгаш күш кириериниң чурумунуң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириериниң дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2010 чылдың ноябрь 30-де хүлээп алган

1 чүүл

2001 чылдың декабрь 29-та № 1277 "Тыва Республиканың конституция хоойлуларын, Тыва Республиканың хоойлуларын, Тыва Республиканың өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын парлаарының болгаш күш кириериниң чурумунуң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунга («Тувинская правда», 2002 чылдың январь 1-де; «Шын», 2002 чылдың январь 10-да) дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 2-ги чүүлде:

а) бирги абзацта "Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазы" деп сөстөрни "Дээди Хурал (парламент)" деп сөстөр-биле солуур;

б) ийги база үшкү абзацтарны күжүн чидирген деп санаар;

2) 3-кү чүүлде "Чазааның Даргазы" деп сөстөрни "Баштыңы - Чазааның Даргазы" деп сөстөр-биле солуур;

3) 4-кү чүүлде:

а) бирги абзацта "Чазааның Даргазы" деп сөстөрни "Баштыңы - Чазааның Даргазы" деп сөстөр-биле солуур;

б) үшкү база дөрткү абзацтарны дараазында эдилге-биле бижири:

"Тыва Республиканың конституция хоойлуларын, Тыва Республиканың хоойлуларын, Тыва Республиканың Баштыңының - Чазааның Даргазының нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын албан-езузу-биле парлап үндүрери-биле Тыва Республиканың Баштыңының - Чазааның Даргазының Канцеляриязы чорудар.

Тыва Республиканың Чазааның нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын албан-езузу-биле парлап үндүрери-биле Тыва Республиканың Чазааның Аппарады чорудар.";

в) дараазында уткалыг бешки абзацты

"Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының күүсекчи органнарының системазының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириериниң дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2010 чылдың ноябрь 30-де хүлээп алган

1 чүүл

2006 чылдың июнь 2-де № 1779 УХ-1 "Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының күүсекчи органнарының системазының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунга («Тувинская правда», 2007 чылдың декабрь 27-де; «Шын», 2006 чылдың июнь 8-те) дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 2-ги чүүлдүн 2-ги кезээнде дараазында уткалыг 3-кү пунктуу немээр:

"3) ажил-чорудулганың доктааттыг адырынга контроль болгаш хайгаарал талазы-биле хүлээлгени, а ол ышкаш Тыва Республиканың Чазааның Даргазының чарлыктары-биле азы Тыва Республиканың Чазааның доктаалдары-биле тургускан таварылгалардан аңгыда, күрүнениң өнчү-хөреңгизин эргелеп-башкаар талазы-биле хүлээлгелерни боттандыраар эргези чок.";

2) 3-кү чүүлде:

а) 1-ги кезээнде үшкү домакты ап кааптар;

б) 2-ги кезээнде "тус-тузунда" деп сөстөрни ап кааптар;

3) 4-кү чүүлде:

а) 1 кезээнде үшкү домакты ап кааптар;

3) 14-кү чүүлдүн 2-ги кезээн күжүн чидирген деп санаар.

4) 15-ки чүүлдү күжүн чидирген деп санаар.

5) 16-гы чүүлдүн 1-ги кезээнин 2-ги пунктуун күжүн чидирген деп санаар.

2 чүүл

Бо Хоойлу, ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, он хонук эрткен соонда күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай

2010 чылдың декабрь 20

№ 174 ДХ-1.

немээр:

"Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын албан-езузу-биле парлап үндүрери-биле Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) Аппарады чорудар.";

4) 7-ги чүүлде "Улуг Хуралдың палаталары" деп сөстөрни "Дээди Хурал (парламент)" деп сөстөр-биле, "Чазааның Даргазы" деп сөстөрни "Баштыңы - Чазааның Даргазы" деп сөстөр-биле солуур;

5) 8-ки чүүлде "Улуг Хуралдың палаталары" деп сөстөрни "Дээди Хурал (парламент)" деп сөстөр-биле, "Чазааның Даргазының" деп сөстөрни "Баштыңының - Чазааның Даргазының" деп сөстөр-биле, "Чазааның Даргазы" деп сөстөрни "Баштыңы - Чазааның Даргазы" деп сөстөр-биле солуур;

6) 10-гу чүүлде "Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазында" деп сөстөрни "Дээди Хуралда (парламентте)" деп сөстөр-биле, "Чазааның Даргазының" деп сөстөрни "Баштыңының - Чазааның Даргазының" деп сөстөр-биле солуур;

7) 11-ги чүүлдү күжүн чидирген деп санаар;

8) 13-кү чүүлдү күжүн чидирген деп санаар.

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай

2010 чылдың декабрь 20

№ 176 ДХ-1.

комитеттериниң, Тыва Республиканың Чазааның эргезинде турар Тыва Республиканың албаннарының болгаш агентилелдериниң удуртукчуларын Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының чогуур күүсекчи органнарының удуртукчуларының саналдап киригени-биле Тыва Республиканың Чазаа албан-дужаалга томуйлаар болгаш албан-дужаалдан хостаар.

3. Тыва Республиканың ямыларының эргезинде турар албаннарының болгаш агентилелдериниң удуртукчуларының оралакчы-

"Хоойлу саналдап кириер эргени боттандыраар чурумунуң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириериниң дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2010 чылдың ноябрь 30-де хүлээп алган

1 чүүл

2004 чылдың июль 12-де № 832 УХ-1 "Хоойлу саналдап кириер эргени боттандыраар чурумунуң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунга ("Тувинская правда", 2004 чылдың июль 20-де; 2008 чылдың август 21-де; "Шын", 2008 чылдың сентябрь 2-де) дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 1-ги чүүлдү дараазында эдилге-биле бижири:

"1 чүүл

Хоойлу саналдап кириер эрге Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарына, фракцияларына, комитеттеринге, Тыва Республиканың Баштыңына - Чазааның Даргазына, Тыва Республиканың Чазаанга, тус черниң Төлээлекчилер хуралдарына, а ол ышкаш хамаатыларның 1000 кижиден эвээш эвес санныг бөлүктөрүнге хамааржыр. Хоойлу саналдап кириер эрге ол ышкаш Тыва Республиканың Конституция судунга, Тыва Республиканың Дээди судунга, Тыва Республиканың Арбитраж судунга, Тыва Республиканың прокуратурага, Тыва Республиканың Соңгудла комиссиязына, оларның башкарып чорудар айтырыгларының аайы-биле хамааржыр.

Хоойлу төлөвилелдерин Тыва Республиканың Дээди Хуралында (парламентизинче) кириер.

Тыва Республиканың Баштыңының - Чазааның Даргазының хоойлу саналдап кириер чурум езугаар кириген хоойлу төлөвилелдерин оң саналы-биле бирги ээлчег чуруму-биле көөр.";

2) 2-ги чүүлде:

а) бирги абзацта "Улуг Хуралдың палаталары" деп сөстөрни "Дээди Хурал (парламент)" деп сөстөр-биле солуур;

б) 3-кү пунктуу дараазында эдилге-биле бижири:

"3) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) доктаалдарын ажылдап кылырының болгаш хүлээп алырының дугайында, Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) күштүг болуп турар доктаалдарына өскерилгелер кириериниң дугайында, азы болза Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) доктаалдарын күш чок болдуларының дугайында саналдарны;"

3) 3-кү чүүлдүн 1-ги пунктуун дараазында эдилге-биле бижири:

"1) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) фракциязы, комитети шийтпирлер хевиринге;"

4) 4-кү чүүлде "Тыва Республиканың Улуг Хуралының палаталарының, Даргазы" деп сөстөрни "Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң), Баштыңы - Даргазы" деп сөстөр-биле солуур;

5) 6-гы чүүлдүн 2-ги абзазын күжүн чидирген деп санаар;

6) 7-ги чүүлдүн алдыгы абзазында "Улуг Хуралдың палаталарына" деп сөстөрни "Дээди Хуралга (парламентте)" деп сөстөр-биле солуур;

7) 8-ки чүүлдүн бирги абзазында "Улуг Хуралдың палаталарына" деп сөстөрни "Дээди Хуралга (парламентте)" деп сөстөр-биле солуур;

8) 10-гу чүүлдүн үшкү абзазында "Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазын" деп сөстөрни "Дээди Хурал (парламент)" деп сөстөр-биле солуур;

9) 11-ги чүүлде:

а) бирги абзацта "Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазын" деп сөстөрни "Дээди

ларын Тыва Республиканың чогуур сайтары албан-дужаалга томуйлаар болгаш албан-дужаалдан хостаар."

2 чүүл

Бо Хоойлу, ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай

2010 чылдың декабрь 20

№ 178 ДХ-1

Хурал (парламент)" деп сөстөр-биле солуур

б) ийги абзацты дараазында эдилге-биле бижири:

"Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентиниң) төлээлеттирген кижизи хөүжү салган хуудустар хүлээп ап тура, хөүжүнүн хуудус бүрүзүн Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентиниң) тамазы-биле шынзыдар болгаш сонгукчуларның санал кириген бөлүүнүн төлээзинге хөүжү салган хуудустарны хүлээп алганын дугайында оларны хүлээп алганын айып хунунайтып бадыйкалды бижимел хевир бээр. Тыва Республиканың Дээди Хурал (парламентизи) документилерни хүлээп алган хүден эгелээш, он дөрт хонук дугузунда, хоойлу төлөвилелдерин бо Хоойлунун ифелделеринге дүүштүр киригени хынаар.

в) үкү абзацта "Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазы" деп сөстөрни "Дээди Хурал (парламент)" деп сөстөр-биле солуур;

г) дөкү абзацта "Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазы" деп сөстөрни "Дээди Хурал (парламент)" деп сөстөр-биле солуур

10) 12-и чүүлде "Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазы" деп сөстөрни "Дээди Хурал (парламент)" деп сөстөр-биле солуур;

11) 13-и чүүлде "Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазын" деп сөстөрни "Дээди Хурал (парламент)" деп сөстөр-биле солуур;

12) 14-и чүүлде:

а) 1-кезекте "Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазын" деп сөстөрни "Дээди Хурал (парламент)" деп сөстөр-биле солуур;

б) 2-кезээн дараазында эдилге-биле бижири:

"2. дүрүглөр кириериниң азы өскертириниң дугайында, оларны төлээринден хостаарың дугайында, Тыва Республиканың саво хүлээлгелерин өскертириниң дугайында Тыва Республиканың республика бюджетин акша-хөреңгизинден дуглаттынып түр чарыгдалдарны баш удур көрүп турар өске-даа хоойлу төлөвилелдерин чүтө Тыва Республиканың Баштыңының - Чазааның Даргазының саналдап киригени-биле, чок-ла баа, айыттыг кижиниң түнели бар турд Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) сайгарып көөр.

Айыгган хоойлу төлөвилелдерин хоойлу санал кириер эрге субъектилер Тыва Республиканың Дээди Хуралында (парламентизинче) кириеринге чедир түнел алыры-биле Тыва Республиканың Баштыңының - Чазааның Даргазының кириер, оң соонда Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) баурунга көөр кылдыр хүлээп алыр. Тыва Республиканың Баштыңының - Чазааның Даргазының хоойлу төлөвилелдеринге түнелини Тыва Республиканың Дээди Хуралында (парламентизинче) база хоойлу саналдап кирирге субъектизинче хоойлу төлөвилелин хүнден эгелээш, он үш календарлыг дүргүзүндө кириер.";

13) 16-чүүлде "Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазын" деп сөстөрни "Дээди Хурал (парламент)" деп сөстөр-биле солуур, "саналдап сөстүн соонга "Баштыңына" деп сөс немээр;

14) 17-чүүлде "Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазын" деп сөстөрни "Дээди Хурал (парламент)" деп сөстөр-биле солуур;

15) 18-чүүлдүн ийги абзазында "албан чурум өөр, бир эвес" деп сөстөрни "Баштың деп сөс-биле солуур, "Улуг Хуралдың илужудулга палатазының" деп сөстөрни "Дээди Хуралдың (парламентиниң)" дөстөр-биле солуур;

16) 19-ку чүүлү дараазында эдилге-биле

бижири:

"19 чүүл

Тыва Республиканың Дээди Хуралына парламентиизинге көөр ужурулг хоойлу телевилелин Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентиизинин) Даргазы азы оң оралакчызы Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентиизинин) комитеттеринче чорудар, оларның бирээзин ол хоойлу телевилелин талазы-биле харысалгалыг кылдыр томуйлаар.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентиизинин) Даргазы азы оң оралакчызы Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентиизинин) комитеттеринге хоойлу телевилелин белеткээринин хуу-саазын тургузуп болур.

17) 20-ги чүүлде "Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазының" деп сөстөрни "Дээди Хуралдың (парламентиизинин)" деп сөстөр-биле солугур;

18) 21-ги чүүлде "Улуг Хуралдың палатазының" деп сөстөрни "Дээди Хуралдың (парламентиизинин)" деп сөстөр-биле солугур;

19) 22-ги чүүлде "Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазының" деп сөстөрни "Дээди Хуралдың (парламентиизинин)" деп сөстөр-биле солугур;

20) 25-ки чүүлде:

а) 1-ги кезээнде "Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазы" деп сөстөрни "Дээди Хурал (парламент)" деп сөстөр-биле солугур;

б) 2-ги кезээн күжүн чидирген деп

"Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанының айтырыгларының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентиизинин) 2010 чылдың ноябрь 30-де хүлээп алган

1 чүүл

2006 чылдың апрель 21-де № 1739 УХ-1 Тыва Республиканың "Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанының айтырыгларының дугайында" Хоойлузунга («Шын», 2006 чылдың май 11-де, июль 11-де; 2008 чылдың сентябрь 2-де; 2009 чылдың июнь 2-те; 2010 чылдың май 13-те; «Тувинская правда», 2006 чылдың август 2-де; 2007 чылдың июль 31-де; 2008 чылдың август 26-да; 2009 чылдың май 28-те; 2010 чылдың май 1-да) дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 7-ги чүүлдүн 2-ги кезээнде "Даргазының" деп сөстү "Баштыңы - Даргазының" деп сөстөр-биле солугур;

2) 9-ку чүүлде:

а) 5-ки кезээнде "Даргазы" деп сөстү Баштыңы - Даргазы" деп сөстөр-биле солугур;

б) 6-гы кезээн дараазында эдилге-биле бижири:

"6. Бо Хоойлунун 8-ки чүүлүнүн 4-кү кезээнде көрдүнгөн класстыг чиннерни тип-ыры болза:

1) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентиизинин) Аппарадының хамааты албан-хаакчыларына - Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентиизинин) Даргазы квалификация доктаадыр экзамен түннелдерин барымдаалап;

2) Тыва Республиканың Баштыңының - Чазаның Даргазының Канцеляриязының, Тыва Республиканың Чазаның Аппарадының олгаш Тыва Республиканың күрүне эрге-тыргазының өске-даа күсекчи органна-ының хамааты албан-хаакчыларына:

а) албан-дужаалга томуйлаарын болгаш астаарын Тыва Республиканың Баштыңы - Чазаның Даргазы азы Тыва Республиканың азаа - Тыва Республиканың Баштыңы - Чазаның Даргазы квалификация доктаадыр экзамен түннелдерин барымдаалап;

б) албан-дужаалга томуйлаарын болгаш астаарын ол органнарның хөлезилекчиизинин төлээзи боттандырып турар болза - хө-зилекчининин төлээзи квалификация док-адыр экзамен түннелдерин барымдаалап;

3) Тыва Республиканың Конституция дунун аппарадының хамааты албан-хаак-чыларына - Тыва Республиканың Консти-

танаар;

в) 3-кү кезээнде "Улуг Хуралдың палата-ларының" деп сөстөрни "Дээди Хуралдың (парламентиизинин)" деп сөстөр-биле солугур;

21) 26-гы чүүлде "Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазының" деп сөстөрни "Дээди Хуралдың (парламентиизинин)" деп сөстөр-биле солугур;

22) 27-ги чүүлдү дараазында эдилге-биле бижири:

"27 чүүл

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентиизинин) хоойлу саналдап кириер чурум езугаар кириген хоойлу телевилелин сайгарып көөрүнүнни хуусаазы ону Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентиизинин) бүрүткел кылган хүнден эгелээш, чөпшээржилге чурумнарын кады санавышаан, үш айдан эртпес ужурулг.

23) капсырылгада "Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазының" деп сөстөрни "Дээди Хурал (парламент)" деп сөстөр-биле солугур.

2 чүүл

Бо Хоойлу, ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, он хонук эрткен соонда күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай

2010 чылдың декабрь 20

№ 180 ДХ-1.

дезинин программаларының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунга («Тувинская правда», 1996 чылдың апрель 23-те; 2008 чылдың август 21-де; «Шын», 2008 чылдың сентябрь 2-де) дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 1-ги чүүлдүн 1-ги кезээнин ийиги абза-зында "Улуг Хурал" деп сөстөрни "Дээди Хурал (парламент)" деп сөстөр-биле солугур;

2) 2-ги чүүлде:

а) 1-ги кезээнде "үр хуусаалыг" деп сө-стерниң соонга ", ортумак хуусаалыг" деп сөстөрни немээр;

б) 3-кү кезээнин ийиги абзазын күжүн чидирген деп санаар;

3) 4-кү чүүлде:

а) 4-кү кезээнде "Даргазының" деп сөстү "Баштыңының-Чазаның Даргазының" деп сөстөр-биле, "Улуг Хуралга" деп сөстөрни "Дээди Хуралга (парламентиге)" деп сөстөр-биле солугур;

б) 5-ки кезээнде "Президентинин" деп сөстү "Баштыңының-Чазаның Даргазының" деп сөстөр-биле солугур;

в) 6-гы кезээнде "Президентинин" деп сөстү "Баштыңының-Чазаның Даргазының" деп сөстөр-биле солугур;

г) 9-кү кезээнде "Дээди Хурал" деп сө-стерни "Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентиизинин)" деп сөстөр-биле солугур;

4) 5-ки чүүлде:

а) 2-ги кезээнде "Даргазының" деп сөстү "Баштыңының-Чазаның Даргазының" деп сөстөр-биле, "Улуг Хуралга" деп сөстөрни "Дээди Хуралга (парламентиге)" деп сөстөр-биле солугур;

б) 6-гы кезээнде "Дээди Хуралы" деп сө-стерни "Тыва Республиканың Дээди Хура-лы (парламентиизинин)" деп сөстөр-биле солугур;

в) 7-ги кезээнде "Улуг Хурал" деп сө-стерни "Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентиизинин)" деп сөстөр-биле солугур;

2 чүүл

2005 чылдың март 31-де № 846 УХ-1 "Тыва Республиканың регионнар аразында, де-легей болгаш экономиктиг даштыкы харыл-зааларының дугайында" Тыва Респуб-ликаның Хоойлузунга («Тувинская правда», 2005 чылдың май 17-де; 2010 чылдың февраль 11-де; «Шын», 2005 чылдың апрель 14-те; 2010 чылдың январь 19-та) дараазында өске-рилгелерни кириер:

1) 8-ки чүүлде "Даргазы" деп чогуур па-дежте сөстү "Баштыңы - Чазаның Дарга-зы" деп сөстөр-биле чогуур падежтерге солугур;

2) 9-ку чүүлде:

а) 1-ги кезээнде "Даргазы" деп сөстү "Баштыңы - Чазаның Даргазы" деп сө-стер-биле солугур;

б) 2-ги кезээнде "Даргазы" деп сөстү "Баштыңы - Чазаның Даргазы" деп сө-стер-биле солугур;

в) 3-кү кезээнде "Дарга" деп сөстү "Баштыңы - Даргазы" деп сө-стер-биле солугур;

г) 4-кү кезээнде "даалгазы-биле" деп сө-стерниң мурнунда "Дарганың" деп сөстү "Баштыңының - Даргазының" деп сө-стер-биле солугур;

д) 5-ки кезээнде "Даргазы" деп сөстү "Баштыңы - Даргазы" деп сө-стер-биле солугур;

3) 10-гу чүүлде "Дарга" деп чогуур па-дежте сөстү "Баштыңы - Даргазы" деп сө-стер-биле чогуур падежтерге солугур;

4) 12-ги чүүлдүн 2-ги кезээнде "Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазының" деп сө-стерни "Дээди Хурал (парламент)" деп сө-стер-биле солугур, "Даргазы" деп сөстү "Баштыңы - Даргазы" деп сө-стер-биле солугур;

5) 13-кү чүүлдүн 2-ги кезээнде "Даргазы" деп сөстү "Баштыңы - Даргазы" деп сө-стер-биле, "Даргазы" деп сөстү "Баштыңы - Даргазы" деп сө-стер-биле солугур;

6) 16-гы чүүлде "Даргазы" деп чогуур па-дежте сөстү "Баштыңы - Даргазы" деп сө-стер-биле чогуур падежтерге солугур;

7) 22-ги чүүлде "Даргазы" деп чогуур па-дежте сөстү "Баштыңы - Даргазы" деп сө-стер-биле чогуур падежтерге солугур;

8) 23-кү чүүлдүн 1-ги кезээнде "Дар-газынга" деп сөстү "Баштыңынга - Дарга-зынга" деп сө-стер-биле солугур;

9) 24-кү кезээнде "Даргазы" деп сөстү "Баштыңы - Даргазы" деп сө-стер-биле солугур;

10) 25-ки чүүлдүн 1-ги кезээнде "Дарга-зынга" деп сөстү "Баштыңынга - Даргазынга" деп сө-стер-биле солугур;

11) 26-гы чүүлде "Даргазы" деп чогуур

падежте сөстү "Баштыңы - Даргазы" деп сө-стер-биле чогуур падежтерге солугур;

12) 31-ги чүүлдүн 1-ги кезээнде "Дарга-зынга" деп сөстү "Баштыңынга - Даргазынга" деп сө-стер-биле солугур;

13) 32-ги чүүлдүн 4 болгаш 5 дугаар кезектеринге "Даргазы" деп сөстү "Башты-ңы - Даргазы" деп сө-стер-биле солугур;

14) 33-кү чүүлдүн 2-ги кезээнде "Улуг Ху-ралдың Хоойлужудулга палатазының" деп сө-стерни "Дээди Хурал (парламент)" деп сө-стер-биле, "Даргазы" деп сөстү "Баштыңы - Даргазы" деп сө-стер-биле солугур;

15) 35-ки чүүлдүн 1-ги кезээнде "Дарга-зы" деп сөстү "Баштыңы - Даргазы" деп сө-стер-биле солугур;

16) 36-гы чүүлдүн 4-кү кезээнде "Дарга-зы" деп сөстү "Баштыңы - Даргазы" деп сө-стер-биле солугур;

17) 38-ки чүүлде "Даргазы" деп чогуур па-дежте сөстү "Баштыңы - Даргазы" деп чогуур падежте сө-стер-биле солугур;

18) 40-ги чүүлде "Даргазы" деп чогуур па-дежте сөстү "Баштыңы - Даргазы" деп чогуур падежте сө-стер-биле солугур;

19) 45-ки чүүлдүн 4-кү кезээнде "Дар-газы" деп сөстү "Баштыңы - Даргазы" деп сө-стер-биле солугур;

20) 47-ги чүүлдүн 3-кү кезээнде "Дар-газы" деп сөстү "Баштыңы - Даргазы" деп сө-стер-биле солугур;

21) 48-ки чүүлде:

а) адында "Улуг Хуралдың" деп сө-стерни "Дээди Хуралдың (парламентиизинин)" деп сө-стер-биле солугур;

б) сөзүглелинде "Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазы болгаш Хоойлужудулга палатазы (моон ыңай - Улуг Хуралдың палаталары) боттан-дырар" деп сө-стерни "Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентиизинин) боттандырар" деп сө-стер-биле солугур;

22) 49-кү чүүлде:

а) адында "Улуг Хуралдың палаталары" деп сө-стерни "Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентиизинин)" деп сө-стер-биле солугур;

б) сөзүглелинде "Улуг Хуралдың палата-лары" деп сө-стерни "Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентиизинин)" деп сө-стер-биле солугур;

23) 50-ги чүүлдү дараазында эдилге-биле бижири:

"50 чүүл. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентиизинин) Даргазының бүрүн эргелери

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентиизинин) Даргазы Тыва Респуб-ликаның Дээди Хуралын (парламентиизинин) Россия Федерациязының субъектилеринин парламенти-биле, Россия Федерация-зының Федералдыг Хуралының Федерация Чөвүлели болгаш Күрүне Думазы-биле удур-дедир харылзааларга таныштырар. Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламенти-изинин) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентиизинин) Даргазын, азы болза Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентиизинин) депутаты болуп турар өске-даа албан-дужаалдыг кижини Тыва Респуб-ликаның Дээди Хуралының (парламентиизинин) өмүнээзинден чуугаалажышкыннар чорудар болгаш керээлерге, дугуржулгаларга ат салыр кылдыр төлээледир эргелиг."

3 чүүл

2005 чылдың декабрь 28-те № 1493 УХ-1 "Тыва Республикада бараан бүдүрүкчүле-ринге күрүне деткимчезинин хемчеглеринин дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузун-га («Тувинская правда», 2005 чылдың декабрь 30-де; 2007 чылдың июнь 23-те; 2009 чылдың февраль 19-та, июнь 4-те; «Шын», 2007 чылдың июль 3-те; 2009 чылдың март 12-де, июнь 9-та) дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 5-ки чүүлдүн 3-кү кезээнде "Улуг Ху-рал" деп сө-стерни "Дээди Хурал (парламент)" деп сө-стер-биле солугур;

2) 9-ку чүүлде "Улуг Хуралдың (парла-ментиизинин) Хоойлужудулга палатазының" деп сө-стерни "Дээди Хурал (парламент)" деп сө-стер-биле солугур.

4 чүүл

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай

2010 чылдың декабрь 20

№ 184 ДХ-1.

Тыва Республиканың чамдык хоойлужудулга актыларына өскерилгелер кириеринин дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентиизинин) 2010 чылдың ноябрь 30-де хүлээп алган

1 чүүл

1996 чылдың апрель 15-те № 416 "Күрү-

нениң баш удур көрүүшкүнүнүн болгаш Тыва Республиканың социал-экономиктиг хөгжүл-

Кызыл хоорай
2010 чылдың декабрь 20
№ 190 ДХ-1.

болгаш профилактиктиг учеттарда назы четпэннерниң учедун кылыр, хоойлужудулга езугаар профессионалдеринге черлеринге болгаш күш-а тургузарынга дузаны көргүзүрлер. Дараазында уткалыг 16 чүүлдү немээр: 5 чүүл. Кеземче-күүселде инспекция-

земче-күүселде инспекцияларынының шийтпирлээр айтырыгларының иже корум-чуруму дээш Россия Федерациянының Кеземче-күүселде кодекизиниң контролон боттандырып турар назы эппенер-биле аңгы профилактиктиг дарга киржирлер.;

18-ки чүүлдүн 4-кү кезээнде "боттанын болгаш" деп сөстөрни ап кааптар, лужудулга-биле" деп сөстөрни "Чазаа-деп сөстөр-биле солугур;

дараазында уткалыг 18 чүүлдү немээр: 3 чүүл. Өг-бүлелеринден, уруглар чарындан, школа-интернаттардан, Республикада тускай өөредилгедилге болгаш өске-даа уруглар албан эрлерден кара туразында чоруткан назы эппенерни дажыглаарын боттандыра-чуруму

ва Республиканың девискээрининге өг-бүлелеринден, уруглар бажыңнан, школа-интернаттардан, Тыва Республикада тускай өөредилге-кижизидилге өске-даа уруглар албан черлерин-

ден боттарының кара туразында чоруткан назы четпэннерни дажыглаарын боттандыраарының чурумун, а ол ышкыш ажилдакчылары айыттыгдан дажыглаашкыннарны боттандырып турар албан черлериниң даңзызын Тыва Республиканың Чазаа доктаадып тургузар.;

3) 23-кү чүүлдүн 1-ги кезээнде "болгаш Тыва Республиканың" деп сөстөрниң соонга, боттарының харыылаар айтырыгларының иштинге назы четпэннерниң мөзү-шынар, эстетиктиг, күш-культура, күш-ажыл кижизидилгезин болгаш өөредилгезин организааставышаан, кадык амыдыралды пропагандалавышаан, хөй ажы-төлдүг өг-бүлелерге, ада-иелериниң азырал-хайгааралы чок арткан уругларга дузалавышаан, хосталганын казыдып турган черлерден, тускай өөредилге-кижизидилге албан черлеринден келген назы четпэннерниң социал келдередилгезинге дузаны көргүспүшаан, деп сөстөрни немээр.

2 чүүл

Бо Хоойлу, ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, он хонук эрткен соонда, күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай

2010 чылдың декабрь 20

№ 192 ДХ-1.

Тыва Республикага коррупцияга удурланыр талазы-биле хемчеглер дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириериниң дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2010 чылдың ноябрь 30-де хүлээп алган

1 чүүл
18 чылдың июль 7-де № 856 УХ-11 "Тыва Республикага коррупцияга удурланыр тала-е хемчеглер дугайында" (Тувинская», 2008 чылдың август 21-де; «Шын», ылдың август 28-те) Тыва Республи-иң Хоойлузунга дараазында өскерил-и кириер:

1-ги чүүлде "федералдыг хоойлулар, Республиканың Конституциязы, Тыва ликаның өске-даа хоойлулары-биле

нормативтиг хоойлу-дүрүм актыла-е" деп сөстөрни "федералдыг консти-оойлулары, Россия Федерациязының й чергелиг эргенин хөй-ниитиниң алганы принциптери болгаш норма-иле база делегей чергелиг керээлер-008 чылдың декабрь 25-те № 273 -ФХ пцияга удур демисел дугайында"

алдыг хоойлу болгаш өске-даа феде-хоойлулар-биле, Россия Федера-иң Президентизиниң нормативтиг-дүрүм актылары-биле, а ол ышкыш Федерациязының Чазааның норма-

оойлу-дүрүм актылары, күрүне эрге-зының өске-даа федералдыг орган-иң нормативтиг хоойлу-дүрүм акты-Тыва Республиканың күрүне эрге-зының органнарының нормативтиг-дүрүм актылары-биле болгаш мун-

ыг хоойлу-дүрүм актылары-биле" деп биле солугур;

2-кү чүүлде:
1-ги пункту дараазында эдилге-биле

коррупция:
албан-ажыл талазы-биле байдалын

жыглаары, хээли бээри, хээли алы-ун эргелерин буруу ажыглаары, ком-талазы-биле хээлиээри, азы болза-ның бодунуң албан-дужаал талазы-йдалын ниитилелдин болгаш күрү-

оойлу езугаар сонургалдарынга-р акша, өртектиг чүүлдер, өске эт-

азы эт-хөреңги шинчилиг ачы-дуза-ге, бодунга азы үш дугаар кижилерге

ги талазы-биле эргезиниң хевиринге-ончаа тывар өске-даа сорулгалар-

ойлудан дашкаар ажыглаары, чок-а, айыттыгдан кижиге ындыг ажык-өске хамаатыларның хоойлудан

бээри;
2-пунктунун адаанда "а" пунктузунда

ган үүлгедилерни бодунуң адындан-диктиг эргелиг черниң эрге-ажык-кылыры;";

3-пункту дараазында эдилге-биле

тургузуп турар нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларының дүрүмнери (нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларының төлөвилелдери), а ол ышкыш хамаатыларга болгаш орга-низацияларга тодаргай эвес, күүседир берге база (азы) түвектиг (аар-берге) негел-делерлиг болгаш ооң-биле каттай коррупция тывылдырыарының байдалдарын тургузуп турар дүрүмнер;";

3) 4-кү чүүлдүн 1-3 пунктуларын да-раазында эдилге-биле бижири:

"1) коррупцияны болдурбазы, ооң иштинде коррупцияның чылдагааннарын илередири болгаш дараазында узуткап чок кылыры (коррупция профилактиказы);

2) коррупция талазы-биле хоойлу-дүрүм үрээшкннерин (коррупция-биле демисел) илередири, болдурбазы, соксадыры, ажыдары болгаш истеп тывары;

3) коррупция талазы-биле хоойлу-дүрүм үрээр чоруктарның уржуктарын эвээжедири база (азы) чок кылыры;";

4) 5-ки чүүлдү дараазында эдилге-биле бижири:

"5 чүүл. Тыва Республикада коррупцияга удур демиселдин кол принциптери

Тыва Республикада коррупцияга удур демисел дараазында кол принциптерге үндезилетинер:

1) кижиниң болгаш хамаатының кол эргелерин болгаш хосталгаларын хүлээп көөрү, хандыраары болгаш камгалаары;

2) хоойлу-дүрүм сагыыры;

3) күрүне органнарының болгаш тус черниң бот-башкарылга органнарының ажыл-чорудулгазының хөй-ниитиге болгаш ажык болуру;

4) коррупция талазы-биле хоойлу-дүрүм үрээр чоруктарны кылганы дээш хары-салгадан чайлаар арга чогу;

5) политиктиг, организаастыг, медээ-про-пагандисчи, социал-экономиктиг, хоойлу-дүрүм талазы-биле, социал болгаш өске-даа хемчеглерни каттыштыр ажыглаары;

6) коррупцияны баш бурунгаар болдур-базының талазы-биле хемчеглерни мурнады ажыглаары;

7) күрүнениң хамааты ниитилелиниң ин-ституттары-биле, делегей чергелиг органи-зациялар болгаш хамаатылар-биле кады ажылдажылгазы.;"

5) 7-ги чүүлдүн 3-кү кезээн күжүн чи-дирген деп санаар;

6) 11-ги чүүлдү дараазында эдилге-биле бижири:

"11 чүүл. Хоойлу-дүрүм актыларының база оларның төлөвилелдериниң коррупция-га удур экспертиказы

1. Тыва Республиканың хоойлу-дүрүм актыларында, муниципалдыг хоойлу-дүрүм актыларында, оларның төлөвилелдеринде коррупцияны илередири-биле байдалдарны тургузарынга дуза болуп турар дүрүмнерни

илередири сорулгалар-биле (илерээрин баш бурунгаар болдурбас) Тыва Республиканың хоойлу-дүрүм актыларының, оларның тө-лөвилелдериниң коррупцияга удур экспер-тизазын чорудар.

2. Нормативтиг хоойлу-дүрүм актыла-рының (нормативтиг хоойлу-дүрүм актыла-рының төлөвилелдериниң) коррупцияга удур экспертиказын организаастаарының ниити принциптери болза:

1) нормативтиг хоойлу-дүрүм актылары-ның коррупцияга удур экспертиказын чорудары албан болуру;

2) нормативтиг хоойлу-дүрүм актызының өске нормативтиг хоойлу-дүрүм актылары-биле аразында харылзаазының демдээ;

3) нормативтиг хоойлу-дүрүм актылары-ның (нормативтиг хоойлу-дүрүм актылары-ның төлөвилелдериниң) коррупцияга удур экспертиказының түннелдериниң үндезин-ни, шынны болгаш хыналдалы;

4) нормативтиг хоойлу-дүрүм актылары-ның (нормативтиг хоойлу-дүрүм актылары-ның төлөвилелдериниң) коррупцияга удур экспертиказын чорудуп турар кижилерниң бүрүн эргели;

5) күүсекчи эрге-чагырганың федерал-дыг органнарының, өске-даа күрүне орган-нарының болгаш организацияларның, Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының органнарының, тус чер бот-башкарылга органнарының, а ол ышкыш оларның албан-дужаалдыг кижилериниң (моон ыңай - орган-нар, организациялар болгаш оларның албан-дужаалдыг кижилери дээр) хамааты ни-итилелдериниң институттары-биле нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларының (нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларының төлөвилелдери-ниң) коррупцияга удур экспертиказын чору-дуп турда, кады ажылдажылгазы.

3. Тыва Республиканың нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларының, муниципалдыг хоойлу-дүрүм актыларының, оларның тө-лөвилелдериниң коррупцияга удур эксперти-зын организаастаарының болгаш чорударының чурумун Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының органнары биле тус чер бот-башкарылгазының органнары тодарадыр.

4. Коррупцияга удур экспертизаны Россия Федерациязының Чазааның бадылаан методиказын езугаар чорудар.

"Тыва Республикада муниципалдыг тургузугнуң төлээлекчи органының депутадының, тус чер бот-башкарылгазының соңгулдалыг албан-дужаалдыг кижизиниң бүрүн эргелерин боттандыраарының магадылалдарының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунун 6 чүүлүнүн 2 кезээниң 1 пунктузунга өскерилгелер кириер дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2010 чылдың ноябрь 30-де хүлээп алган

1 чүүл

2008 чылдың март 19-та № 640 УХ-1 "Тыва Республикада муниципалдыг тургузугнуң төлээлекчи органының депутадының, тус чер бот-башкарылгазының соңгулдалыг албан-дужаалдыг кижизиниң бүрүн эргелерин боттандыраарының магадылалдарының дуга-йында" ("Тувинская правда", 2008 чылдың апрель 9-та; "Шын", 2008 чылдың апрель 10-да) Тыва Республиканың Хоойлузунун 6-гы чүүлүнүн 2-ги кезээниң 1-ги пунктузунга да-раазында өскерилгелерни кириер:

1) "болур" деп сөстүң мурнунда "депу-таттары" деп сөстү "депутады" деп сөс-биле

"Тыва Республикада дылдар дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириериниң дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2010 чылдың ноябрь 7-де хүлээп алган

1 чүүл

2003 чылдың декабрь 31-де № 462 УХ-1 "Тыва Республикада дылдар дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунга («Шын», 2004 чылдың февраль 27-де; 2009 чылдың июль 28-те; «Тувинская правда», 2004 чылдың февраль 3-те; 2009 чылдың август 6-да; «Шын», 2004 чылдың февраль 27-де; 2009 чылдың июль 28-те) дараазында өскерилге-лерни кириер:

1) 9-ку чүүлде:

а) 1-ги кезээниң ийиги домаанда "Улуг Хуралдың палаталарының" деп сөстөрни "Дээди Хуралдың (парламентиниң)" деп сөстөр-биле солугур;

б) 2-ги кезээн дараазында эдилге-биле бижири:

"2. Тыва Республиканың конституция хоойлуларының төлөвилелдериниң, Тыва

5. Хамааты ниитилелдер институттары болгаш хамаатылар боттарының акша-хө-реңгизи-биле нормативтиг хоойлу-дүрүм ак-тыларының (нормативтиг хоойлу-дүрүм ак-тыларының төлөвилелдериниң) хамаарыш-пас коррупцияга удур экспертиказын Россия Федерациязының нормативтиг хоойлу-дү-рүм актылары-биле көрдүнген чурум езугаар чорудуп болур.;"

7) 12-ги чүүлдү күжүн чидирген деп са-наар;

8) 15-ки чүүлде:

а) адында "тургузарын болгаш" деп сөстөрни ап кааптар;

б) 1-ги кезээнде "тургузарын болгаш" деп сөстөрни ап кааптар;

в) 2-ги кезээнде "тургузарын болгаш" деп сөстөрни ап кааптар;

9) 16-гы чүүлде:

а) 3-кү кезээнде "Тыва Республиканың Чазааның Даргазынга база Улуг Хуралдың палаталары" деп сөстөрни "Тыва Республиканың Баштыңынга - Чазааның Даргазынга база Дээди Хуралга (парламентиге)" деп сөстөр-биле солугур;

б) 4-кү кезээнде "Тыва Республиканың Чазааның Даргазынга болгаш Улуг Хурал-дың палаталарынга" деп сөстөрни "Тыва Республиканың Баштыңынга - Чазааның Даргазынга база Дээди Хуралга (парламен-тиге)" деп сөстөр-биле солугур;"

10) 17-ги чүүлде:

а) 1-ги кезээнде "Даргазы" деп сөстү "Баштыңы - Даргазы" деп сөстөр-биле солугур;

б) 2-ги кезээнде "Улуг Хуралдың Төлээ-лекчилер палатазының болгаш Хоойлужу-дулга палатазының" деп сөстөрни "Дээди Хуралдың (парламентиниң)" деп сөстөр-биле, "Даргазы" деп сөстү "Баштыңы - Даргазы" деп сөстөр-биле солугур.

2 чүүл

Бо Хоойлу, ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, он хонук эрткен соонда, күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай

2010 чылдың декабрь 20

№ 194 ДХ-1.

солугур;
2) "Улуг Хуралдың палаталарының депу-таттары" деп сөстөрни "Дээди Хуралдың (парламентиниң) депутады" деп сөстөр-биле солугур.

2 чүүл

Бо Хоойлу, ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, он хонук эрткенде, күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай

2010 чылдың декабрь 20

№ 197 ДХ-1.

Республиканың хоойлуларының төлөвилел-дериниң база Тыва Республиканың Дээди Хуралынче (парламентизинче) чугаалажып көөрү-биле кирип турар өске-даа төлөви-лелдериниң дылы Тыва Республиканың күрүне дылдары болур.;"

2) 10-гу чүүлдүн 3-кү кезээнде "Даргазы" деп сөстү "Баштыңы - Даргазы" деп сөстөр-биле солугур.

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай

2010 чылдың декабрь 20

№ 233 ДХ-1.

Тыва Республиканың Конституция судунун база Тыва Республикада эптештирилге судьяларының ажил-чорудулгазының дугайында медээже кирерин хандыраарының дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2010 чылдың ноябрь 7-де хүлээп алган

1 чүүл. Бо Хоойлуда ажыглап турар кол билиглер

Тыва Республиканың Конституция суду эрге-чагыргазын конститушчу суд чорудулгазының дузазы-биле боду азы хамаарылга чокка боттандырып турар конститушчу хыналданың суд органы.

Тыва Республикада эптештирилге судьялары Тыва Республиканың ниити юрисдикцияның судьялары болур болгаш Россия Федерациязының чаңгыс аай суд системазында кирип турар.

2 чүүл. Бо Хоойлунуң күштүг болур адыры

1. Бо Хоойлу Тыва Республиканың Конституция судунуң болгаш Тыва Республикада эптештирилге судьяларының ажил-чорудулгазының дугайында медээже кирерин хандыраарының онзагай чүүлдерин тургузуп турар.

2. Бо Хоойлунуң күжү дараазында чүүлдерге таравас:

1) конститушчу, хамааты, административтиг болгаш кеземче судтарының суд чорудулгазын боттандыраарының чурумунга;

2) суд актыларын күүседиринин чурумунга;

3) ажилдап кылырын тускай медээлер дугайында Россия Федерациязының хоойлужудулгазы езугаар боттандырып турар тускай медээлерге кирерин хандыраары-биле холбашкан хамаарылгаларга хамаарыштыр таравас.

3. Өске-даа терминер болгаш билиглер 2008 чылдың декабрь 22-де № 262-ФХ "Россия Федерациясында судтарның ажил-чорудулгазының дугайында медээже кирерин хандыраарының дугайында" Федералдыг хоойлу-биле тургустунган уjur-уткаларынга ажыглаттынар.

3 чүүл. Тыва Республиканың Конституция судунуң болгаш Тыва Республикада эптештирилге судьяларының ажил-чорудулгазының дугайында медээже кирерин хандыраары-биле холбашкан хамаарылгаларны хоойлу-дүрүм талазы-биле таарыштыраары

Тыва Республиканың Конституция судунуң, Тыва Республикада эптештирилге судьяларының ажил-чорудулгазының дугайында медээже кирерин хандыраары-биле холбашкан хамаарылгаларның хоойлу-дүрүм талазы-биле таарыштырылганын Россия Федерациязының Конституциязынга, федералдыг конституция хоойлуларынга, 2008 чылдың декабрь 22-де № 262-ФХ "Россия Федерациясында судтарның ажил-чорудулгазының дугайында медээже кирерин хандыраарының дугайында" Федералдыг хоойлуга, өске-даа федералдыг хоойлуларга, Тыва Республиканың Конституциязынга, Тыва Республиканың хоойлужудулгазынга, а ол ышкаш бо Хоойлуга, судтарның регламентилеринге база (азы) судтарның иштиги ажил-чорудулгазының айтырыгларын таарыштырып турар өске-даа актыларга, Суд департаментизинин актыларынга, суд каттыжылгаларының органнарының актыларынга дүүштүр боттандыраар.

4 чүүл. Тыва Республиканың Конституция судунуң болгаш Тыва Республикада эптештирилге судьяларының ажил-чорудулгазының дугайында медээ бээринин хевири болгаш дылы

1. Тыва Республиканың Конституция судунуң болгаш Тыва Республикада эптештирилге судьяларының ажил-чорудулгазының дугайында медээни аас-биле база документ-биле шынзыткан хевирге, оон иштинде электроннуг документ хевиринге берип болур.

2. Тыва Республиканың Конституция судунуң болгаш Тыва Республикада эптештирилге судьяларының ажил-чорудулгазының дугайында медээни, бир эвес ындыг медээни күрүне эрге-чагыргазының органнарында, тус чер бот-башкарылга органнарында, өске-даа органнарже, организацияларже болгаш албан черлеринче бээри медээ

ажыглакчызынга эргежок чугула болза, бижимел хевирге бээр.

3. Тыва Республиканың Конституция судунуң база Тыва Республикада эптештирилге судьяларының ажил-чорудулгазының дугайында медээни медээ ажыглакчызының бижимел дилээнге харыы кылдыр, бир эвес кириген дилегде Тыва Республиканың Конституция судунуң болгаш Тыва Республикада эптештирилге судьяларының ажил-чорудулгазының дугайында медээ бээринин өске аргазы тодараттынмаан болза, бижимел хевирге бээр.

Айыттыг медээни дилээн хевиринге бээри аргажок болдунмаан таварылгада, медээни кандыг хевирге турган болдур, ынчаар бээр. Медээни дилээн хевиринге бээри аргажок болдунмазының дугайында медээ ажыглакчызынга, оон айыткан хевиринге медээни бээри болдунмазының чылдагаанын айытка-ны-биле дыңнаткан турар уjurлуг.

4. Тыва Республиканың Конституция судунуң болгаш Тыва Республикада эптештирилге судьяларының ажил-чорудулгазының дугайында медээни аас-биле хамаатыларга (юридиктиг эргелиг черлерге), оон иштинде организацияларның (юридиктиг эргелиг черлеринин), хей-ниити каттыжылышкыннарының, күрүне эрге-чагыргазының органнарының болгаш тус чер бот-башкарылга органнарының төлээлеринге, хүлээп алышкын үезинде бээр. Айыттыг медээни, ол ышкаш, Тыва Республиканың Конституция судунуң болгаш Тыва Республикада эптештирилге судьяларының ажил-чорудулгазын хандырып турар чогуур аппараттарның телефоннарын дамчыштыр бээр.

5. Тыва Республиканың Конституция судунуң болгаш Тыва Республикада эптештирилге судьяларының ажил-чорудулгазының дугайында медээни ниити ажыглаткын харылзаа четкилерин таварыштыр дамчыдып болур.

6. Тыва Республиканың Конституция судунуң база Тыва Республикада эптештирилге судьяларының ажил-чорудулгазының дугайында медээни орус болгаш тыва дылдарга бээр.

5 чүүл. Тыва Республиканың Конституция судунуң база Тыва Республикада эптештирилге судьяларының ажил-чорудулгазының дугайында медээже кирерин организастаары

1. Эптештирилге судьяларының ажил-чорудулгазының дугайында медээже кирерин организастаарын 2008 чылдың декабрь 22-де № 262-ФХ "Россия Федерациясында судтарның ажил-чорудулгазының дугайында медээже кирерин хандыраар дугайында" Федералдыг хоойлунуң негелделерин барымдаалавышаан, Суд департаментизинин, суд каттыжылгаларының органнарының бүрүн эргелеринин иштинге доктааттыг чурум езугаар, а Конституция судунга хамаарыштыр - Тыва Республиканың Конституция суду боду боттандыраар.

2. Тыва Республиканың Конституция суду, эптештирилге судьялары судтарның ажил-чорудулгазының дугайында медээже кирерин организастаар сорулгалар-биле боттарының аппараттарының болгаш төлээлеттирген албан-дужаалдыг кижилеринин чогуур структурлуг кезектерин тургузар. Айыттыг кезектеринин болгаш албан-дужаалдыг кижилеринин эргелерин болгаш хүлээгелерин судтарның регламентилеринге база (азы) судтарның иштиги ажил-чорудулгазының айтырыгларын таарыштырып турар өске-даа актылар-биле, Суд департаментизинин актылары-биле, суд каттыжылгаларының органнарының актылары-биле дүүштүр доктаадып тургузар.

6 чүүл. Тыва Республиканың Конституция судунуң база Тыва Республикада эптештирилге судьяларының ажил-чорудулгазының дугайында Интернет четки-зинде кириген медээже кирерин организастаары

1. Тыва Республиканың Конституция суду

болгаш Тыва Республикада эптештирилге судьялары боттарының ажил-чорудулгазының дугайында медээни кириери-биле Интернет четкизин ажыглаар болгаш дилег чоруткан туруп болур электроннуг почтаның адресин айытканы-биле боттарының албан-езузуңуң сайтыларын тургузар.

2. Тыва Республиканың Конституция судунуң албан-езузуңуң сайтызын тургузарының, олче ажил-чорудулгазының дугайында медээни кириеринин чурумун, Россия Федерациязының хоойлужудулгазының база Тыва Республиканың хоойлужудулгазының негелделерин өөренип көргени-биле айыттыг медээни чаартырының хуусааларын Тыва Республиканың Конституция суду боду доктаадып тургузар.

3. Тыва Республиканың Конституция судунуң болгаш Тыва Республикада эптештирилге судьяларының албан-езузуңуң сайтыларынга медээни Россия Федерациязының күрүне дылынга кириер.

4. Албан-езузуңуң сайтыларының ажыгалын хандыраарының технологтуг болгаш программа дериг-херекселдеринге негелделерни Тыва Республиканың Конституция суду, Тыва Республикада эптештирилге судьяларының ажил-чорудулгазын боттандырып турар орган боттарының бүрүн эргелеринин иштинге, оларның ажил-чорудулгазын хандыраарында үндүрүп турар бюджет акша-хөреңгилерин барымдаалап тургузар.

7 чүүл. Тыва Республиканың Конституция судунуң база Тыва Республикада эптештирилге судьяларының ажил-чорудулгазының дугайында медээни бээри

1. Тыва Республиканың Конституция судунуң болгаш Тыва Республикада эптештирилге судьяларының ажил-чорудулгазының дугайында медээни бээрин бо чүүлдүн дүрүмнерин барымдаалап, 2008 чылдың декабрь 22-де № 262-ФХ "Россия Федерациясында судтарның ажил-чорудулгазының дугайында медээже кирерин хандыраар дугайында" Федералдыг хоойлунуң 3-кү эгези-биле доктааттыг чурум езугаар боттандыраар.

2. Хоойлу езугаар парлап үндүрер уjurлуг суд актыларының сөзүглелдерин, а ол ышкаш Тыва Республиканың Конституция судунуң болгаш Тыва Республикада эптештирилге судьяларының үндүргөн өске-даа суд актыларының сөзүглелдерин, айыттын-

ган Федералдыг хоойлунуң 15-ки чүүлү 4-кү чүүлүнде айыттыг суд актыларын сөзүглелдеринден аңгыда Интернет четки-зинче долу хемчээли-биле кириер.

3. Архив фондуларында турар Тыва Республиканың Конституция судунуң болгаш Тыва Республикада эптештирилге судьяларының ажил-чорудулгазының дугайында медээ-биле медээ ажыглакчыларын танытыраарын, архив херээниң дугайында Россия Федерациязының хоойлужудулгазы-биле база аңаа дүүштүр хүлээп ап турар өске-д нормативтиг хоойлу-дүрүм актылары-биле доктаадып тургускан чурум езугаар, а ышкаш архив херээниң дугайында Тыва Республиканың хоойлужудулгазы-биле ба Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыр органнарының оларга дүүштүр хүлээп ал-рар нормативтиг хоойлу-дүрүм актылар-биле доктааттыг чурум езугаар боттандыраар.

4. Медээ ажыглакчызы 2008 чылдың декабрь 22-де № 262-ФХ "Россия Федерациясында судтарның ажил-чорудулгазының дугайында медээже кирерин хандыраар дугайында" Федералдыг хоойлунуң 18-ки чүүлү-биле доктааткан чурум езугаар берген дилээ-биле Тыва Республиканың Конституция судунга, Тыва Республикада эптештирилге судьяларынга болгаш оларның ажил-чорудулгазын хандырып турар органын айтырып тургузар эргелиг.

8 чүүл. Тыва Республиканың Конституция судунуң оран-савазынче база Тыва Республикада эптештирилге судьяларының турар оран-саваларынче кирери

Тыва Республиканың Конституция судунуң база Тыва Республикада эптештирилге судьяларының турар оран-саваларынче кирери дараазында таварылгаларда хосту ажык суд хуралдарынче; судтун хүлээп алышкынынче; суд дугайында медээлер кириер черлерже.

9 чүүл. Бо Хоойлунуң күштүг болур кирери

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур.
Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ОЛ
Кызыл хоорай
2010 чылдың декабрь 20
№ 235 ДХ-1.

Тыва Республикага инновациялыг ажил-чорудулга дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2010 чылдың ноябрь 7-де хүлээп алган

1 эге. Ниити чүүлдер

1 чүүл. Бо Хоойлунуң таарыштырып турар чүүлдер

1. Бо Хоойлу инновациялыг ажил-чорудулганың субъектилеринин аразында харылзааларны таарыштырып, Тыва Республиканың инновациялыг политиказын тургузарының болгаш боттандыраарының үндезинерин тодарадып турар.

2. Бо Хоойлу Тыва Республиканың турум социал-экономиктиг хөгжүлдесин хандыраарынче, республиканың экономиказының чижилге аргазын бедидеринче угланган.

3. Тыва Республиканың девискээринге инновациялыг ажил-чорудулга үезинде туруп кээр харылзааларны хоойлу-дүрүмнүг харылзааларын федералдыг хоойлужудулгага, бо Хоойлуга база Тыва Республиканың өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларынга дүүштүр боттандыраар.

2 чүүл. Бо Хоойлуда ажыглап турар кол билиглер

Бо Хоойлунуң сорулгаларында дараазында кол билиглерни ажыглап турар:

1) инновациялыг ажил-чорудулга - дараазында чүүлдерге угланган ажилдарны кылыры база (азы) ачы-дузаларны көргүзери:

чугула чаа азы чаа хереглел шынарларлыг продукцияны (барааннар, ажилдар, ачы-дузалар) бүдүрүлгезин тургузарынче болгаш организастаарынче;

продукцияны (барааннарны, ажилдарны, ачы-дуза чедирилгелерин) бүдүреринин, сайгарынын болгаш ажыгалының талазы-биле чаа аргаларны тургузарынче болгаш

ажыглаарынче азы бар аргаларны (технологияларны) чаартырынче;

продукцияны (барааннарны, ажилдарны, ачы-дуза чедирилгелерин) бүдүрүп үндүрүп база сайгарып турда, чарыгдалдарның камналыгын хандырып турар азы шак ындыг камналгага байдалдарны тургузуп турар структурлуг, саң-хөө-экономиктиг, кадрларлыг, информациялыг болгаш өске-даа чаа чүүлдерни ажыглаарынче;

2) инновациялыг продукция, инновациялар - инновациялыг ажил-чорудулганын (барааннар, ажилдар, ачы-дуза чедирилгелери) сайгарар кылдыр көргөн түңнели;

3) инновациялыг программа - комплекстиг ажилдарны боттандыраары-биле сорулгалар, курлавырлар, күүсекчилер болгаш хуусаалар-биле холбашкан база чаа продукцияны ажилдап кылышкынын, бүдүрүлгезин болгаш сайгарылганын хандырып турар комплекстиг хемчеглер;

4) инновациялыг төлөвилел - инновацияны тургузары-биле холбашкан база айыттыг хуусаада айтырыг ишпитирлээрин хандырып турар болгаш бодунче төлөвилелдин техника-экономиктиг, хоойлу-дүрүмнүг болгаш организастыг үндезинер талазы-биле документилер долдурулганын, оон сорулгаларының, боттандыраарының чадаларын, акшаландырышкынының хемчээлдерин, күүседикчилер, күүселдесинин хуусааларының болгаш чарыгдалдың өрттэн дуглаарының дугайында медээлерни кириген ажилдар системазы;

5) инновациялыг система - чаа продукцияны бүдүрүп тургузарының болгаш садып сайгарынын үезинде кады хөдөлип база

ациялыг системаның хөгжүлдесининг та- биле күрүнениң чорудуп турары поли- тын иштинге бодунуң ажил-чорудулга- оттандырып турар инновациялыг ажил- дулганың субъектилерининг болгаш тилерининг каттыжышкыны;

инновациялыг системаның инфраструк- ты - инновациялыг ажил-чорудулганың дырар арга берип турар болгаш бо- инновациялыг продукцияны тургуза- н болгаш сайгарарының талазы-биле уза чедирилгези кирип турар субъек- тининг каттыжышкыны болур. Иннова- циялыг системаның инфраструктуразына логиялар трансферазының төптери, чаа логтук төптөр, технопарктер, бизнес- аторлар, инновациялыг ажил-чорудул- адрлар белеткелининг төптери, венчур- ормалар, бүдүрүлгелер дээш, өске-даа ер хамааржыр;

инновациялыг ажил-чорудулганың ктилерин - организастыг-хоойлу-дүрүм- лаш өнчү хевиринден хамаарылга чо- новациялыг ажил-чорудулганы боттан- 1 турар болгаш Тыва Республиканың кээринде бүрүткеткен хуу кижилер эридиктиг эргелиг черлер;

инновациялыг ажил-чорудулганың тилерин - эртем шинчилелдерининг бол- ске-даа эртем-техниктиг чедишкын- нинг түннелдерин боттандыраарының үн- инге шингээдир чаа технологиялар, чаа и экидир кылган янзы-бүрү хевирининг тулары (барааннары, ажилдары, ачы- едилелгелери), а ол ышкаш оларны рган соонда, социал-экономикалык и экологтук түннелди хандырып турар иң ажил-чорудулганының янзы-бүрү арында чаа чорудулгалар;

инновациялыг күчү-күш - инновациялыг чорудулганы боттандыраарына эрге- гула материалдыг, саң-хөө, угаан, эр- хниктиг болгаш өске-даа курлавыр- кирип турар курлавырларның янзы- евилерининг каттыжышкыны;

инновациялыг ажил-чорудулганы рининг хемчеглери - Тыва Республи- күрүне эрге-чагыргазының органиа- инновациялыг ажил-чорудулганы дырарына таарымчалыг байдалдар- тузарында угланган хоойлу-дүрүмнүг, иктиг болгаш организастыг каттыш- делишкыннери;

Тыва Республиканың инновациялыг казы - Тыва Республиканың күрүне ыргазының органнарының иннова- ажил-чорудулга талазы-биле хоойлу- үг, экономикалык, информастыг, орга- ыг-башкарыкчы хандырылганы бот- арында угланган ажил-чорудулгазы

4-ге. Тыва Республиканың

инновациялыг политиказы

1-чүл. Тыва Республиканың инно- вациялыг политиказының сорулгазы

Тыва Республиканың инновациялыг казы дээрже республиканың эконо- ның чижилгелиг чоруун бедидеринче ин Тыва Республиканың күрүнениң экономикалык политиказының чарыл- ээ болур.

Тыва Республиканың инновациялыг казы:

а) Тыва Республикага инновациялыг орудулганың хөгжүлдесининг кол бол- рнады боттандыраар угланышкын-

инновациялыг ажил-чорудулганың деткимчезининг хевирлерин;

б) инновациялыг ажил-чорудулганың дырышкынының дөстөрүн;

в) Тыва Республикага инновациялыг орудулга субъектилерин тургуза- олгаш сайырадырында угландырган деткимчезининг аргаларын тода-

Тыва Республиканың инновациялыг политиказының сорулгазы болза, үре- диг ажилдап турар инновациялыг ны тургузары болур.

Тыва Республиканың инновациялыг казы дараазында кол сорулгаларны элээринче угланган:

а) Тыва Республика экономиказының чугула рының технологтук баазынын чаар- ы, узун хуусаалыг келир үеде улуг чи-

жилге аргалары-биле республика эконо- казын хөгжүдерининг болгаш хандыраарының быжыг чоруун бедидеринче;

2) Тыва Республиканың инновациялыг системазын болгаш ооң инфраструктуразын тургузарында болгаш хөгжүдеринче;

3) республиканың социал-экономикалык хөгжүлдесининг кол угланышкыннарының талазы-биле эртем-шинчилел ажилдарын, эртем-техниктиг азы эртем-технологиялык чедишкыннерни саарылгаже шилчидеринче угланган байдалдарны тургузарында;

4) инновациялыг ажил-чорудулгага кадрлар белеткелинче угланган.

5. Тыва Республиканың инновациялыг политиказының принциптери дээрже:

1) инновациялыг ажил-чорудулганың бүгү субъектилерининг эргелеринин, хүлээлгелерининг болгаш харысалгазының дең эргелиг чоруу;

2) чаа чүүлдерге бүгү талалыг детким- чеже угланышкын;

3) инновациялыг ажил-чорудулгага рес- публика таарыштырылганың чижилгелиг өске үре-түннелдиг бар рынок механизм не- ринге тааржыр;

4) эртем болгаш техниканың кол уг- ланышкыннарын шилип ап турда, хөй-ниити сайгарылгазының ажык-чарлыгы болгаш ооң аңгы-аңгы хевирлерин ажыглаары, а ол ыш- каш боттандырылганы мөөрей үндесининге эртер чаа программалар болгаш телеви- лелдер экспертиказы болур.

4-чүл. Тыва Республиканың инно- вациялыг ажил-чорудулганының хөгжүлдесининг концепциязы

1. Тыва Республиканың инновациялыг политиказының концепциязы дээрже Тыва Республиканың Чазаның доктаалы-биле беш чылдан эвээш эвес хуусаага кылдыр ажилдап кылдынар болгаш бадыладыр ин- новациялыг ажил-чорудулганың хөгжүлдесинче угланган кол документ болур.

2. Тыва Республиканың инновациялыг политиказының концепциязын Тыва Респу- бликаның инновациялыг политиказының кол угланышкыннарына дүүштүр ооң күштүг болуп ажилдап турар үезинде чугула чүүл- дери болур тодаргай сорулгалар тодара- дышкынын өөренип көрбүшаан, ажилдап кылыр болгаш:

1) тодаргай үеде сорулгаларлыг;

2) кол угланышкыннарлыг болгаш ин- новациялыг ажил-чорудулганың хөгжүлдесин айтыпкан чадаларлыг;

3) инновациялыг ажил-чорудулганы ак- шаландыраар дөстөрнү көргөн;

4) манап болур түннелдерлиг болур.

3-ге. Инновациялыг ажил- чорудулганы боттандыраары

5-чүл. Инновациялыг ажил-чору- дулганы боттандыраарының хевирлери

1. Инновациялыг ажил-чорудулганы ян- зы-бүрү хевирлерге, ооң иштинде респу- бликаның тускай сорулгалыг инновациялыг программазын азы инновациялыг телевилел- ди таарыштыр боттарының аразында эртем, информация, конструктор-телевилел ажил- чорудулгазы-биле холбашкан инновациялыг ажил-чорудулганың элээн каш субъекти- лерининг киржилгези-биле:

а) республика бюджетининг акша-хө- реңгилеринден чамдык инновациялыг про- граммаларны болгаш телевилелдерни кезек- теп азы долу акшаландыраарынын;

б) инновациялыг программаларны бол- гаш телевилелдерни боттандыраарына мага- дылалдар болгаш хүлээнишкыннер бээр;

в) инновациялыг ажил-чорудулга субъек- тилерин тургузарына болгаш хөгжүдеринге грантылар бээринин;

г) эртем-шинчилел, дуржулга-конструк- тор ажилдарына, чаа продукцияга болгаш экспертизалар организастаарына чагылар кириринин;

д) чаа телевилелдерниң эгелекчилеринге инвесторлар тыварына дуза көргүзеринин;

е) инновациялыг ажил-чорудулганың информастыг хандырылганының системазын хөгжүдеринин;

ж) инновациялыг ажил-чорудулганың инфраструктуразын тургузарына деткимче көргүзеринин;

з) күштүг хоойлужудулга дүүштүр өс- ке-даа хевирлер аргазы-биле боттандырып болур;

2. Республиканың тускай сорулгалыг ин- новациялыг программазын Тыва Респуб-

ликаның инновациялыг политиказына, Тыва Республиканың социал-экономикалык хөгжүл- десининг кол угланышкыннарына дүүштүр тургузар.

3. Республиканың тускай сорулгалыг ин- новациялыг программазын күүсекчи эрге- чагырганың Тыва Республиканың иннова- циялыг политиказының боттандырылганы дээш харысалгалыг органы ажилдап кылыр болгаш Тыва Республиканың Чазан ба- дылаар.

6-чүл. Тыва Республиканың Чазаның бүрүн эргелери

Тыва Республиканың Чазан бодунуң баш миннип харылаар айтырыгларының иш- тинге:

1) Тыва Республиканың инновациялыг по- литиказының концепциязын ажилдап кылыр;

2) Тыва Республиканың социал-эконо- миктиг хөгжүлдесининг кол угланышкынна- рына дүүштүр Тыва Республиканың инно- вациялыг политиказының кол угланыш- кыннарын тодарадыр;

3) республиканың инновациялыг про- граммаларын бадылаар болгаш боттан- дыраар;

4) Тыва Республиканың инновациялыг политиказын тургузуу база боттандырып турда, адырлар аразында таарыштырылганы боттандыраар;

5) Тыва Республиканың девискээринге инновациялыг ажил-чорудулганың эконо- миктиг таарыштырылганының механизм чаартырына хамык байдалдарны тургузар;

6) инновациялар адырына болгаш угаан өнчүзүнге эргелер камгалалына чижилгелиг рынок харылзааларын быжыглаарына деткимче көргүзер;

7) инновациялыг ажил-чорудулганың хөгжүлдесинге күрүне деткимчезининг хем- чеглерин тодарадыр.

7-чүл. Инновациялыг ажил- чорудулганың субъектилерининг эргелери, хүлээлгелери болгаш магадылалдары

1. Инновациялыг ажил-чорудулга субъек- тилери дараазында эргелерлиг болгаш хүлээлгелерлиг болур:

1) Тыва Республиканың инновациялыг политиказын тургузары-биле Тыва Рес- публиканың Чазанга саналды болгаш эргежок чугула медээни кириер;

2) Тыва Республиканың инновациялыг политиказының боттандырылганының иш- тинде чорудуп турар Тыва Республиканың инновациялыг программаларына бодунуң киржилгезининг талазы-биле саналдарны белеткээр;

3) долгандыр турар хүрээлеңе база Ты- ва Республиканың экономиказына хора чедирбейн, инновациялыг ажил-чорудул- ганы боттандыраар;

4) Россия Федерациязының хоойлужу- дулганына дүүштүр база эки тура үндесинге боттарының курлавырларын каттыштыраары- биле ассоциациялар азы эвилелдер хевирлиг фондуларны, каттыжышкыннарын тур- гузар.

2. Инновациялыг ажил-чорудулганың субъектилерин күрүне (республика) детким- чезинге дең эргелерлиг болур.

3. Инновациялыг ажил-чорудулганың субъектилерин дараазында кол күрүне (республика) магадылалдарлыг болур:

1) Тыва Республиканың инновациялыг ажил-чорудулганының хөгжүлдесининг стра- теттиг угланышкыннарын ажилдап кы- лырына киржир;

2) Тыва Республиканың күрүне эрге-ча-гыргазының органнарының чагылары-биле кылдырган телевилелдерниң болгаш (азы) ажилдарының акшаландырышкынын алыр;

3) Тыва Республиканың республика бюд- жетининг акша-хөреңгилеринден акшалан- дыраар инновациялыг программалар болгаш телевилелдер күүселдесининг талазы-биле конкурстарга киржир.

8-чүл. Инновация ажил-чорудулга- зының субъектилерининг аразында харылзаалар

1. Инновациялыг ажил-чорудулганың субъектилерининг аразында бүдүрүлге-ажыл- агый болгаш өске-даа харылзааларны таарыштырып турар кол хоойлу-дүрүмнүг документте Россия Федерациязының Хамааты кодекизинге дүүштүр оларның аразында чарган керээ болгаш (азы) күрүне контрактзы болур.

2. Кады ажилдаар черлерин шилип алыры, керээлер (контрактылар) чарары, керээлерниң (күрүне контракттарының) утказын, Россия Федерациязының болгаш

Тыва Республиканың хоойлужудулгазына удурланышкак эвес ажил-агый чорудулга- зының аразында кады харылзааларның өске- даа негелделерин тодарадыры чүгле инно- вациялыг ажил-чорудулганың субъектиле- рининг баш миннир айтырыгы болур.

Күштүг болуп турар хоойлужудулгага ка- рышкак чок керээ харылзааларын иннова- циялыг ажил-чорудулганың субъектилерин аразында чорудуп турда, күрүне органна- рының, тус чер бот- башкарылганының органнарының болгаш албан-дужаалдыг кижилерниң киржилгези, а ол ышкаш боттарының эргелерин эртер ажыглаар хөделишкыннер туруп болбас.

9-чүл. Инновациялыг идепкейлиг чорукту деткири

1. Инновациялыг ажил-чорудулганың субъектилерин оларның үшкү улуска хүлээл- гелерин хандыраары-биле Тыва Республи- каның социал-экономикалык хөгжүлдесининг кол угланышкыннарын боттандыраарына дуза болуп турар инновациялыг телевилелдерни боттандырып тургаш, Тыва Республиканың күрүне магадылалдарын, а ол ышкаш Тыва Республиканың Долаа фондузунуң объекти- лерининг магадылалын күштүг хоойлужудул- гада тодараттырган чурумга болгаш негел- делерге алырынче кордал болур.

2. Тыва Республиканың инновациялыг тө- левилелдерин акшаландырып турар инвес- торларга күштүг болуп турар хоойлужу- дулга үндесилеп чигелделерни бээр.

3. Инновация ажил-чорудулганының субъектилеринге деткимчениң доора хем- чеглерин (үндүрүлгелерге чигелделерни, чээлилерге чигелделерни, хуу ставкала- рына дузамачы акшаландырышкынын дээш, өске-даа чүүлдерни) федералдыг хоойлужудулгага болгаш Тыва Республи- каның хоойлужудулгазына дүүштүр кылыр.

4-ге. Инновациялыг ажил- чорудулганы акшаландыраары

10-чүл. Акшаландырышкынның дөстери

Инновациялыг ажил-чорудулганың акшаландырышкынын:

инновациялыг ажил-чорудулга субъекти- лерининг боттуң саң-хөө курлавырларын болгаш иштики ажил-агый курлавырла- рын;

инновациялыг ажил-чорудулга субъекти- лерининг чээп алганы саң-хөө акша-хөрең- гилеринден;

инновациялыг ажил-чорудулга субъек- тилерининг кириштирген саң-хөө акша- хөреңгилеринден;

инновациялыг ажил-чорудулга субъекти- лерининг доктааттырган чурум езугаар төп- чүтүнген каттыжышкыннарының (эвилел- дерниң) акша-хөреңгилеринден;

федералдыг хоойлужудулга езугаар доктааттырган таарылгаларда федералдыг бюджеттин, Тыва Республиканың республика бюджетининг, тус чер бюджеттерининг инвес- тациялыг акшаландырышкыннарындан, бюджеттен дашкаар фондуларның акша- хөреңгилеринден, Россия Федерациязының инвестицияга сонугалдыг өске-даа субъек- тилерининг акша-хөреңгилеринден; даштыкы инвестициялардан чорудар.

11-чүл. Инновацияла ажил-чорудул- ганы Тыва Республиканың республика бюджетининг акша-хөреңгилеринден ак- шаландыраары

1. Тыва Республиканың республика бюд- жетининг акша-хөреңгилеринден инновация- лыг ажил-чорудулганы боттандыраарына херек саң-хөө курлавырларын ээлчеглиг саң- хөө чылының республика бюджетин тур- гузуп турда, республиканың тускай сорул- галыг инновациялыг программазына дүүш- түр көөр.

2. Тус чер бот-башкарылганының орган- нары инновациялыг ажил-чорудулганы акшаландыраарының негелделерин болгаш чурумун тус чер бюджеттерининг акша- хөреңгилеринден боду тодарадыр эргелиг.

5-ге. Төңчү чүүлдер

12-чүл. Бо Хоойлунуң күштүг болуп кирери

Бо Хоойлу, ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, он хонук эрткен соонда, күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай
2010 чылдың декабрь 21
№ 237 ДХ-1.

ТӨРЭЭН ЧУРТУНУҢ ТӨЛЕПТИГ ОГЛУ

Тыва Республиканың көскү күрүне болгаш хөй-ниити ажилдакчызы, экономика эртемнеринин кандидаты Хонук-оол Доржуевич Монгуш январь 1-де 65 харлаар

Ол 1946 чылдың январь 1-де Тыва Республиканың Чөөн-Хемчик кожуунун Шами сумузунга төрүттүнген. Күш-ажылчы баштайгы башымын ол Ийме ортумак, Хайыракан сес чыл школаларына математика башкызы болуп эгелзэн. Эртем сургуулду, дуржулганы чедип алыры-биле, үениң деми-биле кооперация шугумунга ажилдаарын бодунуң кол сорулгазы кылдыр шилип алган. Новосибирск хоорайда совет кооперацияның садыг институтунче өөренип киргеш, ону 1970 чылда чедишкенин дооскан. Институт доосканын соонда шериг албаны Моол Арат Республикага эрттирген. Амгы үеде курлавырда подполковник. ССРЭ-ниң Сайыттар Чөвүлелиниң чанында Улус ажил-агының мергежил бедидер академиязын дооскан. Россияның Федерациязының Чазаның Улус ажил-агы академиязынга рынок экономикаын удуртуп-башкаарының тускай белеткелин 1991 чылда эрткен. Ажылының аайы-биле арга-дуржулга солчуп, Индияга, Кыдатка, Турцияга, Европа чурттары — Германияга, Венгрияга, Чехословакияга база Англияга чораан. Ол чурттарның чамдык дуржулгаларын бодунуң дорт ажылынга ажылгап чоруур.

Хереглекчилерниң Балгазында көдээ, Улуг-Хем район ниитилелдеринге даргалап, кызымаккай, шудургу ажилдааш, республиканың Хереглекчилер эвилелиниң баштаар чериниң даргазының бирги оралакчызы албан-дужаалга алды чыл иштинде шылгалданы эрткеш, 1986 чылдың июнь айда Тываның Хереглекчилер ниитилелиниң даргазынга соңгуткан. 2003 чылда Тыва Республиканың Хереглекчилер эвилелиниң чөвүлелиниң даргазынга соңгуткан. Ниитизи-биле садыг-кооперация шугумунга 30 ажыг чыл ажилдаан. Тыва Республиканың чонунуң амыдыралының чаагай чоруу дээш уйгу-дыжын харманнамайн ажилдап келгениниң түннелинде ооң алдар-ады, хүндүткелди чон аразына калбарган.

Чаш кижиниң өзүп, ада-өгбениниң изин басып, амыдыралчы шын орукту шилип алыры — эң-не нарын шылгалда. Хонук-оол Доржуевичиниң эртем-билигге сундулуун, номнар бижиригге ооң ынаан шуут кайгал ханмас мен. «Тыва Республиканың хереглекчилер кооперациязының экономикактиг төөгүзү», «Тыва Республикага хереглекчилер кооперациязын чурумчудуп хөгжүдериниң программасын боттандыры», «Турум болурун чедип алыры — хемчээлдер өзүлдизинче» деп эртем ажилдарын бижээш, экономика эртемнериниң кандидаты атты камгалап алган. «Тыва Республиканың хереглекчилер кооперациязының экономикактиг төөгүзү» деп номун авторларының бирээзи, «Кооперативтиг шимчээш-кин чаа муң чылда», «Хереглекчилер ниитилелдериниң социал айтырыглар талазы-биле ажил-чорудулгазы», «Рынок экономика-зының үезинде Тываның хереглек-

чилер ниитилелдериниң ажил-агынын хөгжүдери» деп номнарны парлап үндүрген.

Ынак авазы Монгуш Чанчып Хивил уруу, даайлары Норбу-Самбуу, Чынзан, Хилик-оол Монгуштарның чырык аттарына турса-каадып, «Нимачап чагырыкчы болгаш Дондук сайыт» деп номну 2002 чылда чырыкче парлап үндүрген. А 2005 чылда «Чингис-Хаан болгаш урянхай тывалары» деп ному үнген. Сергей Күжүгетович Шойгунуң «Урянхай. Тыва дептер» деп номунда ол номну онзалал дем-деглзэн.

Бо үнген номнарга востоковед — этнограф, төөгү эртемнериниң доктору, Тываның Улустуң чогаалчызы, тыва хамнарның назыда президентизи, хам-чүдүлгениң ниитилелдериниң америк фондузунуң «Хамнаашкын дугайында эртемниң дириг эртинези» аттың эдилекчизи Монгуш Кенин-Лопсан, төөгү эртемнериниң кандидаты М.Х. Маңнай-оол, Тываның Улустуң чогаалчызы А.А. Даржай олар төрзэн чериниң төөгүзүн хүндүлөп бижээни дээш авторга өөрүп четтиргенин илереткеннер.

Х.Д. Монгуш республиканың хөй-ниити амыдыралына идепкейлиг кирип турар. Балгазын көдээ, Улуг-Хем район Советтериниң, Тыва Республиканың Дээди Совединиң депутатынга депштитирип, Тыва Республиканың Улуг Хуралының бирги чыыжынын кежигүнү чораан. 1999 чылдың апрель 25-те Кызыл хоорайның №5 сонгулда округундан Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутатынга соңгуткан. 2000 чылдың июнь айда Тыва Республиканың Дээди Хуралының Хоойлуудулга палатаның депутатынга Чадааның Соңгу №16 дугаар округундан соңгуткан. Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатаның даргазынга 2006 чылдың октябрь айдан эгелзэш, 2010 чылдың октябрь айга чедир үре-түн-нелдиг ажилдаан. Палатаның ажылының дугайында делгеренгейи-биле өнүгү чуруктарлыг дептерни Х.Д. Монгуштуң удуртулгазы-биле парлап үндүрген болгаш палатаның дөрт чылда кылып чоруткан отчет дун чонга солуннар дамчытыр таныштырган. «Тыва кижиниң үш доюн эрттирериниң чуруму» деп номну Төлээлекчилер палатаның даргазы Х.Д. Монгуштуң удуртулгазы-биле үндүрген болгаш ол чоннуң улуг сонуургалын оттурган.

Х.Д. Монгуш — 1987 чылда Тыва Республиканың Президентизин соңгуурунга киришкен кордакчыларның бирээзи. 2007 чылда республика баштаңчызын томуйлап турда, Россия Федерациязының Президентизиниң шилип алыр үш кандидаттарының аразына кирген.

Эргим, хүндүлүг Хонук-оол Доржуевич! Ам каш хонгаш 65 харлаар силер. Сагыш сорууңарны улам-на уламчылап, кадык-чаагай болуп, төрзэн Тывавыстың ажил-херээнге идепкейлиг кирип, моон-даа соңгаар бараан болуруңарны сеткилимниң ханызындан күзедим.

ТР-ниң культуразының алдарлыг ажилдакчызы, күш-ажылдың хоочуну.

Хонук-оол Доржуевич 10 чыл дургузунда республиканың Хол бөмбүүнүн федерациязын удуртуп келген. Оон аңгыда хөй адырлыг хереглекчилер кооперациязының материал-техниктиг баазанын быжылгаарына, садыг адырынын аш-чем болбаазырадыр бүдүрүлгелерин сайзырадырынга, социал айтырыгларны шийтирилээринге улуг үлүг-хуузу кириген.

Х.Д. Монгуш чоннуң социал айтырыгларынче улуг кичээнгейин угландырып турар. Хереглекчилер кооперациязының ажилдакчыларына Дус-Хөлдүн эринде кооперация ажилдакчыларына туткан пансионат чылдың-на чайгы сезонда 200 хире дыштаныкчыларны хүлээп ап турар, Чагытай хөлдүн эринде «Орленок» лагеринге 600 хире уруглар кадыын быжылгап, дыштанып турарлар.

Ажыл кижини каастаар. Келир үениң кадрларын белеткээри-биле Кызылга садыг-коммерция техникумун база Сибирьниң кооперация университетиниң Тывага бот-өөредилге-биле өөренир салбырын ажиткан. Республиканың хереглекчилер эвилелиниң тудуглары ажил-агы болгаш чуртталга бажыңнары ниитизи-биле 150 ажыг тудугларны ажилдап чораан үелеринде ажылгалче кирип туттурган.

Хереглекчилер кооперациязынга чедишкенин күш-ажылы дээш «Хереглекчилер кооперациязының тергини» хөрек демдээ-биле, Россия Федерациязының Президентизиниң Чарлы-биле «Россия Федерациязының сады-ның алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты алган. 2000 чылдың декабрь айда Х.Д. Монгушка Тыва Республиканың Президентизиниң Чарлы-биле «Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты тывыскан. Россия Федерациязының Президентизиниң Чарлы-биле Найырал ордени, Россия Федерациязын быжылгаары болгаш Россия Федерациязының кооперациязының хөгжүлдезинге кириген улуг үлүг дээш орден-биле шаңнаткан. Моол Республиканың Президентизиниң Чарлы-биле «Чингис-Хаан» деп медаль-биле шаңнаткан болгаш оон-даа өске хөй-хөй медальдар болгаш шаңнал-макталдарның эдилекчизи. Хонук-оол Монгуштуң ады «Россияның төлептиг кижилери» деп номда «Төрзэн чурттуң алдарлыг оолдары болгаш кыстары» деп номинацияже кирген. Сибирь дугуржулгазының 10 чыл болган байырларына турсааткан «Сибирьниң төлептиг кижилери» деп номче ооң ады база кирген.

Х.Д. Монгуш өг-бүлелиг, ийи уруглуг. Улуг уруу Анжела — медицина эртемнериниң кандидаты, ол Москва хоорайда ажилдап-чуртап чоруур, а бичии уруу Диана — Тыва Республиканың Национал банкызының эргелекчизиниң оралакчызы.

Кара-Сал БУДУК-ООЛ, ТР-ниң культуразының алдарлыг ажилдакчызы, күш-ажылдың хоочуну.

Кижилер болгаш чылдар

ЧАРАШ ЫРЫ КУТТУЛУЗУН-НА

Бо сураглыг композиторга турсааткан кожу чергелиг ыры мөөрейин Сукпак ортумак школаны башкызы Анай-Хаак Дүктүг-ооловна Ооржак ба бурунгаар планнааш, солун, ажык кичээл хевирл кылдыр школаның залына эрттирген.

«Чараш ыры куттулзун-на» деп мөөрейге суму бүрүзүндө 10 өөреникчи киришкен. Оон ынай композитор Сергей Бадрааның боду-биле ужуражыры школа-чыларга улуг болушкун болган. Залды ыры башкызы А-Х.Д. Ооржак бодунуң ажык кичээлинге дүүштүр дерзэш, хүндүлүг аалчызы Сергей Иванович Бадрааны көрүкчүлөргө таныштырып, оон ажил-амыдыралын кончуг тода тайылбырлааш, мөөрей эгелзэнин чарлаан. Оон соонда биргиклассчылардан доозукчуларга чедир өөреникчилер талантызын бараалгадып эгелзэн. Бир дугаарында Кызыл кожуунуң төвүндө ийи дугаар школаның 7-ги классчызы

**Э р т и н е
Ч а м б а л
« А в а м »**
деп ырыны күүсеткен. Дараазында

Элегес-Аксы школазының 10-гу классчызы Сайлык Хомушку, чалаткан улуг аалчызы, композитор Сергей Бадрааның «Мерген-Хемим» деп ырызын узун, хоюг, чараш, өткүт үнү-биле күүседирге, көрүкчүлөр аңаа шаңнал кылдыр ону үзүк чок адыш часкаашкыны-биле үдзэн. Сукпак ортумак школаның 11-ги классчызы Кежиктиг Тюлюш Анатолий Серенин сөзүнге «Даңгына» деп ырыны база онзагай күүсетти, а Юрий Кюнегештин бижзэн «Сылдысчыгаш» деп ырыны 6-гы классчы Ом-Дарый Ховалыг кончуг чараш күүсеткен. Ол-ла ырыны Шамбалыгдан сес харлыг 2-ги классчы Ай-Чүрек Чүлүдүмнүң ырлаанын автор С.И.Бадраа улуг сонуургал-биле дыннап, чаптап, бедик үнелелди берген. Өске-даа киржикчилерниң күүселдезин жюри эки демдегеп, киж бөрүзүнүн уран салым-чаяанын тус-тузунда демдеглзэн. Жюриде Сукпак школазының эң хүндүлүг башкызы Б.И. Араптан, кожуунуң музыка башкыларының удуртукчузу Г.Б. Монгуш база композитор С.И. Бадраа. Кызыл кожуунда школа бүрүзүндө ыры уран чүүлү элзэн сайзыраңгай дээрзин олар демдегеп, салым-чаяаныгларын илередип турары бо мөөрейден көскү дээрзин дыңнаткан.

Мөөрейниң түннелинде Шамбалыг ортумак школаның 2-ги классчызы Ай-Чүрек Чүлүдүм бирги черни алгаш, диплом-биле шаңнаткан. Ийги черниң дипломун Сукпак ортумак школаның 9-ку классчызы Шораана Хомушку, а Эрбек ортумак школаның өөреникчизи Чингис Монгуш М.Рамазанованың сөзүнге «Авай» деп ыры-биле үшкү черже үнгеш, шаңналды алган. Мөөрейниң киржикчи бүрүзүнге композитор Сергей Бадраа бодунуң үндүргени ырлар чыындызын дискизи-биле хол жүжүн салгаш, тывыскан, ол дээрге оларга эң улуг белек болган.

Ыры — улуг-даа, бичии-даа кижилерни каттыштырар онза уран чүүл. Ырлап чоруур кижиниң сагыш-сеткили арыг, омак-сергек, хостуг, чоргаар. Ону бадыткап, ТР-ниң Улустуң башкызы, РФ-тиң алдарлыг башкызы Борбак-оол Иргитович Араптан О.Делгер-оолдун сөзүнге бижиттинген «Чараш-Хөл» деп ырыны күүседирге, келген аалчылар аажок мага ханып,

сонуургап дыңнаан. Ол ышк. аалчылар Сукпак школазын өөреникчилериниң хүндүлээчел школаның арыг-силиин, чыры чылыын магадаан. Келген аалчыларны амданныг аш-чем-биш школаның ниити чөмненил чериниң ажилдакчылары эвиле ээлдек хүлээп алганынга өөр четтиргенин илередип, найыралды чылыг сөзүн сөглөп, омак-хөгг чанганнар.

ТР-ниң ат-сураглыг композитор С.И.Бадраа ыры башкызы Х.Д. Ооржактың дугайында мын дзэн:

— Сукпак ортумак школазы чүгле өөредилге-биле ат-алдарлыг эвес, уран чүүлге база шыры.

Үдөп турарывыс 2010 чылда Тываның талантылыг оглу Сергей Бадрааның 6 харлаан юбилейи болган.

школа. Ыры башкызы Анай-Хаак Дүктүг-ооловна Ооржактың кызымак ажылының түннелинде канды даа фестивалдарга, конкурстарга школа үргүлчү шаңналдыг черни а келген. Аныяк башкы бодуну ажылын эки билер. Ыры-хөгжү башкызы болурунга тускай сонуургал, талант хөрек. Ол бүгү аныяк башкыда чаяаттырган. Ыры кичээлинге черле ырлаар, азы кандыг-бир хөгжүм-биле ойнаарында эвес, оон теориязы: нота, сольфеджио дээш, улуг орус болгаш дегейде сураглыг композиторлар, тыва композиторлар база тыва композиторларның дугайында, оларның чогадыкчы ажилдарын, школачыларга өөредир бир тускай эртем-дир.

А-Х.Д. Ооржак уран чүүлге салым-чаяаныг болгаш Ак-Довурактың башкы училищезиниң музыка салбырын 1995 чылда дооскаш-ла ажилдап эгелзэн. Ол амгы үеде Тываның күрүне университетин бот-өөредилге-биле 2011 чылдың чазынында доозар. Ол тыва дыл болгаш чогаал башкызы деп ийи дугаар мергежилиниң дипломун холга алыр. Анай-Хаак Дүктүг-ооловна школага-даа, училищеге-даа, университетке-даа өөренип тургаш, класының, бөлүүнүң даргазы болуп келген. Ол чүл дээрге, удуртур тала-биле салым-чаяаның ында бары. Ол мөзү-шыннар башкы кижиге — улуг деткимче.

Ол — дөрт ажы-төлдүн иези. Бодунуң шилип алган мергежилинге ынак, хүлээнген ажылынга кончуг кызымак башкы. Аңаа бадыткал кылдыр республикага-даа, кожуунга-даа эртер яңы-бүрү хемчеглерге боду идепкейлиг кирип келген. «Уругларга чүрээм бердим», «Даңгына—2009», «Эң талантылыг ава», «Кызыл кожуунда төлептиг ава» деп конкурстарның номинацияларына тустузунда шаңналдарны ап келген аныяк башкы. Ооң бир оглу, ийи кызы Сукпак школазында эки өөредилгелиг, сагылга-чурумнуң база авазы ышкаш талантылыг өөреникчилерге санадып турар. Бичии кызы үш хар чаа чедип турар. Башкының мурнунда сорулгалар улуг. Аңаа ам-даа чедишкенин коллективтиң мурнундан күзедим.

Светлана ДАНЗЫН-ООЛ.
Сукпак школазы.

ТЕРЕ-ХӨЛЧҮЛЕР КҮШ-АЖЫЛ РЫНОГУНДА

Уланчызы. Эгези 2-ги арында).

ре-Хөл кожуунун ЧЧАХТ адыр аайы-биле 13 керээ-өөредилге черлеринин доо-ары ажилга арга-дуржулганы эдип алыры-биле чарган тур-дагыныкчыларның удурту-лу адаанга 13 доозукчу арга-лгага өөрениген. Бо адыр кчуга-даа ажыктыг, ажил иизинге-даа ажыктыг дээрзин глээри артык эвес.

рээде, өөренип турар кижиге иалыңны бистиң төвүс тө-ийиде, мындыг өөөредилге специалистиң ажилдакчы-ларын өөренип көөрүңге дузалыг. Үште, дагынык-инга база аныяк специали-ени дээш тускай төлевир ба-

. Ол амгы шагда кажан-даа эвес немелде орулга болгай. е-Хөл кожуунун чагырга-4 доозукчуну өөөреткенин-инде, ийи кижини доктаамал-нге ажилдадып алган. Олар-дагыныкчыларынга база дур-ын берип ажилдааны дээш-левирни чорудуп турар.

а ол ышкаш Шынаа суму-узгазынга 2 доозукчуну ча-дыныкчыга онаап өөөреткен-ларның бирээзи Тере-Хөл-нүн Төлээлекчилер хуралы-гаамал үндезинге ажилдай-Олардан аңгыда Тере-Хөл-нүн культура килдизинге — кчуну, бистиң төптүн бааза-доозукчуну өөөреткен.

чылын стажировка эрткен-уларыыстың аразындан үш-ктаамал үндезинге ажилга-лганын эки деп санап, үне-ар мен. Чүге дээрге хостуг-га чүгле тускай мергежил-илер керек.

үеде кожуунга гинеколог,-лог, рентгенолог, хирург-илдиг эмчилер, төөгү баш-өгжүм удуртукчузу мерге-кижилер керек болуп турар.

18 харга чедир ахтарны ажилга түр када хаара тудары

чылдың бир дугаар квар-элээдилерни ажилга түр-ра тударының талазы-биле-ээни чарган турган. Ол-унгуртуг суурнун ортума-к-нга ыяш белеткеп шыг-тазы-биле ажилдар болгаш-улуг назылыг кижилерге-дуза чедирер талазы-биле-ага оларны хаара туткан.

Алексей Семенович Хол.

Хоочуннарга дуза чедирип чет-кен оолдар, уруглар суглап, ыяш чарып, өдек-кажаа арыглаарынга дузаны каткан. Ол ажилдарже 43 элээдилерни хаара тудуп, 54,8 муң рубльди чарыгдан.

Хөй-ниитиниң болгаш түр үениң ажылдары

80 ажил чок хамаатыларны ажилга хаара тудары-биле 7 керээ-ни чарып, федералдыг бюджеттен 100,7 муң рубльди шынгээдип, касса езугаар 98,5 муң рубльди төлөп берген.

Ажил чок хамаатылар топкап белеткеп, оларны чүдүрүп, дүжү-рүп, шыгжап, Тере-Хөл кожуун ча-гыргазының оран-савазын чугай-лаар, дозулаар болгаш кышкы үеде малчын коданнарже үнер орукту хардан арыглаар ажилга база бо шугумнун аайы-биле ажилчын-нарны хөлөзилээн.

Ажил дилеп, бергедээшкиннерге таварышканнарга

Бо адырның шугумунун аайы-биле 30 кижини ажилга тургускан, бир керээни чарган. Маңаа феде-ралдыг бюджеттен 39,3 муң рубль көрдүнгөн турган болза, касса чарыгдалы 34,8 муң рубль болган. Бо акшаландырышкын-биле ажилдаан кижилер база-ла түр када ажилдап турар кижилер-биле деңге хар аштап, одаар ыяш белет-кээринге дузалашкан.

Бо деткимче ап турар кижилер-ниң мергежилин бедидер, эде өөөредир болгаш чаа мергежилге

өөредир талазы-биле 7 ажил чок хамаатыларны өөөреди-биле чо-рударга, чеди ажил чок хамаатылар түр курстарга өөренип алгаш келген.

Оларның аразындан «Про-гресс» өөөредилге төвүңге фото-граф мергежилинге бир кижиге, Кы-зылдың автоорук техникумунга электромонтер мергежилинге 1 ки-жи, өөөредилге болгаш эртем ямы-

тирген, аңаа 31 ажил чок хамаа-тылар, 15 ажил берикчилери бол-гаш Тере-Хөл кожуунун албан черлеринин, организацияларының төлээлери киришкен турган. Март 30-де бизнес төлөвилелдерин ши-лиринин талазы-биле мөөрейни чарлаан, оон түңнели-биле детким-чени алган хамаатыларның аттарын үстүңде адааным ол.

Сөөлгү ийи чылдарның көргү-

Ая-Херел Маратович Сюрюмааның повары кафеде.

зының чанында немелде өөөредилге албан черинге «ЭВМ ажылакчызы» деп мергежилге 2 кижиге, «1С бух-галтерия» деп мергежил езугаар 1 кижиге мергежил чедип алгаш келген.

Оларның аразындан 3 кижиге доктаамал үндезинге ажилга кирип алган.

Ажил чок хамаатыларның мергежилин бедидер, эде өөөредир та-лазы-биле бо ажил-чорудулганы 98,9 муң рубль түңге акшаландыр-ган, оларның иштинден 41,5 муң рубльди өөөредилге черлеринче шилчиткен.

Ажил чок хамаатыларны өөө-динге стипендия хевирлиг кыл-дыр төлевирге 5,0 муң рубльди чарыгдан.

Нитизи-биле республиканың бо сорулгалыг программаның шугуму-биле өөөредилге черлерин доозуп алгаш, ажил чок деп бүрүт-кеткен доозукчуларга ажил тып бээр-биле 2 керээни чарган. Олар-ның ийизи доктаамал үндезинге ажилга кирип алган болуп турар.

Сайгарлыкчы чоруктуң хөгжүл-дезинге деткимчени көргүзери-биле болгаш боттарының ажил-херээн ажыдып алыры-биле 2010 чылдың март 24-те семинарны эрт-

жини хаара туткаш, 164,7 муң рубльди шынгээткен.

Ажил тып алырынга бергедеп турар ажил чок хамаатыларны ажилга тургузарының талазы-биле 2009 чылда — 100 болгаш 2010 чылда 140 кижиге 128,2 муң рубль түңнүг деткимчени көргүскөн.

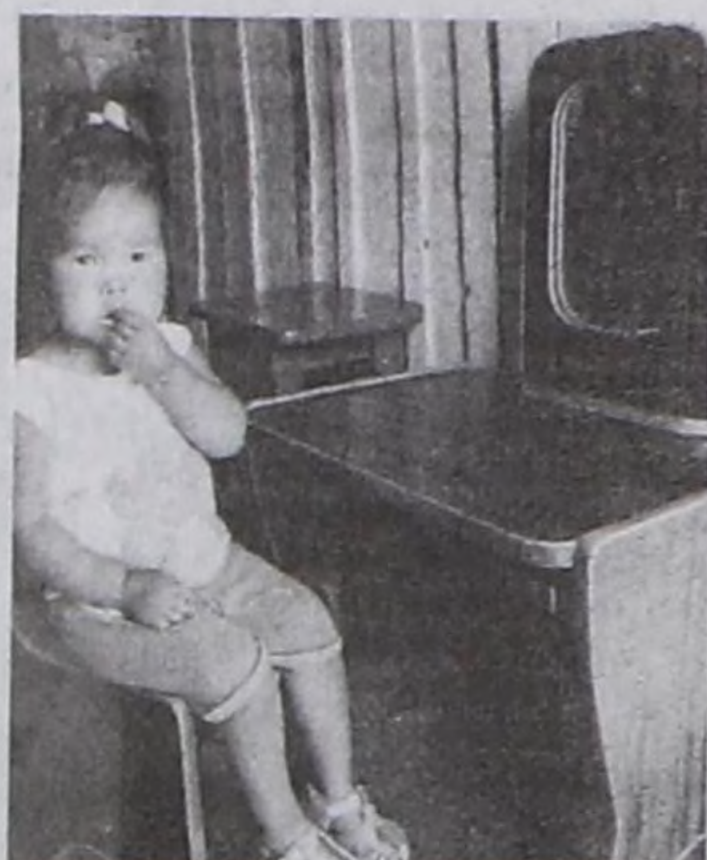
18 хардан 20 харга чедир өөө-дилге черин доозуп алгаш, ажил тыппаан аныяктарны ажилга хаара тудар талазы-биле 8 (2009 чылда) болгаш 5 (2010 чылда) кижиге 4,2 муң рубльге деткимчени берген.

Ажил чок хамаатыларның мергежилин бедидер, эде өөөредир бол-гаш чаа мергежилге өөөредир та-лазы-биле ажил-чорудулгага эрткен чылын 25 кижиге, бо 2010 чылда 33 кижиге деткимчени көргүзүп, ол сорулга-биле 2010 чылда 454,9 муң рубльди шынгээткен.

Ажил чок хамаатыларга социал төлевирлерни чорударынга 2010 чылда 881 кижиге 1297,8 муң рубльге деткимчени көргүскөн.

Бо төлевирлерден аңгыда, бир черден өске черже көжеринге 3 аңгы өг-бүлөгө 2010 чылда 101,7 муң рубль түңге деткимчени көргүскөн. Нитизи-биле бо програм-маны боттандырырынга 2010 чылда Тере-Хөл кожуунун ЧЧАХТ төвү 2327 муң рубльди шынгээткен бол-за, оон иштинде стажировка эртип турар 13 доозукчуларга 262, 3 муң рубльди, оларның 4 дагыныкчыла-рынга 65,6 муң рубльди төлээн.

Тере-Хөл кожуунун Чурттакчы чонну ажилга хаара тудар төвүнүн кылып чорудуп турар ажилы-биле таныштырарга мындыг. Мындыг ажык-дузалыг программаның ачы-

Хонай Салчактың бичиш уругларга кылган мебели.

дузаны-биле ажил чок хамаатылар хей-аът кирип, кожуунун экономи-казынга ажыктыг биче бүдүрүлгө-лерни ажыдып ап турары өөрүнчүг.

Сентябрин ДОНГАК, Тере-Хөл кожуунун ЧЧАХТ төвүнүн директору.

Авторнун тырттырган чу-руктары.

Айланмаа Николаевна Очурнун ажыткан парик-махерскаясы.

Хөй-ниити ажилының соонда.

АЧЫ-БУЯНЫҢ ДЭЭШ ЧЕТТИРДИВИС

Мээн дээди эртемниг башкы оглум Эдвард Викторович Эрендей декабрь 22-де Новосибирск хоорайже бар чыткан автобуска озал-ондакка таварышканы-биле Тыва Республиканың Чазааның ачы-буянын көрдүвүс.

Оглум орус дыл болгаш литература башкызы мергежилди 2009 чылда ТКУ-ну дооскаш, чедип алгаш, Мөрен суурнуң ортумак школазынга бир чыл ажылдаан. Амыдыралынга кызымак кижиге болгаш, ол сайгарлыкчы ажыл-чорудулганы кылып, Чаа чыл уткуштур уругларга белек садып алыры-биле ол хоорайже аъттаныпкан турган кижиге.

Дүүн, декабрь 24-те, Боготол хоорайдан оглум биле база бир кемдээн кижини эккээринге акша-хөреңги, машина-балгат талазы-биле деткимчени көргүзүп, чоок кижилериниң, төрелдериниң аразынга эмнедип алыры-биле дыка улуг деткимчени көргүзүп турарынга өөрүп четтиргенимни кемдээн аарыг кижилериниң төрелдериниң мурнундан илередип тур мен. Силерниң чедирген ачы-буяныңар муң-муң катап өг-бүлөңерге чаагай чолду шаңнаар болзун.

Чечек САДИ.

Эрзин кожуун, Мөрен суур.

Чонну ажылга хаара тудар төптө

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ АЧЫЗЫНДА

Тыва Республиканың күш-ажыл рыногунда дүшкүрлүг байдалды чавырылдыры-биле республиканың тускай сорулгалыг программалары хүлээп алдынып, федералдыг болгаш республика бюджетиниң кады акшаландырышкыны-биле ооң боттанышкыны чоруп турарын онзаалап демдегледип болур.

Чонну ажылга хаара тудар төптерниң база өөредилге черлериниң аразында кады ажылдажылга талазы-биле чардыгган керээлер күштүг болуп, ол талазы-биле ажылдарның хүн бүрүдө чоруп турарын демдегледэйн.

Тускай сорулгалыг программаның «Ажыл чок хамаатыларны өске мергежилдерге база профессионал эге билгилерге өөредири» деп кезээ чурттагыч чоннуң ортузунда ажыл дилеп турар кижилериниң-даа, ажыл берикчилериниң-даа, өөредилге черлериниң-даа демниг ажылын бадыткап турар. Кызыл кожуунуң чурттагыч Чонну ажылга хаара тудар төвү бо чылдың эгезинден бээр ажыл чок 132 кижини

ол программаның акшаландырышкыны-биле өөредип, оларның 68 хуузу доктаамал ажылдарга хаара тудар аргалыг болганы — эки көргүзүп. Тываның күрүне университети (ректору Сергей Ондар), ТР-ниң өөредилге яамызының кадрларның билиин болгаш мергежилдин бедидер институт (директору Чойгана Монгуш), Кызылдың авторук (директору Юрий Сенников), эрге-хоойлу (директору Рада Биче), көдээ ажыл-агый (директору Марина Ступина) техникумдары, «Туваавтотранс» өөредилге комбинаты (директору Сергей Белосусов), РОСТО ДОСААФ (директору Елена Мастабаева) дээн ышкаш өөредилге черлери-биле сырый

холбаалыг ажылдап, күш-ажыл рыногунуң негелдезинге дүүштүр мергежилдерге ажыл чок хамаатыларны өөредип турар. Ол дээрже электр-каңнакчы, автоэлектрик, Интернет четкизинге ажылдаарының эге билгилери, автогрейдер, бульдозер башкарыкчызы, В, С, Д категорияның чолаачылары, электрик, фотограф, парикмахер, торт каастакчызы, хлеб быжырыкчызы дээш, чонга херек өске-даа мергежилдер-дир.

Бо чылдың дургузунда ажыл чок хамаатыларны профессионал эге мергежилдерге өөредилге черлеринге өөредип, оларга стипендияны төлөп, чурттап турар черин хөлөзилээни дээш, өске-даа чарыгдалдарже ниитизи-биле 1405781 рубльди тускай сорулга-биле чарыгдан.

Галина ОНДАР,

Кызыл кожуунуң Чонну ажылга хаара тудар төвүнүн директору.

Төрүттүнген хүндүр-биле!

Ак-Туруг суурда чурттап орав дунмавыс **Маадыр-оол (бичи Маадыр) Монгушович ДАНЗЫН** бо хүннерде 60 харлап тура Юбиларның аал-оранынга, ал-бодунга чүгле экини күзеп йөрээливис салдывыс:

Айдың черге чаяттыгаш,
Алдан чылды чурттап эртин,
Аал-оран, ажыл-иш дээш
Амыр-дыш чок чүткүп келдин.

Ажыл-ижиң шуудап, хөгжүп,
Алыс бодун кадык-шыырак,
Аас-кежи, өөрүшкүлүг
Ам-даа үр-ле чуртта, дунмай

Данзыннарның болгаш
Чөржей-оолдарның өг-бүлелеринде

Бистиң эң-не хүндүлүг, эриг баарлы дузааргак, ынак угбавыс, Россия Федерациязының кооперациязының тергиини болгаш хоочуну, Саттарны угун салгаан төрөл бөлүүнүң хеймери **Мария Ооржаковна СААЯНЫҢ** декабрь 27-де 60 харлаар юбилейи.

Ол өвүр кожуунуң хереглекчилер ниитилелинге 40 чылда дургузунда үлүг-хуузу кирип, баштаар черниң даргазыны ораалкызынга чедир ажылдааш, хүндүлүг дыштанылгазын үнген, хөй-хөй шаңнал-макталдарның эдилекчизи.

Мария Ооржаковна — 1 оолдун, 4 кыстың ынак авазы, 4 уйуктарының энерелдиг кырган-авазы.

Ынчангаш угбавыска юбилейин таварыштыр изиг байырывыс чедирбишаан, кан дег кадыкшылды, аас-кежикти, өөрүшкүнү, ам даа хөй-хөй чылдарда бисти өөртүп, арга-сүмезин берип, улу назы харлаарын сеткиливис ханызындан күзедивис!

Хүндүткел-биле,

Монгуштарның, Кууларларның өг-бүлелери

Ававыстың кады төрээп
Дунмазы боор даайывыс бар,
Адын маңа таныштыраал:
Александр Хуурак дээр!

Өвүр кожуунуң Хандагайты суурда чурттап чоруур бисти даайывыс **Александр ХУУРАКТЫҢ** декабрь 29-та төрүттүнген хүнү. Ынчангаш даайывыска сеткиливис ханызындан изиг байырывыс чедирбишаан, үнүп орав Чаа чылда бүгү-ле эки чүүлдерни — аас-кежиин, кадыкшылды, узун назынны күзедивис!

Хүндүткел-биле,

угба-честези Сара, Солаан Монгуштар, чээннери Ай-Суу,
Айдың, Сайсу, Айдыс, Сайзана, Айгуль, Женя, Начын,
күдээлери Кара-Кат, Артур, керни Чодураа.

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистиң эргим, хүндүлүг, ынак ачавыс, ававыстың быжыг чөлөңгил чораан **Владимир Даваевич ОНДАРНЫ** сөөлгү оруунче үдешк биске таварышкан аар чидиргени, кажыдалды деңге үлөжип, бе үеде материалдыг болгаш моральдыг дуза-деткимчени кадары-биле К.Хем кожуундан, Кызыл хоорайдан, Сукпактан, Хайыракандан кел төрелдеривиске, чаңгыс чер-чурттуглары көк-чыраажылар кудаларывыска, Шагаан-Арыгның №8 профтехучилищениң, №1 ортумкунуң, харылзаа салбырының, К.И. Чуковский аттыг уругл библиотеканың коллективтеринге, уругларының чаңгысклассчыларынга, эш-өөрүңге, кожаларынга четтиргенивисти илереттивис.

Өөнүң ишти, уруглары

Анатолий Мижит-Доржуевич МОНГУШ

Тыва Республиканың Композиторларының чогадыкчы эвилелиниң, Тываның Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черлери Россияның болгаш Тываның культуразының алдарлыг ажылдакчызы, уян, чараш аялгаларның, шүлүктөрүн автору Анатолий Мижит-Доржуевич Монгуштуң элекке мөчээни-биле ооң өг-бүлөзинге, төрелдеринге, чоок кижилеринге ханы кажыдалды илередип тур.

Анатолий Монгуш Шеми суурнуң Культура бажыңындан эгелээш Бүгү-россияның караа четпестер ниитилелиниң Тывада салбырының Культура бажыңының директору болуп, хүлээнген ажылынга кызы-

маан, чонунга хүндүткелдин ки гүзүп, республиканың культу амыдыралының сайзыралынга үлүг-хуузу кириген. Ооң чогаат ырларының онзагай чулуу, сүүзү улустуң аас чогаалындан ужултал үнген, ооң бай-байлак хевирлер чөптүг ажылгап, бодунуң ыры гаадыр аяныңче кирип, уранчыл сайзыраткан.

Анатолий Монгуштуң чыр омур-хевири бистерниң сагыш-саткыныска, чүректеривиске кез мөңгөде артар.

Тыва Республиканың Композиторларының чогадыкчы эвилели. Тываның Чогаалчылар эвилели.

28 декабря в музыкально-драматическом театре им. В. Көк-оол в 17.00

БЛАГОТВОРИТЕЛЬНЫЙ КОНЦЕРТ

лучших творческих коллективов Тувы
в фонд строительства памятника основателю тувинской государственности

МОНГУШ БУЯН-БАДЫРГЫГА

Уважать прошлое
ценить настоящее
созидать будущее...

В программе: группа «Хүн-Хүртү»,
Кубинский национальный оркестр,
духовой оркестр Правительстве Республики Тыва и др.

Декабрь 29

В. Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театры

17.00 ш.

Тыва күрүнениң үндөзилекчизи **МОНГУШ БУЯН-БАДЫРГЫГА**
тураскаал тударының фондузунче Тываның эң тергийн чогадыкчы
коллективтериниң

АЧЫ-БУЯН КОНЦЕРТИ

Эрткен үени хүндүлээр,
амгы үени үнелээр,
келир үени тургузар...

Программа: «Хүн-Хүртү» бөлүү, тыва национал оркестр,
Тыва Республиканың Чазааның үрер хөгжүм оркестри болгаш
өске-даа.

ШЫН Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35,
редакторнуң ораалкызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бух-
галтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура,
өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажыл-агый — 2-17-09
очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катап үнөр. Хемчээли парлаан 4 ама.

Тираж 7830. Чагыг 159. Номериң парлагже дужаганы: график
езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810900000010000 ОАО НКО «Тувакредит»,
Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810700000000740 БИК 049304740.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаагы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыгган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылаар.